

universität
wien

DIPLOMARBEIT

Titel der Diplomarbeit

Схід і Захід у Юрія Андруховича
Особливості ментальної самобутності Східної та Західної
Європи у творчості українського письменника-
постмодерніста Ю. Андруховича

Osten und Westen bei Jurij Andruchovyč

Verfasserin

Nataliya Mader

angestrebter akademischer Grad
Magistra der Philosophie (Mag. Phil.)

Wien, 2009

Studienkennzahl lt. Studienblatt:

A 243 377

Studienrichtung lt. Studienblatt:

Slawistik Ukrainisch

Betreuer:

Univ.- Prof. Dr. Stefan Simonek

ЗМІСТ

1. Вступ.....	3
2. До поняття імагології.....	6
2.1. Стереотипізація та етнічні стереотипи.....	7
2.1.1. Етноцентризм.....	8
2.2.2. Теорія літературознавчої імагології Малгоржати Швідерської.....	9
2.2.3. Пропозиція термінології Швідерської.....	10
3. Український літературний постмодернізм.....	12
3.1. Поняття постмодернізму	12
3.1.1. Дослідження проблематики постмодернізму на Україні.....	13
3.1.2. Питання призначення постмодерністичної літератури.....	14
3.1.3. Літературна традиція і постмодернізм.....	15
3.2. «Бу-ба-бу» як легенда українського постмодернізму.....	19
3.2.1. Історія заснування.....	19
3.2.2. Дискусії щодо стилю бубабістів.....	21
3.2.3. Карнавальна сутність бубабізму.....	24
3.3. Юрій Андрухович як найяскравіший представник українського постмодернізму.....	26
3.3.1. Андрухович та його візія постмодернізму.....	27
4. Характеристика Сходу.	30
4.1. Візія російської нації Андруховича.....	30
4.2. Засудження тоталітарної системи.....	32
4.2.1. Антигуманна спрямованість системи.....	33
4.2.2. Нищення національних культур.....	36
4.2.3. Дозованість інформації.....	39
4.2.4. Залізна завіса.....	42
4.2.5. Абсурдність у системі.....	44
4.3. Критика посттоталітаризму.....	46

5. Характеристика Заходу.	50
5.1. Захід-мрія.....	50
5.2. Національні характери західно-європейських народів.....	54
5.3. Апологія Австрії.....	59
5.4. Деконструкція західноєвропейського міфу.....	62
6. Українське питання.....	67
6.1. Центральнo-Східна Європа.....	67
6.2. Національна ідентичність.....	71
6.3. Характеристика регіонів України.....	75
6.4. Полікультурність українського суспільства.....	80
6.5. Між Сходом і Заходом.....	83
6.6. Візія Ю. Андруховича подальшого розвитку подій у стосунках західного та східного суспільств.....	86
7. Висновки.....	89
8. Література.....	92
9. Zusammenfassung in deutscher Sprache.....	99
10. Lebenslauf.....	131

1. Вступ

Дана робота є спробою ґрунтовного аналізу творчого доробку сучасного українського письменника-постмодерніста Юрія Андруховича з огляду на висвітлену в його творчості проблематику геокультури і геополітики, передусім, що стосується взаємозв'язків між країнами Східної та Західної Європи, а також пошуку автентичної самоідентичності відносно молодій європейській державі з насиченим динамічними модифікаціями та колізіями минулим – України.

За словами Р. Харчук, постмодернізм намагається говорити про складні речі доступною мовою.¹ Це якнайточніше характеризує творчу діяльність Ю. Андруховича. За постмодерністичною грою творів Андруховича проступає багатодименсійний світ небайдужого до соціальних, історичних, політичних процесів суспільного життя письменника.

На сьогоднішній день літературна критика, що від самого початку приділяла досить пильну увагу постаті ексцентричного письменника, представляє Андруховича передусім як сконцентованого на своїй власній особистості творця «маскульту», що усі свої твори тавтологічно пише «про себе самого», або, у кращому випадку, як одного із засновників і творців українського постмодернізму, «патріарха Бу-Ба-Бу». Це бачення іпостасі письменника є досить вузьким і неповним, а тому потребує глибшого вивчення. У своїх творах Ю. Андрухович зачіпає досить гостру проблематику ХХІ століття, звертається до проблем глобалізму, геополітики, з надзвичайною увагою і цікавістю підходить до питання культурного минулого і майбутнього європейської спільноти та позиції української культури в ній.

Про культурний стан європейських країн як Сходу так і Заходу було чимало сказано вже до Андруховича, ведеться і на сьогоднішній день безліч бурхливих дебатів щодо розв'язання проблем збереження і розвитку культурних надбань у сучасному світі динамічної деконструкції усталених цінностей. Дещо інакше постає питання вивчення на Заході української культури як нації та окремої держави. У сучасному західному світі до вивчення цього питання зверталися ряд наукових дослідників, все ж воно перебуває у стані не зовсім повного висвітлення і ґрунтовного дослідження.

---

¹ Харчук Р. Сучасна українська проза: Постмодерний період. – К.: ВЦ «Академія», 2008. Ст. 127.

Серед цілей даної роботи є глибше розуміння та вивчення культур Сходу і Заходу у творчій інтерпретації Ю. Андруховича, їх зіставлення і порівняння, встановлення зв'язків та приналежності української культури по відношенню до культур західноєвропейських країн і Сходу, представленого країнами экс-СРСР, передусім Росією; з'ясування спільного та відмінного між територіями та культурами західного і східного суспільств на прикладі творчості Ю. Андруховича; дослідження можливостей (перспектив) подальшого духовного і культурного співіснування народів Західної та Східної Європи, результатів їх взаємовпливів і міжкультурних нащарувань.

Реалізація поставленої мети передбачає розв'язання наступних завдань: дати характеристику нижче зазначених джерел – прозових творів Ю. Андруховича та зробити їх аналіз стосовно проблематики міжнаціональних культур і їх взаємовпливів; обґрунтувати погляди та переконання письменника щодо місця української культурної спільноти у сучасному європейському просторі; виявити хибність усталених стереотипів щодо українського культурного (а також політичного) вибору; зробити спробу прогнозу подальшого розвитку подій міжнаціональних і міжкультурних відносин на основі проведених досліджень.

Об'єктом дослідження в роботі є прозові твори Ю. Андруховича всіх періодів, передусім романи «Московіада», «Дванадцять обручів» та есеїстика письменника. Предметом дослідження є феномени національних характерів та культур українців, росіян і їхніх західних сусідів.

Серед літературознавчих методів у даній роботі особливе місце займає імагологія, як метод, що ставить за мету не лише пізнати чужі культури і народності, а й самоаналіз та самовивчення внаслідок аналізу «чужого».

Тому у перших розділах роботи зроблено спробу подати характеристику імагології як літературознавчого методу, його функціонального призначення, розглянути розроблені дослідниками пропозиції термінології, а також окреслити в загальних рисах особливості українського літературного постмодернізму, що є провідним напрямом у творчій діяльності Ю. Андруховича і має безпосереднє відношення до проведення зазначених досліджень.

Практичне значення одержаних у ході дослідження результатів полягає в тому, що вони можуть бути використані студентами історії культури, культурології, літературознавства при вивченні міжкультурних зв'язків на прикладі творчості окремих письменників, написанні рефератів, монографій, курсових і дипломних робіт, а також з метою прогнозування розвитку міжкультурних відносин Сходу та Заходу.

Структура роботи зумовлена метою та завданнями дослідження і складається зі вступу, 5 розділів, висновків та списку використаних джерел.

2. До поняття імагології

Останнім часом в історіографії, етнології, культурології та літературознавстві досить помітно активізувалась увага до рецепції та репрезентації однієї культури іншою. Процес глобалізації створив необхідність адекватного розуміння та вивчення «іншого», «чужого» по відношенню до «свого». Вивченням образотворення та оцінок одного народу іншим, а також їх самооцінок займається імагологія (із лат. *imago* – образ, вид). У своїй праці «*Studia imagologica: zwei methodologische Ansätze zur komparatistischen Imagologie*» Миколай Логвінов подає наступне визначення імагології:

Unter Imagologie versteht man die Forschungsrichtung innerhalb eines Komplexes von Gesellschaftswissenschaften, deren Forschungsgegenstand das Bild vom Anderskulturellen (bzw. Fremden) ist. Dieses Bild entsteht in der interkulturellen Kommunikation in Form von Stereotypen, Klischees oder Vorurteilen in Lingua- und Ethnokulturen. Außerdem beschäftigt sich die Imagologie mit der Frage, wie diese Stereotype, die verschiedene ethnische und soziale Gruppen voneinander entwerfen, zustande kommen, wie sie ihre identitätsstiftende Funktion ausüben und wie sie das Zusammenleben der Völker und Nationen bzw. die Völkerverständigung (oder Nicht-Verständigung) beeinflussen.²

На формування імагологічної картини світу впливають всі фактори, що визначають історію, культуру та соціально-побутове життя народу. Сюди відносяться природно-географічне положення, кліматичні умови, особливості розвитку цивілізації, мова народу, традиції, звичаї, культура побуту, розвиток економіки, релігійно-конфесійні чинники, місце країни у світовій історії та геополітиці і багато інших факторів, що можуть впливати на створення позитивних чи негативних стереотипів. Формування імагологічного образу відбувається на підґрунті системи власних цінностей та норм, які є основою національно-етнічної ментальності. Отож, через проекцію власних цінностей і норм інтерпретується та оцінюється протилежна культура. У сучасному світі у створенні імагологічних образів відіграють роль особливо багато чинників, передусім це політична та релігійна пропаганда, засоби масової інформації, авторитетні джерела культури та мистецтва, зображальні та мовні засоби.

---

² Logvinov M. *Studia imagologica: zwei methodologische Ansätze zur komparatistischen Imagologie*. <http://www.daad.ru/wort/wort2003/Logvinov.Druck.pdf> (15.09.09).

Картина світу іншого народу створюється на основі виникаючих з часом стереотипів, які в свою чергу вибудовуються в певні образи та призводять до формування «іміджу».

2.1. Стереотипізація та етнічні стереотипи

Вступаючи в контакт з представником певної національності, на підсвідомому рівні ми розглядаємо його як носія тих чи інших якостей, які, на наш погляд, властиві даній нації. Це відбувається на основі дії психологічного механізму стереотипізації, що є характерною особливістю опрацювання особистістю чинників зовнішнього впливу. В міжнаціональних стосунках важливу роль відіграють етнічні стереотипи – схематизовані образи етносів і окремих культур, що мають тенденцію до узагальнення певних уявлень і поширення їх на окремі групи. Досить вичерпну характеристику етнічних стереотипів подає російський психолог і наукова дослідниця Т. Стефаненко. За думкою Т. Стефаненко, серед найбільш суттєвих якостей етнічних стереотипів можна виділити їх емоційно-оціночний характер.³ Дослідниця вважає, що оцінка в будь-якому випадку, явно чи приховано, присутня в стереотипах, необхідно лиш враховувати систему цінностей групи, серед членів якої вони розповсюджені. Серед інших якостей, властивих етнічним стереотипам, вона виділяє їх стійкість і навіть ригідність до нової інформації, хоча зазначає, що інколи стереотипи можуть змінюватись внаслідок певних катаклізмів (наприклад, після війни) або трансформуватись поступово. Вона також говорить про погодженість етностереотипів, тобто, високий ступінь єдності уявлень серед членів групи.

Однією з найбільш вартих уваги проблем у вивченні етнічних стереотипів є, звичайно, проблема їх адекватності і відповідності реальності. Довгий час вченими ігнорувалися як соціальні так і етнічні стереотипи, вважалися міфами та дезінформацією. Проте з часом, внаслідок численних практичних і теоретичних досліджень, формується думка про наукове підґрунтя стереотипізації та її автентичності. Т. Стефаненко:

---

³ Т. Стефаненко. Етнопсихология. http://www.gumer.info/bibliotek_Buks/Psihol/stef/13.php (20.04.09).

Этнические стереотипы, как образы этнических общностей, отражают, пусть и в искаженном или трансформированном виде, объективную реальность: свойства двух взаимодействующих групп и отношения между ними.⁴

Таким чином, можна зробити висновок, що етнічні стереотипи віднаходять своє місце у глибинах культурного підсвідомого, мають емоційно-оцінний характер, є досить стійкими (трансформуються лише в дуже рідких випадках) та можуть служити науковою основою для імагологічних досліджень.

2.1.1. Етноцентризм

Тенденція до розгляду своєї власної етнічної групи як еталонної і надання їй переваги поряд з іншими має в етнопсихології назву етноцентризму. За означенням У. Самнера, етноцентризм є баченням речей, при якому своя група виявляється в центрі всього, а всі інші порівнюються з нею або оцінюються за проекцією на неї.⁵ Тобто, представникам певної нації властива інтерпретація та оцінка життєвих явищ на основі власних традицій і цінностей.

Більшість науковців досить негативно ставиться до явища етноцентризму, оскільки вбачає у ньому загрозу нацизму і навіть расизму та геноциду. На думку Т. Стефаненко, етноцентризм є явищем природним і не завжди передбачає вороже ставлення до інших груп, іноді поєднуючись із терпимим ставленням до міжгрупових відмінностей. Дослідниця говорить також про значення соціальних факторів у аналізі етноцентризму:

На степень его [этноцентризма] выраженности более значительное влияние оказывают не особенности культуры, а система социальных отношений общества, объективный характер межэтнических отношений. При наличии конфликта между этническими общностями и других неблагоприятных социальных условиях этноцентризм может проявляться в очень ярких формах и становится дисфункциональным для индивида и группы. При таком этноцентризме, который получил наименование воинственного, люди не только судят о чужих ценностях, исходя из своих собственных, но и навязывают их другим.⁶

---

⁴ Там само.

⁵ Цитовано за: Т. Стефаненко. Етнопсихологія. http://www.gumer.info/bibliotek_Buks/Psihol/stef/13.php (20.04.09).

⁶ Т. Стефаненко. Етнопсихологія. http://www.gumer.info/bibliotek_Buks/Psihol/stef/13.php (20.04.09).

За думкою Т. Стефаненко, найбільш приємливою формою соціального сприйняття при взаємодії етнічних спільнот та культур на сучасному етапі історії людства слід вважати не інтеграцію, а співставлення – прийняття і визнання міжетнічних розбіжностей.

2.2.2. Теорія літературознавчої імагології Малгоржати Швідерської

У своїй праці «Studien zur literaturwissenschaftlichen Imagologie. Das literarische Werk Dostoevskijs aus imagologischer Sicht mit besonderer Berücksichtigung der Darstellung Polens»⁷ Малгоржата Швідерська опрацювала власну концепцію літературознавчої імагології.

Її дослідження, як і роботи Моура [Mare-Moura], опираються на вчення про герменевтику Пауля Рікоера [Ricoer, Paul], особливо на його теорію продуктивної, творчої чи репродуктивної імагінації та на його текстову теорію. У ній досліджуються культурно та соціально передані твори імагінації, що в літературному творі виступають як «картини чужого» і за думкою Пауля Рікоера можуть проявляти утопічний або ідеологічний характер. Ці картини чужого, що в літературних текстах виступають головним чином в якості чужих фігур, слід розглядати не як прямі копії або реалістичне відображення дійсності, а як самореферуючі. Вони виконують функцію культурного позитивного чи негативного контрасту до певної етнічної групи, нації чи культури і ставлять під питання їхню ідентичність. Як утопія вони виступають із субверсивною функцією. Ці обидві функції є амбівалентними, вони можуть самоперекриватися і проявляти одночасно ідеологічні та утопічні компоненти.

---

⁷ Świdarska M. Studien zur literaturwissenschaftlichen Imagologie. Das literarische Werk Dostoevskijs aus imagologischer Sicht mit besonderer Berücksichtigung der Darstellung Polens. – München, 2001.

2.2.3. Пропозиція термінології Швідерської

Дослідниця висуває також власну пропозицію термінології, оскільки запропоновані попередніми вченими терміни є, на її думку, дифузними і багатозначними. Як основне поняття, замість запропонованого Моура *імаже* (*image*), Швідерська вводить термін *імаготема*. В певному тексті імаготема може мати ідеологічний і/або утопічний характер. Кожна чужа імаготема (позначення чужого), що проявляється в літературному творі, або, в іншому випадку, кожна власна імаготема (позначення свого), складається з окремих елементів, складових частин – імагем (за Швідерською). Імагема може при цьому виступати як позитивний або негативний національний чи етнічний стереотип. До «польських» імагем у творчості Достоевського вона відносить всі позначені як «польські» елементи: згадані та діючі персонажі, як автентичні так і фіктивні (вигадані), соціальні або літературно-національні стереотипи та інші елементи польської культури та історії. Усі польські імагеми розглядаються при цьому в аспекті їхньої функції в межах функціонального світу творів Достоевського, одночасно береться до уваги їх культурний контекст як утворення репродуктивної або продуктивної сили уяви.

Швідерська наголошує на необхідності встановлення функції імагеми у творі:

Überprüft werden soll, ob diese polnischen Imageme ggf. ein komplexeres oder gar ein über einzelne Werke hinausgehendes übergreifendes *Imagothema* bilden und als Teile einer *Ideologie* und/oder einer *Utopie* zu betrachten sind.⁸

Дослідниця звертає увагу також на зв'язки між змістовими та формальними аспектами в літературних творах з огляду на проблематику чужого.

Поняття *імагології* Швідерська визначає як герменевтичний метод інтерпретації, за допомогою якого має пояснюватись і розумітись «структурна глибока семантика» (термін Пауля Рікоера), культурне національне та етнічне чуже.

Праця Швідерської стала корисним імагологічним концептом для подальших систематичних досліджень «чужого» в літературних текстах. Вона створила підґрунтя для встановлення міцних зв'язків між імагологічною теорією та

---

⁸ Там само, ст. 129.

практикою та зробила внесок до більш толерантної інтерпретації культурних відмінностей між «чужим» та «своїм».

3. Український літературний постмодернізм

«Постмодернізм як дух часу»

Роксана Харчук

3.1. Поняття постмодернізму

Постмодернізм можна назвати своєрідним хаосом в літературі: змішування високих і «низьких» стилів, жанрів, стирання ієрархій, деконструкція усталених правил, норм і цінностей.

У західній літературі постмодерністична течія виникає в 60-ті роки ХХ ст. як наслідок кризи ідеалів Просвітництва і антитеза модернізму. Теоретичне обґрунтування постмодернізму здійснили французькі філософи-деконструктивісти, найвідомішими з них є Ж. Дельоз, Ж. Бодріяр, Ж. Деріда, Ж.-Ф. Ліотар. Основна теза їх наукових обґрунтувань полягає в тому, що література повністю вичерпала себе за попередні століття і тисячоліття, нею вже сказано все, що можна було сказати, а тому вона переходить у стан «післялітератури» або металітератури, відповідно модернізм стає постмодернізмом і проявляється у вигляді пародіювання, наслідування, інтертекстуальності, пастишу. Основою постмодерністичної творчості стають не загально визнані естетичні цінності, як то було у модернізмі, а власні естетичні уподобання автора твору.

Найвідоміший провідник постмодернізму, італійський письменник У. Екко, чий роман «Ім'я рози» належить до постмодерної класики, зазначив: «...постмодернізм – це не фіксоване хронологічно явище, а певний душевний стан».⁹ Інший видатний італієць, філософ Вітторіо Страда пояснює постмодернізм як явище, зумовлене епохою глобальної культури, яка охоплює всі культури минулого і різноманітні культури теперішнього. Цей процес єдності в багатоманітності породжує нову мультикультурну ментальність та етику.¹⁰

Американський літературознавець І. Гассан розробив у свій час власну концепцію постмодернізму. На основі порівняння постмодерного напрямку з модернізмом,

⁹ Екко У. Заметки на полях «Имени розы». <http://lib.rus.ec/b/92190/read> (16.09.09).

¹⁰ Страда В. Модернизация и постмодернизация // Вікно в світ. – 1999. – № 2. – С. 196-201.

вчений склав таблицю бінарних опозицій, за якою основними ознаками постмодернізму виступають відкритість форми, гра, гепенінг, перформанс, інтертекст, метонімія, іронія, іманентне та ін.¹¹

3.1.1. Дослідження проблематики постмодернізму на Україні

На Україні здійснити найвичерпнішу характеристику сучасного стану літератури, а отже і дослідити принципи українського постмодернізму вдалося літературознавцю і критику сучасної української літератури Т. Гундоровій у праці «Післячорнобильська література: Український літературний постмодерн». Дослідниця вносить нову концепцію щодо хронологічного відліку сучасної літератури – вона пропонує започаткування українського літературного постмодернізму пов'язати із глибокомасштабною подією XX століття, що стала символом апокаліпсису – Чорнобильською трагедією. На думку Гундорової, оскільки Чорнобиль став символом кінця попереднього стилю життя суспільства, то і в літературі ця подія поставила крапку після модернізму і соцреалізму і започаткувала розвиток «післяапокаліптичної» літератури:

Кінець тисячоліття найконцентрованіше відображає ідею катастрофізму, а ядерний вибух, по суті, символізує в свідомості людей другої половини XX століття кінцесвітну ідею. Відтак ядерний вибух стає тим абсолютним референтом, який визначає символічний соціокультурний порядок, що його відображають постмодерне мистецтво та література [...] Чорнобиль ніби втілює апокаліптичну іронію постмодерної епохи, реалізувавши закладений у самому понятті «постмодернізм» метафоризм – «буття-після-сучасності».¹²

За концепцією Т. Гундорової українська постмодерна епоха поєднує в собі неонародництво, неомодернізм і постмодернізм, при цьому вона зазначає, що багатоголосся і формальні відмінності свідчать про адекватний розвиток літератури. Вагому цінність праця Гундорової має завдяки дослідженню особливостей іронічної гри та стилізації, обґрунтуванню критичної переоцінки національної культури, зокрема питання про «культурну органіку», зверненню до проблем естетики, пошуку власної ідентичності та позиції української культури щодо західних культур.

¹¹ Гассан І. Культура постмодернізму // Вікно в світ. – 1999. – № 5.

¹² Гундорова Т. Післячорнобильська бібліотека: Український літературний постмодерн. – К.: Критика, 2005. Ст. 13 ; ст. 33.

Вартим уваги дослідженням сучасного стану української літератури є також праця Роксани Харчук: «Сучасна українська проза: постмодерний період».¹³ Авторка наводить досить цілісну картину процесу розвитку та становлення українського постмодернізму, подає характеристику дискусій, полемік, контраверсійних ідей та поглядів із світу сучасного літературознавства. Дослідниця аналізує літературно-критичні концепції сучасних літературознавців, що займалися проблемами дослідження явища постмодернізму, зокрема, Н. Білоцерківець, Т. Денисової, С. Андрусів, О. Пахльовської, М. Павлишина, І. Фізера, О. Ільницького, О. Федунь, І. Бондаря-Терещенка, Є. Барана, С. Квіта, Т. Кравченко, Р. Семківа та інших.

3.1.2. Питання призначення постмодерністичної літератури

Одним з найсуперечливіших у дискурсі постмодернізму є питання призначення даної літературної течії. Прихильники модернізму, що орієнтуються на підготовленого реципієнта, закидають постмодерністам «низькопробність» стилю, що призводить до усталення поганих смаків і, таким чином, до «царювання» кітч.¹⁴ Т. Гундорова у своїй праці «Кіч і література» обстоює думку про право кітч на існування у літературі та мистецтві загалом. Більше того, вона наголошує на тому, що з кітчем не можливо і не потрібно боротися. Боротьба проти кітч є ірраціональною, оскільки кітч живе тією чи іншою мірою у кожному мистецькому творі:

...кітч – це не просто поганий вірус, яким заражається мистецтво внаслідок демократизації і секуляризації у нові часи. Насправді він є складником міметичної образності як такої, адже мімезис із часів античності означає наслідування, і не лише природи, а й самого мистецтва. Кітч також вкорінений в естетичне і чуттєво-емоційне переживання... Зайве говорити, що за допомогою кітч вкорінюються певні смаки та стимулюються емоції, осучаснюються старі і нові міфи, народжуються бестселери. Таким чином кітч є естетичною, культурною і соціальною категоріями, ігнорувати які сьогодні неможливо.¹⁵

¹³ Харчук Р. Сучасна українська проза: Постмодерний період. – К.: ВЦ «Академія», 2008.

¹⁴ Медвідь В. Збагнувши, що належите до високої культури, не захочете дивувати світ карнавалами; Кравченко І. Пріоритет критики. Літературна Україна, 18 січ, 2001, № 3.; Квіт С. У межах, поза межами і на межі. Слово і час, 1999, № 3, та ін.

¹⁵ Гундорова Т. Кітч і Література. Травестії. – К.: Факт, 2008. Ст. 6.

Р. Харчук, подаючи свою версію характеристики сучасного стану українського літературного процесу, висуває досить слушну думку щодо постмодерної літератури: «Звертаючись до масових жанрів, ця література намагається говорити про складні речі доступною мовою».¹⁶

Таким чином, постмодернізм можна вважати продовженням і наслідком модернізму з дещо ширшим призначенням, оскільки він переймає коло проблематики з модернізму, доповнює його новими версифікаціями і пропонує як підготовленому так і непідготовленому реципієнту.

3.1.3. Літературна традиція і постмодернізм

Наступним гострим питанням у дискурсі українського (як і світового) постмодернізму є його позиція щодо традиційного в літературі, літературної класики. Як і свого часу перші представники постмодерної течії на Заході, українські постмодерністи наštтовхнулися на досить гостру критику зі сторони прибічників консервативної точки зору щодо літератури. Серед іншого досить часто поставали звинувачення у «скиданні з п'єдесталу класиків». Новий образ поета у творчості українських постмодерністів (зокрема Ю. Андруховича), поета-богеми – це бачення його у цілком новому ракурсі, без загальноприйнятого у соцреалізмі апотеозу, натомість як людини реальної, яка може і має право бути недосконалою. Таким чином, класики постали у цілком новому баченні, до якого ще мають звикнути і реципієнти, і літературні критики. У своїй праці «Українська культура у вимірі «пост»: посткомунізм, постмодернізм, поствандалізм» О. Пахльовська зазначає з цього приводу:

Для реконструкції свого природного культурного простору це [українське] суспільство мало здійснити принаймні три розумові операції, однаково складні: 1) переосмислити відомі явища в новому інтерпретативному ключі (приміром, Шевченко – не революційний демократ, а Леся Українка – не співачка «досвітніх вогнів»; 2) опанувати явища цілковито невідомі (а це десятки імен і сотні творів) [...]; 3) розібратися в нескінченних діатрибах критиків, котрі,

---

¹⁶ Харчук Р. Сучасна українська проза: Постмодерний період. – К.: ВЦ «Академія», 2008. Ст.127.

висміюючи супротивника, трактували одне й те саме явище під різними, часто діаметрально протилежними кутами зору.¹⁷

Чи не найвагомішим доказом того, що українські постмодерністи не повністю відкидають аспект традиційності, слугує факт «зануреності у глибоку традицію» поетів-бубабістів (за їх власним висловом), що звертається до бурлескно-травестійної форми творчості І. Котляревського, зокрема його «Енеїди». «Енеїда», з її бароковою грою, іронічністю та довільним добором стилізації і форми, стала для бубабістів культовим твором. А тією неприємливою стороною української класичної літератури, що викликає негативізм у сприйнятті постмодерністів, є її трагічність:

Я й досі переконаний, що найбільше зло, яке нищить і українських літераторів, і їхню потенційну публіку, – депресивний синдром української літератури, оті плачі-голосіння за долею-волею, самокатування. (Віктор Неборак).¹⁸

Це збочення до постаменту, брили, закам'янілості, забронзо- і бонзовілості, опущених додолу вусів і насуплених кущуватих брів уявляється мені чимось на зразок дитячої національної релігії. (Юрій Андрухович).¹⁹

Тому одним з основних своїх завдань постмодерністи вбачають деконструкцію народницьких стереотипів в українській літературі, яка в класичній іпостасі була перейнята патетичним патріотизмом та трагічними мотивами визвольної боротьби. Натомість вони проголошують гасло безмежної свободи особистості, іронічно (а іноді навіть саркастично) переосмислюючи та перекручуючи попередні тексти, культивують мотив гріховності і земних насолод.²⁰

Детально зупиняється на питанні збереження традиційності у сучасній українській літературі Т. Гундорова. Вона зазначає, що дискусія про утримання національно-культурної традиції та доцільність і межі її трансформації набуває останнім часом форми протиставлення «органічної» і «неорганічної» культур, причому перша асоціюється з національною традицією, а друга – із західною, передусім постмодерністичною орієнтацією.²¹ Дослідниця підкреслює, що для більшості українських літературних критиків сучасності (О. Логвиненко, І. Кравченко, І.

¹⁷ Пахльовська О. Українська культура у вимірі «пост»: посткомунізм, постмодернізм, поставангардизм. <http://www.ukrcenter.com/library/read.asp?id=2050> (3.08.09).

¹⁸ «Як воно було...» (Інтернет-розмова про «Бу-Ба-Бу») // Бу-ба-бу: Вибрані твори / За ред. В. Габора. – Л.: ЛА «Піраміда», 2007. Ст. 18.

¹⁹ «Аве, «Крайслер» // Там само, ст. 131.

²⁰ Маються на увазі твори В. Неборака «Мені тринадцятий рік минав», О. Ірванця «Любіть Оклахому» та інші спроби стилізації класиків української літератури з метою іронізму.

²¹ Гундорова Т. Післячорнобильська бібліотека: Український літературний постмодерн. – К.: Критика, 2005. Ст. 65.

Дзюба, С. Квіт, О. Яровий) навіть у посттоталітарний період література продовжує бути «провідником виховної місії та ідеології», а оскільки постмодернізм не можна розглядати як такий, що несе в собі дидактичну функцію (він швидше її деконструює), у ньому вбачають загрозу «для руйнування цілісної національної органіки».²²

На захист українського постмодернізму Т. Гундорова висуває думку про його конструктивну функцію (поряд з деструктивною):

Постмодерний карнавал відкриває поліморфного індивіда, роздробленого на різні маски й іпостасі, а також колекції спогадів і цитат. Така фрагментарність не стає самоціллю, вона спрямована на те, щоб відновити відчужені від тоталітарної людини пам'ять роду, сімейну хроніку, приватну історію. Відбувається відновлення суб'єктивної картини світу й звільнення індивідуальної свідомості від влади ідеологем.²³

Тобто, поряд із запереченням народницького мотиву (а швидше надмірної заангажованості української літератури народницьким спрямуванням), постмодерністи активно виступають проти тоталітарної ідеології і, таким чином, відводять чи не основне місце в своїй творчості національній проблематиці.

Т. Гундорова звертає увагу також на питання «повноти/неповноти» національної культури в українському літературознавстві, яке вперше було поставлено Дмитром Чижевським.²⁴ З метою довести «повноту» національної культури, її стилів і функцій, на сьогоднішній день активно публікуються раніше заборонені або забуті автори, канонізуються окремі стилі та епохи, як наприклад бароко чи футуризм, наслідком чого стало «відкриття цілком *різновалентних* пластів культури, вітчизняних та інтернаціональних: з одного боку, вітчизняного модерну й авангарду, замовчуваного в радянські часи, з другого – невідомої, неперекладаної раніше західної «високої» літератури та філософії, а також жанрів масової літератури. При цьому відкриття і поцінування інших стилів, як-от бароко, неокласицизму,

---

²² Там само.

²³ Там само, ст. 62.

²⁴ Чижевський Д. Історія української літератури. – Тернопіль: Феміна, 1994.

футуризму, не так означали відновлення історичної цілості самої культури, як були явищем синхронізації різних культурних рівнів і шарів».²⁵

Кардинально нове бачення дискурсу про співвідношення постмодернізму та національної культурної традиції обґрунтував у своєму виступі на семінарі «Постмодерністична «машина виживання» і українська культурна традиція» письменник і літературознавець В. Єшкілев:

В Європі на зміну родовим традиціям у XIX столітті як носій традиції приходить держава [...] Коли держава відступає від традиції, коли вона є ліберальною, чи будь-якою [подібною], традиція перекидується на ідеологію, на літературу, на гуманітарний дискурс. І от, саме поразка традиції в гуманітарному дискурсі знаменує собою початок постмодернізму. Причому, постмодернізму не як могильника традиції, а постмодернізму, хай це звучить трохи парадоксально [...] як останньої спроби врятувати вартості гуманістичної традиції, гуманістичного світу. Це – останній запобіжник.²⁶

Таким чином, внаслідок даного обґрунтування постмодернізм виступає в якості «рятівника» вартостей гуманістичного світу.

Творче змагання неоавангарду з попередниками літератури (живими й мертвими), як слушно зауважує Н. Білоцерківець, необхідне й неминуче в тій же мірі, що й пам'ять та повага.²⁷

Очевидно, дискусія навколо питання про корисність/некорисність постмодернізму для української літератури (зокрема для збереження її національної традиції) триватиме ще довго в літературознавчих колах, а літературний поступ синхронізується тим часом «на перетині різних культурних парадигм» (Гундорова) – західної та національної, модерної та постмодерної.

Підсумовуючи все вище зазначене, можна зробити висновок, що український постмодернізм не є явищем цілковито запозиченим із західної культури, певні його тенденції можна вважати етапом іманентного розвитку української літератури з елементами спадковості, що мають органічний зв'язок з попередньою культурною традицією (як наприклад, звернення письменників-бубабістів до травестійно-

²⁵ Гундорова Т. Післячорнобильська бібліотека: Український літературний постмодерн. – К.: Критика, 2005. Ст. 35.

²⁶ Постмодерністична «машина виживання» і українська культурна традиція. <http://www.ji-magazine.lviv.ua/seminary/2000/sem12-12.htm> (10.05.09).

²⁷ Білоцерківець Н. «Бу-ба-бу» та ін. Український літературний неоавангард: портрет одного року // Слово і час. – 1991. – № 1. Ст. 52.

бурлескної традиції І. Котляревського). Літературу постмодернізму не варто розглядати лише як деконструкцію попередніх культурних надбань, це також спосіб нового досягнення дійсності, нова естетика, і, врешті, спроба «врятувати гуманістичні цінності світу» (Єшкілев).

3.2. «Бу-Ба-Бу» як легенда українського постмодернізму

Бубабізм – це спосіб життя. Це спосіб
зробити кепське життя гарним.

Юрій Андрухович.

3.2.1. Історія заснування

Літературне угруповання «Бу-Ба-Бу» стало на думку вітчизняної та зарубіжної літературної критики легендарною подією української літературної та культурної арени кінця 80-х початку 90-х років минулого століття.

Заснування групи припало на квітень 1985 року (точною датою заснування бубабісти вважають 17 квітня 1985 року). Воно стало відгуком на події того часу²⁸ та опозицією офіційно існуючій літературі соцреалізму. Засновники угруповання – Юрій Андрухович (Патріарх за пародійно-іронічною ієрархією «Бу-Ба-Бу»), Віктор Неборак (Прокуратор) та Олександр Ірванець (Підскарбій) – на час їхнього об'єднання вже були певною мірою відомими в тогочасних українських літературних колах, кожен з них мав певний творчий доробок, публікації в періодиці. В інтернет-розмові про «Бу-Ба-Бу» Віктор Неборак пригадує події тих років:

Мене цією ідеєю запалив Андрухович. Юрко написав мені в листі [...] про віртуозного, дотепного, іронічного поета з Рівного Сашка Ірванця. Юрко пропонував нам утрюх зустрітися у Львові і заснувати «бурлескно-балаганно-буфонадний» напрямок в українській поезії.²⁹

²⁸ Маються на увазі початкові процеси розпаду імперії.

²⁹ «Як воно було...» (Інтернет-розмова про «Бу-Ба-Бу») // Бу-ба-бу: Вибрані твори / За ред. В. Габора. – Л.: ЛА «Піраміда», 2007. Ст. 15.

Далі ідуть спогади про приватні зібрання у знайомих протягом наступних двох років на літературні читання і обговорення творів, про перший публічний вечір 2 грудня 1987 року у Київському Молодому Театрі, який став першим поштовхом до подальшого успіху. «З цього вечора «Бу-Ба-Бу» перетворилося у поетично-перформенсну групу»³⁰ – пригадує Неборак. У наступні п'ять років з гучним успіхом проходять кілька десятків публічних виступів в різних містах України, часто у супровідних акціях тих чи інших фестивалів, іноді – на запрошення офіційних літературних інституцій. Виступи «Бу-Ба-Бу» відбуваються також за межами України – Прага, Гданськ, Москва... Найрезонанснішими стали акції 1992 року у Київському театрі імені Івана Франка та у Львівському театрі опери і балету зі спільною назвою – «Крайслер Імперіал», режисером яких був Сергій Проскурня.

У 1996 р. друкований проєкт «Крайслер Імперіал» («Четвер-6») практично завершив динамічний період існування Бу-Ба-Бу. До спільних видань «Бу-Ба-Бу» належать також видана у Львові книга «Бу-Ба-Бу. Т.в.о.[...] ри» (1995 р.) та видання 2007 року «Бу-Ба-Бу»: Вибрані твори».

На сьогоднішній день актуальним залишається питання, чим є «Бу-Ба-Бу» тепер – фактом історії української літератури кінця ХХ століття чи й досі існуючим явищем. Більшість літературознавців розглядають бубабістський феномен як такий, що вже відбувся і залишився історією. Проте самі бубабісти бачать то інакше. На запитання, що вплинуло на те, що «Бу-Ба-Бу» як поетично-перформенсне угруповання припинило існувати і кожен з бубабістів обрав свій шлях у літературі, Юрій Андрухович відповів:

Кожен з нас обрав собі свій власний шлях ще перед Бу-Ба-Бу. І ним іде. Бу-Ба-Бу є частиною цього власного шляху, яким кожен з нас іде по-своєму. Тому ми можемо щохвилини зібратися разом і все оновити... У цьому немає суперечності – бути бубабістом і бути кимось окремим, одним.³¹

Останнім часом спільні виступи бубабістів відбуваються, як правило, для відзначення ювілейних дат угруповання.

---

³⁰ Там само.

³¹ Там само, ст. 22.

3.2.2. Дискусії щодо стилю бубабістів

Назва «Бу-Ба-Бу» поєднує у собі три поняття – бурлеск ((від італ. burlesco – жартівливий) – різновидність героїкокомічної поезії класицизму: зображення «високих» предметів «низьким» стилем на відміну від травестії – зображення «низьких» предметів «високим» стилем),³² балаган (театральне видовище, переважно комічного характеру на ярмарках та народних гуляннях),³³ буфонада (художній засіб зображення (в літературі, театрі і т. д.), оснований на різкому перебільшенню комічного, на карикатуризації персонажів, їх дій, вчинків і т. д.).³⁴

Окреслення творчого напрямку «Бу-Ба-Бу» в Енциклопедії української літератури («Український літературний портал» 2003 р.) пов'язане передусім не з явищем постмодернізму, а з необароко та карнавальною теорію Бахтіна:

Літутгрупування стало втіленням в укр. культурному ґешталті карнавального необарокового дискурсу, притаманного м'етаісторичній карнавальній культурі людства (М. Бахтін). Соціальним фундаментом м'етаісторичного карнавалу в Україні став підсвідомий масовий синдром зламу, що супроводжував розпад імперії і викликав дві метапсихічні складові: суспільну депресію і масову карнавальну сміхову рефлексію на катаклізм системи. Творчість учасників Бу-Ба-Бу в межах самого літутгрупування стала ситуативно-концептуальним мистецьким відгуком на суспільну рефлексію. Бу-Ба-Бу заснувало свою Академію.³⁵

Як характеризують себе самі бубабісти? Портрет «Бу-Ба-Бу», що подає Юрій Андрухович в «Апології блазенади» (Дванадцять тез до себе самих), пояснює, що до основних рис бубабістів належать: демократичність, ліберальність, відкритість і недогматичність, карнавальність, синтетичність (в розумінні різнобічність), урбаністичність, національність, філологічність... До цього він додає, що суть їхнього шляху – скепсис та іронія, а головна вісь обертання – самоіронія.³⁶

В інтерв'ю для газети «Данс», Андрухович так розкриває іманентну сутність «Бу-Ба-Бу»:

³² Большой Энциклопедический словарь. <http://dic.academic.ru/contents.nsf/enc3p/> (25.05.09).

³³ Там само.

³⁴ Малый академический словарь. <http://dic.academic.ru/contents.nsf/mas/> (25.05.09).

³⁵ Енциклопедія української літератури (Володимир Єшкілев). <http://proza.com.ua/enc/index.php?> (20.04.09).

³⁶ Апологія блазенади. (Дванадцять тез до себе самих) // Бу-ба-бу: Вибрані твори /За ред. В. Габора. – Л.: ЛА «Піраміда», 2007. Ст.23.

Так, ішлося передусім про гру, карнавал, сміх, рев і свист, ішлося про руйнування традиційно українських табу і провокування застиглих істин, часом це набувало форм підкреслено театральних, магічно театральних [...] З плином років стало остаточно зрозуміло, що Бу-Ба-Бу — це така спроба трьох українських хлопців запанувати над світом. Приречена на невдачу, але від того не менш прекрасна.³⁷

Віктор Неборак не схильний трактувати творчість бубабістів як постмодернізм. В одному з інтерв'ю він так пояснює своє бачення бубабістського стилю:

Стиль бубабу — це стиль, в якому поєднано бурлескно-балаганно-буфонадні елементи. Усе дуже чітко. І ніяких претензій на тотальну новизну. Хіба бурлеску не було двісті чи дві тисячі років тому? Був. Була ще в античні часи знаменита пародія на епос Гомера — „Жабомишодраківка”. Це сміхове заниження високого стилю, — те, що пізніше одержало назву бурлеску. І балаган був із давніх давен. Андрухович говорить, що це старосврейське слово, яке означає хаос. Буфонада? — Містерія-буф, опера-буф і т. п. Усе це було задовго до того, як запропонували термін „постмодернізм”. Тому і творчість угруповання „Бу-Ба-Бу” не варто однозначно зараховувати до постмодерну. Іншими словами, це можна назвати поліфонічно-карнавальним стилем літератури, який час від часу відроджується й актуалізується.³⁸

Олександр Ірванець також наголошує передусім на оптимістичній засаді творчого напрямку «Бу-Ба-Бу»:

Для мене свого часу своєрідним кредо стали слова з фільму про барона Мюнхгаузена [...] де він каже, що всі на світі дурниці робилися з серйозним виразом обличчя. І от, власне кажучи, це, на жаль, так триває і до сьогодні. І в політиці, і в мистецтві, до речі, теж. Тобто ця така надута, надумана серйозність, що її Андрухович у своєму есеї «Крайслер Імперіал» називає «обвислими вусами». Це жахливо, тому що молодь таким чином тільки відштовхується від української культури. Коли приходить понурий дядько, починає журитися над долею неньки, нагадувати їм, ви ж, мовляв, нащадки козаків, а ото реп якийсь танцює [...] А Бу-Ба-Бу — це антиобвислі вуса. Бу-Ба-Бу — це вуса, підняті і закручені догори, як у Сальвадора Далі.³⁹

Отже, бубабісти бачать стиль своєї творчості доволі спрощено і не пов'язують його виключно з постмодернізмом.

³⁷ Невидимі книжки та підземні майстерні. <http://www.rastko.rs/rastko-ukr/umetnost/jandruhovic-ukrinter.html> (5.06.09).

³⁸ Бубабістський хронопис Віктора Неборака: ще одна інтрига з приводу сучасної української літератури. <http://ukrart.lviv.ua/poetskr414.html> (10.04.09).

³⁹ Серце, кинуте в юрбу... / Інтерв'ю з Наталкою Госик /. <http://www.potyah76.org.ua/potyah/?t=195> (25.04.09).

Проте більшість літературознавців відносять бубабістський стиль передусім до постмодернізму. За словами Т. Гундорової творчість літературного гурту «Бу-Ба-Бу» стала першою найвиразнішою формою «постмодерністського повороту» в українській літературі. Дослідниця наголошує також на феноменальності бубабізму як культурного явища:

«Бу-Ба-Бу» разом із усім шлейфом контекстуальних метафор, ідеологій і моделей іронічної поведінки асоціюється з цим соціокультурним явищем, яке можна назвати бубабізмом. Однак бубабізм – це не лише явище соціального плану (молодіжного руху, приміром), але й особливий культурний феномен.⁴⁰

Висока оцінка творчості бубабістів висловлена Н. Білоцерківець у статті ««Бу-ба-бу» та ін. Український літературний неоавангард: портрет одного року». Полемізуючи з П. Мовчан, який вбачає у творчості поетів «Бу-Ба-Бу» передусім зовнішній ефект («Тут вибухи не смислові, а фонетичні, що нагадують піротехнічні «канонади» під час озвучування художніх фільмів»),⁴¹ Н. Білоцерківець зауважує поверховість такого аналізу творчості бубабістів («... мене не полишає сумнів – а чи так уже й знає П. Мовчан цю поезію?»),⁴² і головне, зазначає «дивну нестачу почуття гумору» автора (П. Мовчана) в оцінці поезії бубабістів:

Це, правда, загалом не- «трансцендентальна» риса: важко уявити усміхненого, жартуючого Христа, – влучно зауважив Умберто Еко. І лише коли в історичному житті почав утверджуватися «принцип самостійної особистості, котра стала сміливо вважати себе суддею істини, добра і краси» (а не трансцендентального Бога), – з'явилася сміхова, карнавальна культура.⁴³

Наголошуючи на необхідності більш ґрунтовного аналізу творчості бубабістів (зокрема Ю. Андруховича), дослідниця підкреслює її глибину, складність і високий культурний рівень. Н. Білоцерківець погоджується з О. Казіним, який зауважує, що «призначення освіченого постмодернізму сьогодні – це смакування всього виробленого людством за століття художнього багатства, щось ніби попмеханіка душі, якийсь «новий александризм»».⁴⁴

⁴⁰ Гундорова Т. Післячорнобильська бібліотека: Український літературний постмодерн. – К.: Критика, 2005. Ст 196.

⁴¹ Білоцерківець Н. «Бу-ба-бу» та ін. Український літературний неоавангард: портрет одного року // Слово і час. – 1991. – № 1. Ст. 46.

⁴² Там само, ст. 47.

⁴³ Там само.

⁴⁴ Там само, ст. 50.

3.2.3. Карнавальна сутність бубабізму

Як уже було зазначено, В. Єшкілев визначає літутгрупування «Бу-Ба-Бу» як таке, що стало втіленням карнавального необарокового дискурсу, притаманного метаісторичній карнавальній культурі людства.

Теорія карнавальної культури була розроблена в 40-ві роки минулого століття російським філософом та літературознавцем М. Бахтіним. Праця Бахтіна «Творчество Франсуа Рабле и народная культура средневековья и Ренессанса» (1965 р.) викликала кардинальні зміни в теорії літератури, оскільки він перший приходить до висновків про коріння літератури в народних святах і гуляннях – карнавалах, що відкрило світ міфо-ритуальної традиції, яку Бахтін пов'язує з народною сміховою культурою. За думкою Бахтіна, найвидатніші письменники класичної літератури (Рабле, Дж. Бокаччо, У. Шекспір, М. Сервантес) опинились під впливом життєстверджуючої і світлої атмосфери, що притаманна карнавалу. Карнавальна культура мала добре опрацьовану систему обрядово-видовищних та жанрових форм, а також несла в собі глибоку життєву філософію, основними рисами якої Бахтін вважав універсальність, амбівалентність, неофіційність, утопізм, безстрашність.

За визначенням Бахтіна, карнавал – це культурний та масовий поведінковий феномен, що фундується відповідним «типом образності».⁴⁵

Карнавальну природу «Бу-Ба-Бу» відзначили цілий ряд літературознавців. На ній наголошували свого часу Є. Баран, С. Борис, Л. Стефанівська, М. Павлишин, Т. Гундорова та ін.

Чотири перші романи Ю. Андруховича⁴⁶ насичені карнавальною атмосферою і святковими, феєричними перевтіленнями, яскравими образами галасливої святкової юрби та фантасмагоричними пригодами.

В них можна відзначити усі характерні для карнавалізації риси: іронічна поведінка, велика кількість мовних ігор, широке використання ненормативної лексики, наявність фантастичних елементів.

---

⁴⁵ Бахтін М. Творчество Франсуа Рабле и народная культура средневековья и Ренессанса. www.philosophy.ru/library/bahtin/rable.html (16.05.09).

⁴⁶ «Рекреації» (1997), «Московіада» (1997), «Перверзія» (1999), «Дванадцять обручів» (2003).

Неборакову збірку поезій «Літаюча голова»,⁴⁷ що стала своєрідним апогеем бубабізму автора, Андрухович називає «книжкою-карнавалом». Також і творчість О. Ірванця значною мірою позначена народною сміховою культурою.

Розкриваючи карнавальну сутність творчості бубабістів, Т. Гундорова зазначила:

Карнавалізація як основа естетичного світовідчуття асоціювалася з пограничною ситуацією буття, зі станом лімінальним, і тут, на межі, розпочиналася гра між життям і не-життям. Звідси, з пограниччя, здавалося, можна було перетворити саму реальність. Це мала бути певна, нехай тимчасова, реалізація ілюзії або інакшої реальності.⁴⁸

Дослідниця говорить також про близькість бахтінського карнавалізму бубабістам і своєю субверсивною спрямованістю щодо так званої «офіційної» культури. Бубабізм, як низова революція, був спрямований на перевертання «офіційної» культури, її сакральних ідолів та семіотичних кодів.⁴⁹

У відповідь на дискусії про роль карнавалу в літературі та висловлені зауваження щодо його деструктивності через загрозу для ієрархії цінностей (некерована «карнавальна стихія переходить у «веселу відносність» без берегів, що здатна поглинути що завгодно»⁵⁰), Н. Білоцерківець наголошує на вагомості позитивної функції сміхової культури, а тим «собором», що стоїть в основі карнавалу, дослідниця називає «щире, людське почуття».⁵¹

Отож, як слушно зазначила Т. Гундорова, творчість «Бу-Ба-Бу» стала передусім викликом «літературному офіціозові з боку наймолодшої літературної генерації в Україні. Це було потребою «гангстеризму» й розгерметизації офіційної літератури, а також зміною іміджу українського літератора як чи не основної дійової особи на сцені української модерної історії».⁵²

⁴⁷ Неборак В. Літаюча голова: Вірші. – К: Молодь, 1990.

⁴⁸ Гундорова Т. Післячорнобильська бібліотека: Український літературний постмодерн. – К.: Критика, 2005. Ст. 201.

⁴⁹ Там само, ст. 202.

⁵⁰ Білоцерківець Н. «Бу-ба-бу» та ін. Український літературний неоавангард: портрет одного року // Слово і час. – 1991. – № 1. Ст. 46.

⁵¹ Там само, ст. 47.

⁵² Гундорова Т. Післячорнобильська бібліотека: Український літературний постмодерн. – К.: Критика, 2005. Ст. 200.

3.3. Юрій Андрухович як найяскравіший представник українського постмодернізму

Творча діяльність Юрія Андруховича має значний вплив на перебіг сьогоденного літературного процесу в Україні. З його іменем пов'язані і перші факти зацікавлення сучасною українською літературою на Заході.⁵³ Творчість Андруховича стала одним з найперших і найяскравіших проявів постмодерного напрямку в українській літературі. Значний внесок був зроблений письменником також в літературознавчі обґрунтування сучасної та класичної української літератури.

Обминаючи біографічні дані, про які можна найкраще дізнатися з прозових творів письменника (проза Андруховича є значною мірою автобіографічна), зупинимося на його ролі письменника-постмодерніста української літератури.

Творча діяльність Ю. Андруховича (особливо прозова) викликала особливий інтерес в літературознавчих колах, кожен новий виданий твір спричиняв ряд бурхливих дискусій, позитивної та негативної критики. До творчості письменника зверталися М. Павлишин, Ю. Шерех, Л. Стефанівська, О. Гнатюк, С. Баран, Т. Гундорова, Н. Білоцерківець та інші відомі літературознавці.

В інтерв'ю з Тарасом Прохаськом, що стало основою для проекту «Інший формат: Юрій Андрухович», письменник Андрухович звіряє багато важливих деталей про свої життєві орієнтири та переконання. Серед іншого він зауважує:

Для себе особисто я вважаю дуже важливим, що кожна особистість має певну здатність у своєму психотипові, в кармі, – не знаю, в чому завгодно, – але ця здатність насправді існує не для того, щоб їй підлягти, щоб цьому скоритися. А в тому, щоб, знаючи про неї, це долати і ставати іншим. Тобто, ти просто перетворюєшся із об'єкта на суб'єкт. Ти виявляєшся майстром самого себе, який постійно долає оці заданості. І тут я ніколи не перестану дякувати своїм друзям з Бу-Ба-Бу [...] Якби цього не трапилося, якби я зосередився на кабінетній творчості [...], то прожив би цілком інше життя. Невідомо, може, за кінцевим підсумком це було би цікавіше, а літературна творчість була би повніша і багатша. Але мені страшенно сподобалося те, як воно відбувається у моєму варіанті.⁵⁴

⁵³ Твори Андруховича перекладені 8 мовами світу, видані в багатьох країнах Європи, США, Канаді.

⁵⁴ Інший формат: Юрій Андрухович / Упор.: Тарас Прохасько. – Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2003. Ст. 48.

3.3.1. Андрухович та його візія постмодернізму

Як уже зазначалося, Ю. Андрухович зробив певний внесок до літературознавчих досліджень української літератури. Його власна концепція постмодерністичного напрямку у літературі, що найчіткіше подана у есеї «Час і місце, або моя остання територія», викладена в іронічно-ігровому тоні та далека від наукового стилю. Постмодернізм він характеризує як такий, що:

- 1) перейнятий майже виключно цитуванням, колажує, монтажує, паразитує на текстах попередників;
- 2) абсолютизує гру заради гри, виключивши поза дискурс живу автентичну креацію, переживань, душевного і духовного, поважність нарації і супернатив;
- 3) підриває віру в Призначення Літератури (хто би і що би під цим призначенням не розумів); отже, постмодернізм – це смерть літератури;
- 4) іронізує з приводу всього на світі, в т. ч. й самої іронії, відкидаючи будь-які етичні системи (власне кажучи, вже тільки «уламки етичних систем») і дидактичні настанови (точніше, «відлуння цих настанов»);
- 5) комбінує параіндивідуальне авторське «я» з решток інших авторських світів; отже, постмодернізм – це ще раз смерть, смерть автора як творця власного індивідуального авторського світу;
- 6) «карнавальною» (бо насправді тільки посткарнавальною) маскою відмежовується від будь-якої відповідальності перед Навколишнім і за Навколишнє;
- 7) тупо експериментує з мовою (-ами), механічно нарощує суму прийомів та засобів, а також їхніх комбінацій, отже, втретє, – «з нудьгою і сумом сповіщаємо про смерть»...
- 8) рабськи плазує перед віртуалом, мультимедійними безоднями і бестіями, прагне підпорядкувати мистецтво електронним імперіям та навіки поховати його дух в їхній інтерпавутині;
- 9) заграє з масовою культурою, демонструючи несмак, вульгарність, не гребуючи «сексом, садизмом і насильством»;
- 10) руйнує ієрархію, підмінює основи, позбавляє сенсу, розмиває межі, бере слова, а відтак і саму дійсність, у лапки, хаотизує і без того хаотичне буття, іронізує, цитує, колажує, монтажує...⁵⁵

⁵⁵ Андрухович Ю. Час і місце, або моя остання територія // Дезорієнтація на місцевості. – К.: Критика, 2006. Ст.118 – 119.

В тому ж стилі перераховуються ознаки постмодернізму: «агностичний, агонізуючий, амбівалентний, американський, анемічно-німецький [...] «безмежно відкритий глухий кут», безплідний, бі (і більше) сексуальний [...] варіативний, вторинний, вульгаризаторський...».⁵⁶

Андрухович наголошує на несуттєвості чітких теоретичних обґрунтувань власної творчої діяльності («Мені за остаточним підсумком не так важливо, як називають, кваліфікують, класифікують те, що в мене виходить...»),⁵⁷ проте зауважує: «але я ніколи не погоджуся з тим, що в цьому світі вже все відбулося».⁵⁸ Таким чином, письменник відкидає одну з вагомих тез постмодерністичної теорії. А його власне розуміння постмодернізму чітко пов'язане з певним часом і територією:

[...] постмодернізм (добре, назвімо це «постмодернізмом») – це там, де кожен із нас опинився сьогодні, це така обставина часу і місця, від якої нікуди нам не подітися, територія «поміж» і «всередині», нікому-не-належний міжцивілізаційний, але й понадцивілізаційний простір, центральна діра в Європі, тектонічний зсув, пропання, втрачений коментар до Галичини, зрештою, це сама Галичина, ущелина між тисячоліттями, це сміття всіх наших середмість, наша пам'ять, наша надія, наша самотність – ти залишаєшся наодинці з плутаними уривками, рядками, словами, з алкоголем, з гарячкою, зі сленгом і суржилом, з усіма мовами світу, з однією-єдиною мовою, тебе мордує любов, ненависть, жаль, секс, ти підлягаєш усім на світі людським хворобам і снам, думкам про смерть, про час і хаос, тобі щонайменше дві тисячі років, і ти все ще не написав бодай однієї пристойної книги [...] Тобі кажуть: «це – постмодернізм», ти киваєш у відповідь і знову поринаєш в очікування – тобі не пощастило, це дуже вразлива територія, це сама дійсність, але вона твоя.⁵⁹

Як письменник та динамічна, багатогранна особистість Ю. Андрухович отримав на свою адресу безліч відгуків з усього світу. Ільма Ракуса із Нойє Цюрхер Цайтунг зауважила:

Український поет, автор романів та есеїв Юрій Андрухович живе в Івано-Франківську неподалік Карпат і настільки захоплює, з таким розмахом пише про свою батьківщину, що нам стає лячно від власної провінційності.⁶⁰

⁵⁶ Там само, ст. 119.

⁵⁷ Там само, ст. 125.

⁵⁸ Там само.

⁵⁹ Там само, ст. 126.

⁶⁰ Ilma Rakusa, Neue Zürcher Zeitung. Цитовано за: Андрухович Ю. Перверзія. – Л.: Класика, 1999. Зворотня сторона палітурки.

Польська дослідниця української літератури, що живе і працює у Варшаві, Оля Гнатюк, до своєї відомої і високо оціненої праці «Прощання з імперією» обрала за епіграф рядки Ю. Андруховича. В інтерв'ю після презентації книги вона відмітила:

Коли подивитися на Андруховича в двох іпостасях: як на письменника і як на знакову постать, учасника інтелектуальних дискусій, дебатів про культурну ідентичність, то інтригує власне його багатозначність. Юрія Андруховича як письменника я залюбки перекладаю [...] Щодо дебатів про ідентичність, то його вагома роль у писанні і розумінні проекту української центральноєвропейської ідентичності [...] Те, що ми відмежовуємося від Сходу і наголошуємо на своїй західності, це було віддавна. Натомість ніхто не озвучував іншої думки: Україна як частина Центральної Європи, в тому розумінні, яке можна знайти в рядках Мілана Кундери [...] Юрій Андрухович цілковито розпізнав цей код центральноєвропейськості, і завдяки австро-угорському минулому тої ж Галичини ототожнює Галичину з Центральною Європою. Він тому й говорить про змодернізовану ідентичність, яка має за собою досвід зламів після співіснування України з Російською імперією [...] саме цей письменник дуже атракційно й по-новому озвучує українську ідентичність...⁶¹

Одним з найкращих відгуків про Ю. Андруховича є слова української дослідниці літератури Роксани Харчук. Вона характеризує Андруховича як людину, якій подобається жити, «яка любить світ довколо себе і себе у світі, якій невідома депресія. Зазвичай блискучий стиль Андруховича пояснюють його освіченістю, європеїзмом, богемністю, ліризмом. Секрет цього письма, здається, зумовлений не тільки віртуозною вправністю чи інтелектом, а й особливим емоційним ореолом – випроміненням любові. Цьому навчитися не можна. Таким ореолом любові, коли можна відчутися слова на дотик, позначено не так уже й багато прозових книг».⁶²

Юрій Андрухович є лауреатом багатьох літературних нагород та премій.⁶³ Бере активну участь у суспільній діяльності, підтримуючи європейську інтеграцію Української держави.

⁶¹ Гнатюк О. Пережити народження двох країн. <http://postup.brama.com/usual.php?what=47484> (24.04.09).

⁶² Харчук Р. Сучасна українська проза: Постмодерний період. – К.: ВЦ «Академія», 2008. Ст. 144.

⁶³ Премія Миру ім. Е. М. Ремарка м. Оснабрюк, Літературна Премія Центральної Європи ANGELUS, Лейпцизька премія за європейське взаєморозуміння, премія ім. Гердера, премія Фондації Антоновичів.

4. Характеристика Сходу

4.1. Візія російської нації Андруховича

Серед літературознавців, що досліджували творчість Андруховича, неодноразово виникали звинувачення письменника в упереджено-негативному, ворожому ставленні до російської нації. Закиди ксенофобії були передусім зумовлені романом «Московіада», де засудження імперської політики Росії у творчості Андруховича досягло свого апогею. Роман жахів постав, за означенням самого письменника, на основі контрасту західної ідилії баварського світу (де письменник писав роман) та ще свіжих у пам'яті картин московської дійсності, які, до того ж, «зазнавали неминучих авторських спотворень».⁶⁴ Драматизму додавала ще й загроза відновлення імперії з боку апологетів радянської системи: «Імперія прагнула зростися знову, що зовсім не вимагало якихось надприродних пасіонарних зусиль. Іноді здавалося, що це справа кількох тижнів або й днів».⁶⁵ Отже, той факт, що роман став романом жахів, був зумовлений значною мірою спробою застерегти співвітчизників від нової жахливої помилки.

Чи є підстави говорити про прояви ксенофобії з боку Андруховича по відношенню до росіян як нації?

Свої почуття щодо Росії та росіян письменник намагається дослідити в есеї під назвою «...Но странною любовью». Із перерахованих позитивних якостей росіян дізнаємося, що для них, за думкою Андруховича, характерно: «інтелектуально-душевна широта, глибина і відвага», «чудова не-від-світу-цьогошність», «особлива анархічна здатність літати над побутом і дріб'язковістю», «незаперечна культурна самодостатність і інтенсивність». Негативне проявляється в «поліційному/спецслужбівському характері влади», «маніпулятивно-дезінформаторських засобах масової інформації», «цинічно-технологічному політикуму», «ксенофобсько-расовій, релігійній, національній нетерпимості загалу».⁶⁶ З поданої характеристики стає очевидним, як зазначає сам письменник, що все позитивне «корелює з

⁶⁴ Андрухович Ю. ...Но странною любовью // Диявол ховається в сирі. — К.: Критика, 2006. Ст. 79.

⁶⁵ Там само, ст. 80.

⁶⁶ Там само, ст. 84.

індивідуальним, з окремо взятими особистостями», а все негативне – «з суспільним, із системою в цілому».⁶⁷ Таким чином, підтверджується стереотип про те, що росіяни «викликають захоплення як окремо взяті люди і відразу – як суспільний, об'єднаний у державну цілість організм».⁶⁸ Звідси можна дійти висновку, що негативні стереотипи щодо Росії як політично-правової структури часто нашаровуються на росіян як націю, в результаті чого росіяни підсвідомо сприймаються, наприклад, як антигуманні, внаслідок дії стереотипу про антигуманну спрямованість Російської держави. Отже, негативні емоції щодо Російської держави з її імперською спрямованістю породжують негативні емоції до самих росіян.

Звертаючись до гасла Миколи Хвльового «Геть від Москви!», Андрухович пояснює, про яку Москву йому йдеться:

Звісно, не про ту, Москву неофіційну, Москву без московської прописки, де на нікчемно малу квартирну площу іноді набивається так багато вільних і щедрих людей, що ходиш серед них увесь, просто обдарований і щасливий: ще крок – і почнеться: гітари, цигани, ведмеді, непояснимий душевний свербіж із приставленим до скроні пістолетом, велика загадка безмежно складної психічної структури з її переможним «А це тобі за Севастополь!» у фіналі.⁶⁹

З наведеної цитати випливає, що Москва неофіційна викликає в письменника досить приємні асоціації, ряд перерахованих імагем (за Швідерською) – гітари, цигани, ведмеді, приставлений до скроні пістолет – характеризує московське неофіційне суспільство як шире, задушевне, де кожен готовий допомогти в будь-якій ситуації будь-якій (також незнайомій) людині, спонтанність та здатність до необдуманих вчинків свідчить про особливу психологічну глибину «російської душі».

Почуття письменника до Росії є виразно полівалентними, він переконаний, що серед них є і любов, але любити Росію так важко:

Я хочу любити Росію – от у чому справа, мене вельми непокоять прояви моєї злостивості щодо братньої країни, яка чого вже там? Давно стала суттєвою частиною нас самих. На жаль, Російська держава не залишає мені шансів, час до часу здійснюючи чергову газову атаку і паралізуючи в зародку себе інакшу – ту, що нею я прагну захоплюватися. Аби увиразнити мій ідеал Росії, окреслю його

---

⁶⁷ Там само.

⁶⁸ Там само.

⁶⁹ Там само, ст. 85.

точніше, хоча й не без певної приблизності: мені йдеться про її, Росії, іншу, неімперську можливість.⁷⁰

Ця неімперська можливість Росії має проявитися у кількох елементарних речах: у припиненні геноциду і визнанні незалежності Чечні; у припиненні тиску на Україну «(и прочих разных шведов)» стосовно того, кого їй, Україні, обирати/не обирати, з ким єднатись, а з ким у жодному разі; у зосередженні на собі, такій прекрасній і глибокій, замість експансії на Захід.⁷¹ Список продовжують ще декілька «елементарних речей», які, за означенням автора, є абсурдні й нездійсненні.

Тому любов Андруховича до Росії є дивною. Це любов – центральноєвропейська. Вона містить у собі пам'ять про кривди, про кожен газову атаку минулого. Але вона не відмовляється від надії.⁷² При цьому беззаперечним є факт, що неприйняття письменником імперської сутності Росії як держави не має нічого спільного із ксенофобськими проявами до росіян як нації.

4.2. Засудження тоталітарної системи

Подаючи характеристику творчості українських письменників сучасного періоду у своїй праці «В обіймах імперії», Мирослав Шкандрій зазначив:

Крах Радянського Союзу супроводжувався появою українських художніх творів, які мали намір струсити спадщину культурної залежності [...] Коли, після утвердження незалежності, український постмодернізм несподівано енергійно вийшов на публічну сцену, виявилось, що він має могутній антиколоніальний компонент. Поява перших двох романів Андруховича була більше ніж літературною подією, бо вони звітували зародження постколоніальної чутливості.⁷³

---

⁷⁰ Там само, ст. 81.

⁷¹ Там само, ст. 90.

⁷² Там само, ст. 88.

⁷³ Шкандрій М. В обіймах імперії. Російська і українська літератури новітньої доби. – К.: Факт, 2004. Ст. 399.

4.2.1. Антигуманна спрямованість системи

Найяскравішим виявом антитоталітарної та антиімперської тематики з особливим наголосом на антигуманній спрямованості системи в творчості Ю. Андруховича став роман «Московіада», який автор означає як «роман жахів». Роман є автобіографічною розповіддю про роки навчання письменника в Московському Літературному інституті, а головні події зосереджені на останньому перед від'їздом на батьківщину дні. Тлом розповіді є Радянський Союз в період його краху, події відбуваються в серці великої імперії – столиці Москві. Саме тому основним сюжетом роману Р. Харчук визначає не подорож Москвою, а сюжет конкретної Російської імперії, що до Андруховича розвивали в своїй творчості Т. Шевченко, А. Міцкевич та інші письменники.⁷⁴

М. Шкандрій трактує «Московіаду» передусім як особисте прощання автора з радянською столицею, і опосередковано як зведення рахунків з усією імперською добою української історії. Життя головного героя, зауважує дослідник, розкриває перед нами огидну і тоскную картину суспільства в стані розпаду, що підточує головні постулати колоніальної ідеології:

Автор деміфологізує столицю як блискучий центр культури та елегантності. Андрухович зображує літературне життя й Москву взагалі як непривабливий світ, де заправляють кар'єризм і лицемірство. Блага панівної культури мають вади, або ж цих благ, як і іграшок у «Дитячому світі», просто немає. Фактично, культура метрополії обмежена та реакційна, в місті повно напівспечених вуличних філософів та алкоголіків, що декламують незв'язні фрагменти шовіністичних віршів або цитують біблійні фрази. Міжнародну позицію панівної культури та її цивілізаційну роль, пов'язану з претензіями режиму накинута регіонові *Pax Sovieticus*, поставлено під сумнів... Культурне життя зображене як неавтентичне й поверхове, суміш штампів, зібраних з різних культур.⁷⁵

Аналізуючи зображення культури та побуту в романі «Московіада», Р. Харчук висуває тезу про те, що Ю. Андрухович визначає конфлікт між свободою і

⁷⁴ Харчук Р. Сучасна українська проза: Постмодерний період. – К.: ВЦ «Академія», 2008. Ст. 136.

⁷⁵ Шкандрій М. В обіймах імперії. Російська і українська літератури новітньої доби. – К.: Факт, 2004. Ст. 402-403.

деспотизмом не так в політично-національних чи в метафізично-універсальних категоріях, як передусім в категоріях культури та побуту.⁷⁶

Наступним аспектом у деконструкції радянсько-імперської ідеології в романі стало розкриття того стану несвободи, утиску й пригніченості, який був панівним у системі і забезпечував її існування. Історія головного героя про його кагебістське минуле вичерпно окреслює ситуацію тиску системи на людину, що використовує всі можливі методи: шантаж, психологічні та фізичні знущання, приниження, насильство, знищення соціальної позиції у суспільстві (проголошення «ворогів народу» у сталінські часи, що в пізніший період набуло дещо пом'якшеної форми). Дух несвободи відчувається в повітрі, система побудована на принципах заборони, суворого контролю і не менш суворого покарання. Після загибелі одного з персонажів, який змушений виходити на вулицю через вікно із сьомого поверху, головний герой звертається до своїх противників з риторичними запитаннями:

Чому ви зачинаєте прохідні [...] Чому молода артистична істота [...] змушена у вашій б(...)ській країні ризикувати життям заради пляшки горілки? Чому ви так пересмерділися несвободою? Чому свободи ви лишаєте так мало, що її вистачає лише на падіння із сьомого поверху? Чому зараз ви з таким натхненням ухопилися за мене, ніби хочете, аби я таки викупив свою провину, стрибнувши з того самого вікна?⁷⁷

Події у конференц-залі, де причетні до формування Російської імперії історичні постаті (Іван Грозний, Катерина II, генерал Суворов, Ленін, Держинський) збираються на засідання з метою пошуку шляхів порятунку Росії як могутньої імперії, М. Шкандрій трактує як імперський дискурс сучасників, які прибрали собі ролі й особистості історичних персонажів, і це означає, «що нинішнє покоління засвоїло імперську поведінку й наслідують її, для нього вона й досі править за головне джерело думок, натхнення й мотивів діяльності».⁷⁸ Близькість конференц-залу до Луб'янки і «Дитячого світу» вважає М. Шкандрій також символічною – це характеризує імперську ідеологію як таку, що використовує страх з однієї сторони та

⁷⁶ Харчук Р. Сучасна українська проза: Постмодерний період. – К.: ВЦ «Академія», 2008. Ст. 136.

⁷⁷ Андрухович Ю. Московіада: роман жхів /Андрухович. – Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2006. Ст. 23.

⁷⁸ Шкандрій М. В обіймах імперії. Російська і українська літератури новітньої доби. – К.: Факт, 2004. Ст. 401.

інфантилізацію з іншої, що дозволяло протягом віків маніпулювати психологією та поведінкою підданих імперії.⁷⁹

Тоталітарна система – це система, де людське життя нічого не вартує. Де тисячі таких життів приносяться в жертву ідеології. В цьому проявляється її пряма протилежність до демократичних систем державного правління, які будуються на апріорній цінності людського життя. Ю. Андрухович, чиї переконання орієнтовані виключно на демократичність та цивілізованість суспільного життя, вибудовує в романі усю гостроту розбіжності цих двох понять.

Роман жахів «Московіада» викликав бурхливу реакцію літературної критики, серед іншого багато негативних відгуків. Автору докоряли в літературній непрофесійності, апелюючи до факту відсутності художньої цілісності «Московіади» як літературного твору, що спростовує Ю. Іздрик у статті «Ізоморфність ландшафту»,⁸⁰ закидали політичну заангажованість та надмірну захопленість в описах жахів радянського періоду, а дехто навіть ксенофобію та шовінізм. Як зазначає сам автор, був час, коли він також був розчарований цим твором. Однак роман був і залишається у центрі уваги в літературних колах, адже це була одна з перших спроб перевернути усталений світ і показати його перед усіма автентичною стороною.

Антигуманність політики тоталітарної системи неодноразово підкреслюється Андруховичем у зв'язку з фактами злочинних дій насадження і утримання комуністичного режиму за допомогою силових методів у Чехії та Польщі: відома «Працька весна» 1968 року та пізніші аналогічні події у Варшаві.⁸¹

Жахливі картини знущання над особистістю з життя тоталітарного суспільства постають у романі «Дванадцять обручів», що найвиразніше виявляється у накресленні історії колишньої обсерваторії. Гостро і вражаюче передається автором брутальність директора спортивного комплексу Малафєя:

Поводячись агресивно й нахраписто, він усвідомив, що найкращими методами керівництва є диктаторські, тому тримав усі свої жертви в цілковитій прибитості

---

⁷⁹ Там само.

⁸⁰ Іздрик Ю. Ізоморфність ландшафту. www.lib.proza.com.ua/book/572 (10.04.09).

⁸¹ Андрухович Ю. Смерть у Празі // Диявол ховається в сирі. – К.: Критика, 2006. Ст. 114; Андрухович Ю. Тасмниця. – Х.: Фоліо, 2007. Ст. 288-291.

та покорі, досягаючи мети за допомогою щипків, кулаків і невідь з якої зони привезених наручників...⁸²

Член капсерес із «братнього Нечорнозем'я», відчувши повноту і необмеженість своєї влади на посаді директора спортивного комплексу, дає повну волю своїм звірячим інстинктам, перетворюючись на безпробудного пияка та гвалтівника спочатку нещасних і безборонних учительок, «ніби навмисне засланих йому на поталу», а врешті, порушуючи і «останню межу законності, змушуючи до заборонених фізичних занять деяких учениць».⁸³

Антитоталітарна тематика проявляється тією чи іншою мірою чи не в кожному з творів Ю. Андруховича. Письменник не уникає тавтологізмів, щоразу наголошуючи на необхідності викривати зло і пам'ятати свою історію, передусім, щоб уникнути можливого повтору жахливих помилок.

4.2.2. Нищення національних культур

У текстах Андруховича неодноразово знаходимо твердження про занепад культури посттоталітарного суспільства як наслідок перманентної загарбницько-агресивної політики імперії-колонізатора.

Процес руйнації національних культурних надбань вичерпно зображується в есеї «Ерц-герц-перц». За приклад письменник обирає одне із західноукраїнських міст – Станіславів коло Тисмениці. Це типовий середньої величини населений пункт на межі міста і містечка. За допомогою даних з короткого залізничного путівника Андрухович окреслює культурний стан міста на початку XX століття:

Середмістя і прилеглі вулиці двоповерхової забудови [...] променади, казино і крамниці з екзотичним товаром, кав'ярні з колумбійською кавою, цукерні з цукатами і бісквітами. Церкви: греко-католицька (катедра), римо-католицька (фара), вірменська, лютеранська, синагога з чотирма банями в мавританському стилі. Фігури святих Марії Матері Божої та Йоана Хрестителя, споруджені на честь відступу росіян у 1742 р. Фігура Христа Спасителя на згадку про велику чуму 1730 р. Бронзовий пам'ятник цареві Францу I. Міська бібліотека з більш як 8 тис. томів лише історичних праць. Готелі: «Уніон», «Централь», «Європа»,

⁸² Андрухович Ю. Дванадцять обручів. – К.: Критика, 2003. Ст. 49.

⁸³ Там само.

«Габсбург», «Імперіал». Одноповерхові вілли в оточенні квітників. Найпопулярніша вулиця – Lindengasse, або ж Липова – променує до міського парку імені цісареві Єлисавети.⁸⁴

З короткої характеристики можна констатувати, що місто мало цілком європейський, західний стиль, архітектура побудована «з відчуттям форми», кожне означення свідчить про естетику та відчуття стилю. Велика кількість храмів говорить про полікультурність населення Станіславова.

Нині місто перебуває у такому стані, про який Андрухович говорить «майже не існує». Те, що від нього залишилось, може лише опосередковано нагадувати про колишній культурний розквіт: тріщини в мурах, провалені дахи, дерева, порослі зі сходових кліток, уламки вітражів та мармурових плит під ногами. Є міста, які навіть у руїнах зберігають стиль і форму – на цьому зупиняється Андрухович при описах італійської естетики руїн у романі «Перверзія». Але про естетику посттоталітарних руїн говорити не доводиться, тут йдеться швидше про антиестетику.

Місцева апокаліпса (йдеться про Станіславів, але мається на увазі вся Західна Україна) почалася у вересні тридцять дев'ятого:

В полишені на поталу всім вітрам «панські» помешкання вселилися інші люди [...] Найлегше було просто вселитися. Вдертися в ці сецесійні вілли, в люксові добротних конструктивістських кам'яниць, в одноповерхові еклектичні особняки. Найлегше було захопити меблі, порцеляну, горіхові гардероби включно зі шляфроками, шапокляками і пантофлями, грамофони і платівки, годинники, незрозумілі, але шкідливі книги з бездоганними прокладками цигаркового паперу, олійні картини та гіпсові статуетки галантерейного походження – словом, усю цю культуру, весь цей міщанський предметний мотлох, до якого прибульці звикли ставитися з легким пролетарським презирством, зневажаючи форму як таку, – тільки презирство чомусь виявляли у привласненні.⁸⁵

Унікаючи окреслення загарбників негативною лексикою, Андрухович вживає словосполучення «інші люди». У цьому словосполученні відчувається різке відчуження прибульців, на фоні описаної культури вони виглядають брутальними і дикими, вони є *іншими*, з іншого світу. Місцевому населенню вони уявляються фантастичними варварами-дикунами, що прибули з далеких рівнин, «де живуть

⁸⁴ Андрухович Ю. Ерц-герц-перц // Диявол ховається в сирі. – К.: Критика, 2006. Ст. 10.

⁸⁵ Там само.

однооку велетні з вісьмома пальцями, де горілку п'ють, наче воду, і навіть замість води, де їдять сире м'ясо, а танцюючих ведмедів показують у церквах».⁸⁶

Житла та залишені речі нівечилися з особливою брутальністю, ніхто не враховував, що ці «стіни, двері і мансарди потребують догляду, що рідкісних птахів не варто відстрілювати з пневматичної зброї, як не варто відстрілювати філософів і поетів зі зброї вогнепальної».⁸⁷ Отже, винищувалися або ешелонами вивозилися на схід не лише залишені житла і речі, книги, картини, грамофони і платівки – винищувалася передусім інтелігенція нації, філософи і поети, що могли стати шкідливими для ідеології системи. Письменник зазначає, що «якщо т а к повелися із житлами, то легко собі уявити, що виробляли з храмами і цвинтарями. Фамільні гробниці та анонімні братські могили виявилися однаково придатними для «стирання граней».⁸⁸

У короткому за обсягом творі зображений процес руйнації культурних надбань нації внаслідок безвідповідальної або злочинної політики влади тоталітаризму, який, безумовно, в аналогічній послідовності відчули на собі й інші народи СРСР.

Оксана Пахльовська характеризує Україну як «трагічний уламок того історичного процесу, де руйнація культури була періодична, а її відтворення мусило відтак періодично починатися з нуля».⁸⁹ І якщо в російській історії завжди існувала можливість для відбудови наслідків періодичних руйнацій, то в Україні на цьому шляху виникали численні перешкоди у вигляді небезпечних цензур, що перешкоджали витворенню цілісного організму культури та його адекватного образу в іншокультурній рецепції.⁹⁰

---

⁸⁶ Там само, ст. 11.

⁸⁷ Там само.

⁸⁸ Там само.

⁸⁹ Пахльовська О. Українська культура у вимірі «пост»: посткомунізм, постмодернізм, поставангардизм. <http://www.ukrcenter.com/library/read.asp?id=2050> (3.08.09).

⁹⁰ Там само.

4.2.3. Дозованість інформації

В есеї «Роман з універсумом» Андрухович роздумує над питанням, на основі чого в посткомуністичному суспільстві (у тому числі у нього самого) може виникати ностальгія за часами Радянського Союзу. Що створювало ту атмосферу затишку й стабільності? Що є причиною сьогодишньої туги за *тим* минулим? Внаслідок ґрунтовного аналізу автор приходить до висновків, що чудову ілюзію затишку, порядку й законності створювала передусім характерна для всіх етапів СРСР суворі дозованість інформації:

Медіи були одностайними у способах трактувати дійсність, ніде й ні в чому ви не змогли б відшукати бодай тіні суперечності чи неузгодженості. Світ виглядав цілісно, не допускав сумніву у власному логічному поступі. В усьому дотримувалась якась ледь не магічна двоїна: два телеканали – центральний і республіканський, дві радіопрограми – з Москви і Києва, дві передплачувані газети – столична й місцева.⁹¹

До широкого загалу доходила лише вибрана інформація, тисячі разів перевірена і підписана високопосадовими особами. Завдяки такому чітко злагодженому, ретельно контрольованому механізму постачання інформації для населення з'являлося те почуття навколишнього порядку, законності і надійності, впевненості, що держава дбає про своїх громадян:

Життя без катаклізмів, підвладне чітко розписаному регламентові, впевнене пересування наперед визначеними і єдино можливими шляхами: ясла, садок, школа, армія, інститут, завод, пенсія, профспілковий похорон [...]. І жодного маньяка на нічних вулицях, жодних кримінальних хронік, безголових трупів у контейнерах для сміття, задушених немовлят, наркоманських шабашів, жодних ознак кінця світу – навпаки, електрика, газ, ліфти, дешеві й переважно справні комунікації, гарячі ванни, вечірнє світіння телевізорів.⁹²

У притаманному авторові іронічному стилі досконало описується відлагоджена система постачання інформації для задоволення будь-якого попиту: журнал для жінок, що мав називатися «Радянська жінка» і повідомляти про героїнь праці, багатодітних матерів, друкувати «поезії про перше кохання і новели про моральну красу», піддавати критиці всілякі «моди» і «стилі». Для українців існував журнал «Україна», для бджолярів – «Бджільництво», лаконічно-іронічно зазначає автор. Особливо строга цензура призначалася літературним журналам:

⁹¹ Андрухович Ю. Роман з універсумом // Диявол ховається в сирі. – К.: Критика, 2006. Ст. 32.

⁹² Там само.

Шанувальники літературного слова могли передплатити один або й кілька томових часописів, в яких це саме слово вже було попередньо тисячі разів зважене, обдумане, виправлене, скорочене, узгоджене і закреслене. Хоча про всяк випадок таких ентузіастів рідного письменства все одно брали на олівець відповідні фахівці, вочевидь, цілком свідомі можливості читати між словами.⁹³

Різкий контраст виникає при розгляді інформації, що стосувалася життя за кордоном:

Коли йшлося про Захід, виникала сублімація. Найчорніші картини тотальних катастроф, починаючи небувалими циклонами або смерчами й закінчуючи студентськими заворушеннями, викраденнями журналістів, убивствами президентів і напалмовими пожежами в джунглях, супроводили приречених мешканців того світу на протязі усього їхнього життя. Той світ безумовно рухався до свого кінця.⁹⁴

Зображуючи Захід в агонії, система випрацьовувала виправдання своїй політиці агресора-колонізатора:

Вкрай важливим було не допустити, аби під завісу він удався до антигуманних ядерних засобів – адже відомо, наскільки страшним є звір в агонії. Тому керівництво країни так твердо і послідовно *відстоювало мир* в усьому світі, мирна політика вимагала рішучості, мир найкраще підтримувати за допомогою танків, і в цьому мав змогу переконатися не тільки маленький чехословацький народ.⁹⁵

Проникнути в недрі забороненого, потаємного й недоступного світу фільтрування інформації деякою мірою вдалося Андруховичу під час праці в редакції газети міста Івано-Франківська, про що дізнаємося з роману «Таємниця»:

Праця в газеті вважалась особливо почесною – так наче завдяки їй тебе допускали до якихось первинних і закритих інформаційних джерел. Якоюсь мірою так воно й було. Працюючи на випуску, я міг майже без напруження відстежувати ті місця, що їх задля – як це називалося? – нерозголошення державної таємниці виловлювала і знімала цензура.⁹⁶

Цензурна система редакції постає в романі немов містерія, кабінет цензора був «закритий і захований від світу», автор називає його «кабінетом доктора Калігарі», ніхто не знав, де він знаходиться. Там «потаємно мешкала її ясновельможність Державна Таємниця»:

---

⁹³ Там само, ст. 33.

⁹⁴ Там само.

⁹⁵ Там само, ст. 34.

⁹⁶ Андрухович Ю. Таємниця. Замість роману. – Харків, 2008. Ст. 212.

Згідно з розповідями нечисленних підглядачів, котрим попри все вдавалося хоч краєм ока туди проникнути, її було вписано до тисячі товстелезних талмудів. Вони містили в собі таємний перелік усіх без винятку часткових державних таємниць, які в сукупності своїй і становили об'єднану Державну Таємницю. Обов'язком цензора було знаходити відповідні ризиковані місця на шпальті й перевіряти їх за талмудами – а раптом про це не можна писати.⁹⁷

Ще більшого утаємнення додає той факт, що підпис цензора був завжди закодованим, тобто анонімним.

У цьому ж романі зображено ще один цікавий факт вистежування системою недозволеної інформації. На початку своєї літературної діяльності, що проходила андеграуд (численні зібрання письменників у приватних помешканнях, переписування і читання забороненої літератури – «усе, що писалося в Україні українською мовою і не мало шансів нормально вийти у світ»), Андруховичу довелося брати участь в одному з офіційних літературних семінарів. Його старший колега і наставник попередив про небезпеку «стукачів» – підіслані владою шукачі антисистемних настроїв й нелегальних ідей. Як виявилось, попередження колеги було не безпідставним: «описані ним симптоми під час семінару виникали як мінімум кілька разів, причому завжди під час п'ятник. Було і про трагедію України, було й не зовсім упевнене цитування дисидентів».⁹⁸ З чого письменник робить припущення, що системі передусім йшлося про ті п'ятники, під час яких проводилось «зондування настроїв» і «виловлювання душ». На його думку, саме для цього і влаштовувались ті семінари.

Найбільшим злочином за всю історію фільтрування і дозування інформації в тоталітарній системі Радянського Союзу було, звичайно, приховування інформації після аварії на Чорнобильській атомній станції, наслідком чого стали тисячі людських жертв. Про ці події згадує Андрухович також у «Таємниці»:

Офіційну інформацію було затиснуто, пригадую лише малесеньку, з 5 газетних рядків, *доверстку* на останній шпальті святкового номера – мовляв, так, певні проблеми є, щось негаразд, але все під контролем, don't worry, трудящі, вітаємо з першотравнем.⁹⁹

---

⁹⁷ Там само, ст. 213.

⁹⁸ Там само, ст. 248

⁹⁹ Там само, ст. 254.

В цьому якнайглибше проявляється весь цинізм і злочинство проти людства тоталітарної системи.

Ю. Андрухович приходять до висновку, що дозованість інформації була однією з тих вагомих основ, на яких трималася вся система:

Дозованість інформації означала чітко визначені й дотримувані параметри, міри обов'язкового, дозволеного та забороненого. Тож коли у другій половині вісімдесятих дійшло спершу до порушення пропорцій, а потім до щоразу відвертішого інформаційного *передозу*, сталося те, що сталося. Система не витримала.¹⁰⁰

4.2.4. Залізна завіса

Тема закритих кордонів і обмеження свободи пересування громадян між країнами досить часто постає в творчості Андруховича. Найчастіше це проступає у критиці тоталітарного режиму, подібна тема з'являється також в якості критики політики теперішнього ЄС, з його особливим візовим режимом для громадян України та декількох інших пострадянських країн.

Поняття «залізна завіса» з'явилося в часи Радянського Союзу, в самій країні воно вживалось на неофіційному рівні (на офіційному подібні теми взагалі були табу), коли мова йшла про закритість кордонів СРСР. Радянський Союз завжди асоціювався з місцем позбавлення волі, де пересування громадян строго контролювалося (іноді планувалося і скеровувалося) владою навіть у межах країни, не кажучи вже про виїзд за її межі. Будь-які контакти жителів Союзу із закордонними громадянами були небажані з боку влади, а тому виїзд за кордон навіть на дуже обмежений час був чимось надреальним. Тема «неприпустимості чи принаймні небажаності будь-яких неконтрольованих згорі індивідуальних пересувань»¹⁰¹ часто проступає в романах письменника: «долання» кордонів Перфецьким у «Перверзії», захоплення світом закордону молодими українськими письменниками у «Рекреаціях», труднощі візового режиму відчуває на собі Карл-Йозеф Цумбруннен в «Дванадцяти обручах».

¹⁰⁰ Андрухович Ю. Роман з універсумом // Диявол ховається в сирі. – К.: Критика, 2006. Ст. 34.

¹⁰¹ Андрухович Ю. Місце зустрічі Germaschka // Диявол ховається в сирі. – К.: Критика, 2006. Ст. 263.

Як відчувається людина у подібних умовах «позбавлення волі» вдалося досконало передати Андруховичу в есеї «Впритул до недосяжного». Автор розповідає про свою студентську практику в прикордонному місті Ужгород, куди він зі своїми колегами потрапив за іронією долі – намагаючись не допустити контактів студентства з іноземцями, які перебували на той час у столицях Москві та Києві у зв'язку з олімпіадами, керівництво відіслало студентів відбувати практику чим подалі – аж до західного кордону СРСР. Прикордонна лінія магічною силою притягувала п'яťох студентів, відчуття близькості того іншого, незнамого світу створювало своєрідну, трепетну атмосферу:

Це справді хвилювало, такого нам ще ніколи й ніде не доводилося переживати – міський автобусний рейс, що завершувався перед самою лінією кордону, на самому краєчку велетенської імперії, однієї шостої частини світового суходолу.¹⁰²

Надзвичайно тонко передана атмосфера спекотного літнього дня і того відчуття двох різних світів по різні сторони шлагбауму:

По обидва боки від шосе ми бачили ріденький ліс, але навряд чи можна було перейти його вбрід. Без сумніву, десь там, у невидимих місцях свого згущення, він був переораний і розділений загородами з колючого дроту. Зусібіч сюрчали коники, і вже неможливо було встановити, з чийого боку вони сюрчать. Як неможливо було визначити, чиї оводи липнуть до наших спітнілих сорочок. Попереду був шлагбаум і радянський прикордонник, який походжав перед тим шлагбаумом туди й назад упоперек шосе. Ми зупинялися метрів за десять від нього. Іноді ми розмовляли з ним.¹⁰³

Світ за шлагбаумом сприймався не зовсім реально, ніби марення:

В це важко було повірити, але то була Чехословаччина. Вільна західноєвропейська країна. Ми дивилися в її бік, проти сонця затуляючи долонями очі, й уявляли собі, що когось раз зможемо побачити навіть Прагу або – коли особливо пощастить з повітряною прозорістю – навіть Рим [...] Ця близькість загалом невидимої лінії, ця межа, переступити яку було геть неможливо (адже той солдат, напевно, відкрив би по нас вогонь, хоч як хотілось йому сподобатися нашим дівчатам), і ця напіврозмита в нагрітому кохликому повітрі непевна перспектива створювали особливий ефект досяжності недосяжного. Чи, може, навпаки – недосяжності досяжного?¹⁰⁴

¹⁰² Андрухович Ю. Впритул до недосяжного // Диявол ховається в сирі. – К.: Критика, 2006. Ст. 234.

¹⁰³ Там само.

¹⁰⁴ Там само, ст. 235.

Ця ж сама тема ізолюваності від зовнішнього, закордонного світу виступає в іншому есеї – «Фантазія на тему прозорості». Тут йдеться про раніші часи, дитячі роки письменника, які проходили у місті Івано-Франківську, неподалік залізничної станції. Один з потягів, що зупинялися на станції, був *міжнародний*. Він курсував спочатку («у найкращі свої часи») від польського Гданську до болгарської Варни. Пасажирами потягу були переважно поляки, а оскільки вони були *транзитні*, їм було заборонено виходити на перон:

Отже, вони дивилися на нас, а ми дивилися на них, і нині я вже не знаю, кому з нас було ліпше, певно, все-таки їм, бо вони все-таки кудись їхали.¹⁰⁵

І хоча ці події відбувалися ще в шістдесяті роки, письменник добре пригадує собі обличчя поляків з потягу, яким було заборонено виходити на перон: «І ми знову дивимось одні на одних – ми з перону, а вони з потяга, і тяжко уявити собі більшу роз'єднаність».¹⁰⁶

Якщо взяти до уваги, що ці події відбувалися в західній частині СРСР, і контакти із зовнішнім світом там відбувалися хоча б у такий спосіб, стає зрозумілим становище жителів решти СРСР. А якщо додати до того ще сувору дозованість інформації, що постачалася пересічним громадянам, їх становище ізолюваності прояснює те надреальне, часто фантастичне сприйняття західного світу.

4.2.5. Абсурдність у системі

Окрім брутальності, терору та інших перелічених вище зlodіянь у радянському режимі відбувалось безліч речей, що взагалі були позбавлені будь-якої логіки або суперечили самі собі. На подібні абсурдності радянської системи досить часто звертає увагу у своїй творчості Ю. Андрухович.

Описуючи в романі «Таємниця» жахіття радянської армії, що за означенням автора була «одним з найбрутальніших складників усієї брутальної системи»,¹⁰⁷ де знущання зробилися самоцілью, письменник часто наголошує на абсурдності всієї

¹⁰⁵ Андрухович Ю. Фантазія на тему прозорості // Диявол ховається в сирі. – К.: Критика, 2006. Ст. 101.

¹⁰⁶ Там само, ст. 108.

¹⁰⁷ Андрухович Ю. Таємниця. Замість роману. – Харків, 2008. Ст. 144.

армійської структури. Найяскравішим прикладом цього є описаний Андруховичем випадок з перших днів його військової служби. Одного дня він отримав завдання перенести «якісь іржаві залізяки» з однієї купи на іншу. Виконавши важку роботу, наступного дня оповідач побачив іншого курсанта, що переносив той самий зіржавілий брукт назад, із нової купи на стару. «Йшлося переважно про те, щоб нас мучити. Глибшого сенсу в тих наказах не дошукаєшся»¹⁰⁸ – підсумовує автор. Цю ж саму тезу підтверджують ті численні нічим не обгрунтовані накази, що отримували курсанти від старших за званням: бігати замість ходити, немає значення куди і навіщо, головне бігати («Ми не повинні були просто ходити. Це означало б, що нам задобре ведеться»);¹⁰⁹ позбавлені сенсу завдання для виконання вночі, аби позбавити курсантів можливості спати («Нам не давали спати. Не тільки встановлені статусом вісім годин, а навіть чотири-п'ять»);¹¹⁰ відведення нереально мало часу на будь-які завдання («Три хвилини на жрачку, три хвилини на вмивання, півхвилини на дефекацію, сорок секунд на *атбой*. Якщо тебе на кожному кроці ставити у часовий *тупик*, ти сам тупієш. Ти встигаєш лише вертіти головою. Але чуєш на це: «Головою не вертіти!»).¹¹¹ Деякі з перелічених «стратегій» належали до виховних методик, але, зрештою, претворювались на наступні можливості знущання, знущання заради знущання. Перманентні знущання та приниження набували іноді досить «вишуканих» форм, як, наприклад, «нічні розваги» сержантів четвертої роти, які зганяли курсантів до туалету і змушували безліч разів відтискатися від підлоги обличчям над дірою для дефекацій. «Це тривало так довго, поки руки остаточно не слабли, і кожен з тих бідолах не ляпався лицем у нечистоти».¹¹² Незрозумілим лишається також той факт, що солдати на протязі двох років військової служби замість проходити військове навчання змушені були виконувати різноманітні господарчі роботи. Запитанням без відповіді залишається, якою була бойова дієздатність такої армії.

Армія в Радянському Союзі була побудована за тими ж принципами, що і вся радянська система, а отже, на прикладі армійського життя можна зрозуміти ту абсурдність, що супроводжувала існування СРСР на всіх його етапах.

---

¹⁰⁸ Там само, ст. 171.

¹⁰⁹ Там само, ст. 163.

¹¹⁰ Там само, ст. 166.

¹¹¹ Там само, ст. 164.

¹¹² Там само, ст. 169.

4.3. Критика посттоталітаризму

Як зауважує М. Шкандрій у своїй праці «В обіймах імперії», доробок Андруховича є також прикладом траєкторії розвитку сучасної постколоніальної літератури:

Його перші два романи підточили антиколоніальну й колоніальну міфології. У «Перверзії», його третьому романі, зображено труднощі вияву культурної незалежності в сучасному середовищі.¹¹³

До цього твору можна додати й інший, четвертий роман письменника, «Дванадцять обручів», що став ще більш яскравим прикладом зображення постколоніального суспільства. Серед порушених у романі проблем, ретельний аналіз і найкращу інтерпретацію яких запропонував М. Павлишин у статті «Дванадцять обручів, або туга за серединою»,¹¹⁴ важливою стала проблема культурного спаду пострадянського суспільства, що показано на прикладі українців. Отримавши так довго очікувану свободу, позбувшись колоніальної залежності, українське суспільство раптом зупинилось перед новою проблемою – проблемою неготовності до цієї свободи. Перманентний стан сліпої покори, звичка отримувати накази та скеровування кожної дії і кожного руху з боку системи спричинили на перших порах незалежності проблему нездатності до самостійного керування суспільними процесами. Економічна криза, у свою чергу, стала також однією з причин культурного занепаду, адже відомо, що людина у важких нестатках і особливо складних випробуваннях здатна піддаватися процесам духовної деградації. Це саме можна спостерігати і на окремих суспільствах, прикладом чого стало зображене в «Дванадцяти обручах» українське суспільство періоду пізнього Кучми.

Дія роману відбувається в мальовничій частині Західної України – Карпатах, де в колишній обсерваторії, що перейшла у власність представника нової української фінансової еліти і стала готелем «Корчма на Місяці», зустрічаються представники двох прошарків українського суспільства – інтелегенції та соціальних «низів». До першого належать сім'я Пепи-Воронич та професор літератури Доктор, до другого – режисер Ярчик Волшебнік і дівчата легкої поведінки Ліля та Марлена. Товариство доповнює австрійський фотограф Карл Йозеф Цумбрунен, який уже кілька років

¹¹³ Шкандрій М. В обіймах імперії. Російська і українська літератури новітньої доби. – К.: Факт, 2004. Ст. 406.

¹¹⁴ Павлишин М. «Дванадцять обручів» Юрія Андруховича, або Туга за серединою // Сучасність. – 2004. – № 7-8. Ст. 69-85.

закоханий у дружину Пепи Рому Воронич. Цумбруннен є центральним персонажем роману, одна з головних його функцій – погляд на українське посттоталітарне суспільство очима іноземця.

М. Павлишин звертає увагу на наступні висвітлені в романі аспекти, що вичерпно характеризують суспільні і політичні реалії посттоталітарної України:

Образ всемогутнього підприємця, пов'язаного як з міліцією, так і зі злочинцями; зображення насильства як повсякденної частини особистого й публічного життя; тільки злегка гіперболізовані сюжети відеореklam, де елементи фольклору безжалісно змішуються з сексом та зверненням до патріотизму, все в комерційних інтересах нової еліти; повсюдна присутність мотивів алкоголізму; називання своїм іменем явища політичних убивств журналістів; пряма мова персонажів, не приналежних до інтелігенції, де суржик конкурує з бюрократичним штампом – такі та інші елементи тексту створюють густіший і детальніший, ніж переважно у творах Андруховича, портрет пострадянського українського суспільства.¹¹⁵

Посилення критики на адресу «свого» М. Павлишин трактує як ознаку уваги, адже критика – це прояв турботи і небайдужості. Однак до перелічених об'єктів критики «свого» у посттоталітарному суспільстві приєднується ще одна досить важлива теза – теза про вплив Росії на українське суспільство у культурних, політичних та побутових аспектах навіть у посттоталітарні часи. За довгі роки колоніалізму українське суспільство (в усякому разі, значна його частина) так звикло до співіснування з російським, цього політично-культурного симбіозу, що навіть після звільнення піддається процесам асиміляції. До того ж, відмічає письменник, українське суспільство чомусь виявляє тенденцію до переймання саме гіршої сторони російської культури. Це починається вже на рівні перекичування, «ламання» мови, яка в устах Ярчика Волшебніка та Лілі-Марлени виглядає просто жалюгідно: суржик, поєднаний зі сленгом і переплетений найбруднішою лайкою. Так само українців чомусь притягує у російській культурі не класична музика, мистецтво, література, а популярна «попса», «бойовики» і т.д.

Перманентна кримінальна загроза часів раннього посттоталітаризму, що створювала ситуацію боротьби за виживання, досить вичерпно зображено в романі «Тасмниця». Як зауважує автор, «тодішня країна [...] залишала враження чогось абсолютно

¹¹⁵ Павлишин М. «Дванадцять обручів» Юрія Андруховича, або Туга за серединою // Сучасність. – 2004. – № 7-8. Ст. 78.

невлаштованого, пущеного на самопас і тривожного»¹¹⁶. Цікаво передані події тих часів, що відбувалися на вокзалах і станціях Центрально-Східної Європи – розгул російського рекету:

[...] місцева поліція мала домовленості з бандюками щодо наших заробітчан і «човників» [...] Поліція вимагала одного – щоб випадковими жертвами не ставали підопічні їй співгромадяни. Тому російський рекет на автовокзалі Варшава Західна був настільки обережний щодо поляків [...] У них була досить розгалужена структура з організованим розподілом ролей та обов'язків. Себе вони називали *атрядом Серого*, ходили завжди при стволах, на їхньому рахунку кілька трупів [...] Перед тим, як відібрати гроші в чергової жертви, вони пояснювали, що їхнім завданням є охорона *граждан есенге* від польських кишенькових злодіїв, і за це від опікуваних ними *граждан* їм належить 20 відсотків.¹¹⁷

Блискучий постмодерніст Андрухович і в цьому випадку подає іронічну інтерпретацію трагічного: «За великим рахунком то була геополітика: росіяни, котрі грабують українців, захищаючи їх від поляків».¹¹⁸

Повертаючись до «Дванадцяти обручів», можна зробити загальний підсумок, що Україна, в інтерпретації Андруховича, на шляху до демократичного суспільства загубила поставлені за ціль орієнтири і зупинилася десь на роздоріжжі, трансформувавшись із тоталітарної системи в систему корупційно-поліційну, де міліція, перейнявши з попереднього політичного режиму найбрутальніші методи і принципи, стала всевладною по відношенню до пересічних громадян і безсилою по відношенню до вкрай знахабнілого криміналітету, найкращим прикладом чому слугує випадок з арештом Артура Пепи.

Критика перманентного стану посттоталітарного суспільства і держави перегукується з тезами про українську культуру у вимірі «пост» О. Пахльовської:

Становище, в якому вимір реальної незалежності ще не є досягнутий, а вимір Європи виявляється поки що недосяжним, прирікає Україну на анахронічне й анахронізуюче перебування у вимірі «пост» [...] Закономірним результатом постремимної політичної динаміки українського суспільства є, відповідно, постколоніальний стан його культури [...] Парадокс – чи, може, закономірність, – у тому, що в період хай і відносної, але все ж свободи культура несвідомо імпортувала імперативні механізми дії тоталітарного суспільства [...] набуває

¹¹⁶ Андрухович Ю. Тасмниця. – Х.: Фоліо, 2007. Ст. 351.

¹¹⁷ Там само, ст. 366 – 367.

¹¹⁸ Там само, ст. 367.

дедалі конкретніших форм Інший Світ, ще невідомий: прагматичний світ індивідумів, що швидко й цілеспрямовано пристосувалися до новітніх трансформацій, – індивідумів, позбавлених як національності, так і політичних орієнтацій, індивідумів, які мають лише економічно-фінансові інстинкти і які завтра голосуватимуть тільки за тих, хто забезпечить підтримання і покращення їхнього здобутого статусу. Це «середній клас по-комуністичному» – явище загрозливих масштабів і форм, але досі «нейтральне» для досягнення через протейчність та самозахисну аморфність своєї природи. А ще й тому, що це світ «паралельний» до культури, а отже, цілковито непроникний для її еventуальних посилян¹¹⁹.

Роман «Дванадцять обручів» став серед іншого зверненням до співвітчизників із тезами про необхідність змін у державі і суспільстві. Песимістична атмосфера і викриття помилок, безумовно, спрямовані на спільний перегляд досягнутих реалій і спробу коректур. На сьогоднішній день є підстави стверджувати, що роман «Дванадцять обручів» став однією з передумов і чинників, що спонукали українське суспільство до виступу за зміни життєвих стандартів під назвою «Помаранчева революція».

---

¹¹⁹ Пахльовська О. Українська культура у вимірі «пост»: посткомунізм, постмодернізм, поставангардизм. <http://www.ukrcenter.com/library/read.asp?id=2050> (3.08.09).

5. Характеристика Заходу

5.1. Захід-мрія

Сприйняття Західної Європи Андруховичем на перших порах переповнене ейфорією. Це легко зрозуміти, виходячи із творів автора про закритість кордонів часів Радянського Союзу, де західний світ сприймається як щось неймовірно далеке й недосяжне. Це сприйняття є наслідком ізоляваності Радянського Союзу від Заходу і є характерним для більшості вихідців із экс-СРСР. Отож, як і решта співвітчизників Андруховича, до певного часу він міг лише мріяти про прекрасну, далеку, незвідану Європу. Коли, нарешті, у 1992 році відбулася зустріч з невідомою і такою недосяжною Західною Європою, втілення багаторічної мрії вилилось ейфорією, що найкраще стає зрозумілою з есею «Вступ до географії». В есеї описаний час першого перебування автора за кордоном, коли він, будучи стипендіантом у Німеччині, провів декілька місяців у «передгір'ї Альп», Верхній Баварії. Опис старовинної вілли, де перебував Андрухович разом з іншими письменниками, наповнений ледь не фантастичними, казковими елементами, а сам письменник зізнається, що почував себе там ніби молодий принц крові, що напередодні коронування оглядає свою «карликову державку», з фіксуванням у пам'яті приємних топографічних подробиць:

[...] мисливські угіддя, водяний млин, монастирська винарня [...] Майбутнє виглядає безмежно світлим. Я залишив собі «на завтра», тобто на ближчих три місяці, купу всього: вежу, терасу, німецькі книги у дорогих політурках, зимне вино, гаряче вино, миртові куші, парковий гравій, рипучі сходи, січневу поверхню озера і розклад електричок на Мюнхен [...].¹²⁰

Віллу на пагорбі автор означає як «нереальна», тобто казкова, фантастична. Як і належить усім віллам, констатує письменник, вона має жіноче ім'я – «Вальдберта» – «Лісова Берта», «Берта з лісу», «Берта лісів» – захоплено-любовно перекладає автор. Андруховича зачаровує ця «абсолютна тиша» старовинної вілли, її «безвідмовна діяльність механізмів», де навіть двері зачиняються самі по собі і ще й з делікатністю:

---

¹²⁰ Андрухович Ю. Вступ до географії // Дезорієнтація на місцевості. – Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 1999. Ст. 33.

Вілла має безліч кімнат, старі дзеркала, обрамлені мармуром, кручені дерев'яні сходи, порцелянові тарелі в креденсах, король баварський Людвиг Перший у масштабі 1:10 скаче кудись на коні.¹²¹

Письменник боїться у цій відлагодженій, довершеній системі порушити щось, «єдиним невинним рухом гомо советікуса зруйнувати всі оці тисячолітні надбання старої Європи: делікатність і перевіреність усіх механізмів її буття».¹²²

Не менш чаруючими і надихаючими є баварські передгірні ландшафти поблизу вілли:

Мої вікна виходять на паркові сосни, на приозерні схили, далі само озеро, потім Альпи (іноді їх зовсім немає – вони розчиняються в імлістій порожнечі), потім вони робляться дедалі вищими, потім починаються інші культури, землі, перевали, інші рослини, ландшафти, мови, напої, потім уже Італія.¹²³

Автор відзначає певну «формальну довершеність», що є найхарактернішою ознакою культури баварської землі:

Культура саду і культура огорожі, як і культура балконів, дахів, ганків, дверей, пташиних гнізд, коминів – усі ці окремо взяті культури вражали бездоганною вірністю стилеві.¹²⁴

Переповнений захопленням, письменник натхненно констатує: «Європейську людину створили гори і ліси», «Європейську людину створила спадковість»:

Природа підказала, що буття мусить прагнути до дискретності. Гірсько-лісовий ландшафт був наочним втіленням усього переліченого. Він привчав до чутливого співіснування з Каменем і Рослиною. Мандрівні проповідники, рицарі, акробати та комерсанти – цей рухливо-текучий фермент поштарів Старого Світу – щоденний свій шлях вимірювали подоланими горами і перетятими лісовими стежками. Краєвид вимагав уважності [...].¹²⁵

Європейські ландшафти з горами і лісами автор протиставляє безмежним степовим рівнинам, де «скачи хоч десять тижнів – нічого не зміниться», внаслідок цього людина починає «вірувати у марноту марнот, в нікчемність усіх зусиль, у повну людську неспроможність».¹²⁶ Серед зелених схилів і улоговин, навпаки, з'являється

¹²¹ Там само, ст. 32.

¹²² Там само, ст. 33.

¹²³ Там само, ст. 31.

¹²⁴ Там само, ст. 34.

¹²⁵ Там само, ст. 35.

¹²⁶ Там само, ст. 36.

віра у тривалість, «з'являється усвідомлення дому. Він такий і тільки такий, він тут».¹²⁷

Європейський прекрасний світ в оточенні веж і садів Андрухович називає перемогою над марнотою марнот, а «ці координати сталості й поступальності знаменують собою певні абсолютні цінності, серед яких людська особистість, окрема, одна і неповторна».¹²⁸

Вигукуючи ці преповнені захватом висновки, Андрухович, безперечно, перебуває у стані закоханості у баварську культуру і в людей, що її створили:

[...] коли там, унизу, маєш це місто – іграшкове скупчення дахів, балюстрад, вуличок і площ, це напружене трепетання прапорців на вежах і сохнучої білизни у подвір'ях, починаєш усе на світі дуже любити. До щему, до серцевої зупинки, гостро і болісно. Бачиш, як воно рухається, біжить, летить, співає, кохається. Пізнаєш цю велику Працю Буття [...].¹²⁹

Захоплення письменника викликає довершена європейська архітектура:

Європейські міста будувалися особистостями, панами над формою. І водночас – слугами Божими. Про Вертикаль, про цей погляд згори тут пам'ятали завжди. Властиво, вся забудова здійснювалася так, аби задовольнити найвимогливіший смак Небесного глядача. Цього року я пережив цілу серію таких сходжень. Дивився на карнавальний Мюнхен з вежі Св. Петра, на неймовірну Флоренцію з дзвінниці катедрального собору Санта Марія дель Фйоре [...], прикордонне баварське місто Пассау, єпископську резиденцію, розглядав з-над скелястого урвища в околиці Верхнього замку, достеменно понад злиттям в єдину трьох пассауських річок – Ільца, Інна й Дунаю [...].¹³⁰

Переміщення в іншу культуру – з німецької в італійську – письменником сприймається і зображується ніби сакральне дійство:

[...] за якісь дві-три години таки відбувся переїзд в іншу культуру – з німецької в італійську, більше того – в іншу мовну сім'ю – з германської в романську, в іншу поезію, в іншу мелодику, в іншу свідомість, зрештою [...] то була цілком інша земля. Пейзаж зробився італійським безповоротно. Нагадував невловність перельотів з мажору в мінор і навпаки у концертах Вівальді, щось ніби «з журбою радість обнялася». Німецька естетика доглянутості, викоханості, чистоти і твердого добробуту, пишна у своїй дисциплінованості, звільнила простір для естетики руїн. Ця прекрасна захаращеність, несамоविता

¹²⁷ Там само.

¹²⁸ Там само.

¹²⁹ Там само, ст. 37.

¹³⁰ Там само, ст. 36.

облупленість мурів і дике проростання з них зелені [...], ці на кожному повороті явлені спазматичні обійми Життя і Смерті – аж ніяк не хаос. Це Італія, карнавальний варіант європейського ландшафту. Життя по-італійськи. Смерть по-італійськи. За що їм такий кайф, Господи? – запитував я з чисто варварською східною заздрістю, неспроможний притупити у собі якусь там одну шістнадцяту крові.¹³¹

Отож, Італію, з її пейзажами, архітектурою, культурою, письменник називає формально довершеним безладом і протиставляє його формально довершеному ладу німецької культури. Обидві культури захоплюють письменника водночас саме своєю довершеністю.

Те ж саме захоплення культурою Європи спостерігаємо в романі «Перверзія». Головний герой, неспроможний досягнути всю красу навколишнього світу, вигукує:

[...] я, напевно, не витримаю до Венеції. Всього забагато – цих гір, зеленої трави... цього краєвиду з розваленими вежами [...] пейзажі робляться все нестерпнішими, це Південь, Південь, Південь, це кедри і сосни, і лаври, і пінії вздовж автостради, це алое, мирт і айр [...] я зриваю з себе все, крім сорочки, ніби святий, і дайте ж мені нарешті ковток алкоголю, а ще краще – два ковтки, щоб я не помер завчасно від перегріву.¹³²

Таким же захоплено-закоханим настроєм перейняті есеї з циклу «Парк культури»,¹³³ що передають, головним чином, враження від поїздок до Австрії та інших західних країн. В есеях «Арфа і фавн», «Імперія – це смерть?», «Безодня між безодень», «Ефекти гальорки», що увійшли до названого циклу, постають враження Андруховича як мандрівника, якого завжди притягувала загадкова країна в центрі Європи, у минулому могутня імперія, до складу якої входила і батьківщина письменника. Названі есеї передають тонку, майже невловиму атмосферу однієї з найдивовижніших країн Європи, що створює національний колорит і здатна зачаровувати приїжджих.

Набагато пізніше, в одному з інтерв'ю Андрухович так пояснює ці свої перші враження від Європи і її культури:

¹³¹ Там само, ст. 38.

¹³² Андрухович Ю. Перверзія. – Л.: Класика, 1999. Ст. 33; 34.

¹³³ Андрухович Ю. Дезорієнтація на місцевості. – Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 1999.

[...] спочатку було це захоплення, був цей захват, який датований 92 роком, і це не дивно, тому що це було як все, що буває вперше, це було дуже інтенсивно, така сліпа любов.¹³⁴

5.2. Національні характери західно-європейських народів

«Європейську людину сотворили гори і ліси» – захоплено констатував Андрухович під час свого першого перебування на Заході. Апологія західноєвропейської культури та західноєвропейського суспільства досягла свого апогею в есеї «Вступ до географії». Описуючи баварців у цьому творі, Андрухович влучно і лаконічно перераховує характерні для даної етнічної групи особливості:

Я звернув увагу на їхню любов до самих себе. Вона починається з капелюхів і гетрів, а закінчується Рільке і Вагнером. І поміж цими полюсами любові ще безліч інших цінностей, як, наприклад, Священна Римська імперія, виноград, пиво, духові оркестри, «Карміна Бурано», порцеляна з Німфенбургу, лебедине королівство Людвіга Другого, ще раз пиво, багато пива, пиво і бароко, і тисяча кав'ярень, і нарешті повсюдне, як повітря, «грюс гот!» – «вітай Бога», щось на зразок нашого «Слава Йсу!».¹³⁵

Капелюхи і гетри, виноград, духові оркестри, пиво і бароко і т. д. виступають імагемами (за Швідерською), що в сукупності становлять імаготему, яка сприяє створенню певних стереотипів щодо характерних саме цій нації рис: самодостатність, добropорядність, розважливність, відчуття форми (естетики), гранична охайність, що, в свою чергу, вибудовують загальний образ етнічної групи баварців.

Цілковиту протилежність знаходимо в зображенні німецького карнавалу – фашінгу. Це ж саме добropорядне суспільство тепер постає в абсолютно іншому ракурсі:

Як розперезалися німці! Вони загатили площі і вулички середмістя. Вони тільки те й робили, що дудлили, жерли, тевкали, плямкали, горлали, галакали, гуцикали, випорожнювалися, видурнювалися, тупали, скакали, плескали, гелготали, шварготіли, молотили, пекли, мастили, грали, співали, злягалися, цілувалися, наливалися тощо. Я їх ще такими не бачив і не знав, що вони такими

¹³⁴ Андрухович: перш за все треба писати добре.

www.bbc.co.uk/ukrainian/entertainment/story/2005/12/051130_books_andruhovich_ie.shtml#top (8.06.09).

¹³⁵ Андрухович Ю. Вступ до географії // Дезорієнтація на місцевості. – Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 1999. Ст. 35.

бувають (бувають себто). Не німці, а шаленці якісь! Не баварці, а збоченці! Вони звели до купи всі принади і всі петарди.¹³⁶

Дієслівний ряд передає цілковиту, необмежену суспільно-моральними законами природність німецького суспільства, звільненого від обов'язків звичної добропорядності, розважливості, раціональності. Карнавальне дійство передається із захопленням, більше того, навіть з елементами заздрості:

Чи не тому так багато несосвітенних дурниць натворено в нашій історії, що ми для власних дурнів і товстунів не відвели хоча б однієї карнавальної площі, помістивши їх натомість у зали для пленарних засідань? Ми не дали самим собі відповідного часу і простору для видурнювання, тож змушені видурнюватися повсякчас і повсюдно. Адже карнавал – це ще й нейтралізація дурощів через їх звеличення. А ми, на жаль, нейтралізували щось протилежне.¹³⁷

Таким чином, Андрухович окреслює одну з функцій карнавалу – спеціально відведений час і простір для «видурнювання», звільнення природних інстинктів, що поза означеними часом і простором залишаються табу. Карнавальність у певний час і певному просторі – одна з характерних рис німецького суспільства, завжди гранично раціонального, охайного і точного до педантизму, із необхідністю раз на рік звільнитися від решти затамовуваних емоцій.

Значну увагу в творчості Андруховича приділено дослідженню польського суспільства, як безпосереднього сусіда Галичини. Порівнюючи поляків з росіянами, Андрухович узагальнює:

росіяни прямі й нелукаві – поляки хитрі й облесні
росіяни великі й величні навіть у своїх злочинах – поляки дріб'язкові й
метушливі навіть у своїх подвигах
росіяни чуйні, віддадуть останню сорочку – поляки її, либонь, віднімуть
росіяни православні, *свої* – поляки католики, *сзуйти*
росіяни добросерді пияки – поляки пораховані жмикрути
росіяни *людські* – поляки *панські*
росіяни лаються, зате щиро – поляки перепрошують, зате фальшиво
росіяни не зазіхають на Україну, вони хочуть жити з нею разом, в одній державі
– поляки зазіхають на Україну, бо їм забагається мати Львів
Польща за кордоном – Росія там, де й ми, в *Союзі*¹³⁸

¹³⁶ Там само, ст. 47.

¹³⁷ Там само, ст. 46.

¹³⁸ Андрухович Ю. Країна мрій // Диявол ховається в сирі. – К.: Критика, 2006. Ст. 95.

Проте, як виявляється, набагато більшою симпатією письменника користуються все ж поляки:

Мій вибір [...], спричинений безліччю невидимих і напівневидимих ниток, але зокрема і тим, що у травні 1989-го на краківських Плянтах я отримав у живіт потужний струмінь із міліцейського водомета – на жаль, не як учасник, а як спостерігач антирадянської демонстрації, що для мене стало сигналом до повстання (особистого, повстання мене в мені), але, ще раніше, учнем середньої школи, я чув, як вчительська російської суворо наказувала: *«Только не смейте трогать руками эту гадость – глупые польские журналы!»*

а потім [...], вже студентом, я чув на лекціях із наукового комунізму професорове квоктання «Міхнік! Куронь! Куронь! Міхнік!»

і в 1994-му я спізнався з Куронем, а в 99-му з Міхніком – і це було все одно, що матеріалізація духів юності, а той професор усе ще квоктав у своєму потойбіччі [...]

в травні 1989-го я ходив у Кракові до зеленого поета Міцкевича слухати підсилені й спотворені мегафонами голоси дисидентів, а вже у червні [...] я побачив, як це визвольне рушення перекидається до нас – через ті самі, позичені в Польщі мегафони – і зрозумів, що ми на добрій дорозі [...]

поляків, як і нас, щиро кажучи, створив романтизм, а це вельми ненадійно, але в них – на відміну від нас – завжди зберігалася критична маса непродажної і надійної романтичної інтелігенції [...]

я запізнався із сотнями найкрасивіших поляків (і польок) – це були переважно шалено талановиті, артистичні, пластичні, драстичні, єретичні та фесричні, найчастіше вогнисті постаті [...]

тому поляки 90-х років – це для мене особливий стан людства, це таке дуже молоде людство, яке здобуло остаточне звільнення і стрімголов кинулося в амфетамін існування, самонаповнення, самозбагачення, життя [...].¹³⁹

Отож, поляки сприймаються і зображуються Андруховичем як романтична нація, в якій почуття безперечно переважають над прагматичністю. Польська нація постає в Андруховича оповита особливим шармом, що створюється артистичністю, певною духовною пластичністю, драстичністю і навіть фесричністю представників даної нації. Захоплення письменника викликає волелюбність поляків та їх здатність приймати життя у всій його повноті – кидатись в амфетамін існування, самонаповнення, самозбагачення.

З симпатією і майже виключно позитивно зображує Андрухович чеське суспільство. Життєлюбність, свободолюбність і готовність до боротьби за свободу – основні риси, які постають з опису чеської нації Андруховичем:

---

¹³⁹ Там само, ст. 97-98.

Те місто [Прага] вельми багато для мене важить, уперше я побував там дитиною влітку 68-го року, і відчуття раю на землі назавше вгніздилося в моїх візіях. У липні 68-го я ще не міг цього зрозуміти, але, звісно, міг це відчуті – апогей Празької весни, пульсування свободи, безліч вільної молоді на вулицях і площах. Мені хотілося мати таке ж довге волосся і поводитися так само незалежно. Можливо, я так сильно люблю Львів лише тому, що місцями він нагадує Прагу.¹⁴⁰

В есеї «Смерть у Празі» Андрухович звертається до трьох самогубств у місті Прага, що відбувалися у різні часи, але були об'єднані однією функцією – функцією людського опору. Боротьба чеського народу за незалежність (звільнення від радянської диктатури) досягла своєї цілі:

Оксамитова революція, сотні тисяч людей на Вацлавській площі, студентські протести, падіння Стіни, розпад СРСР – світ на початку 90-х заповідався врешті вільним і безконфліктним, усі з усіма домовилися про *загальнолюдські цінності* [...] Відвідуючи Прагу в середині 90-х, я спостерігав лише безперервне свято: туристи, оркестри, карнавальні шестя, обліплені щасливими закоханими парами сади, парки, сходи, фонтани [...].¹⁴¹

Андрухович звертає увагу також на інші риси національного характеру чехів – життєлюбність і здатність пристосовуватись до будь-яких умов з метою виживання:

Прагу в жодному разі не можна вважати депресивним містом, так само як і чехів – нацією, схильною до суїцидів (як, скажімо, їхні сусіди угорці). Що більше – про суто чеський інстинкт самозбереження чеськими ж інтелектуалами написано чимало іноді обурених, іноді співчутливих рядків. Як-от Богуміл Грабал. У повісті «Ярмілка» він навіть не приховує власної чеської типовості: «Такий уже в мене пристосовницький характер. Якби нас загарбали турки, то я враз пішов би будувати мінарети, купив би собі словничок турецько-чеський і навпаки. Такі вже ми є – хоч би ким погодимося стати, лиш би вижити».¹⁴²

Іронічна самооцінка Грабала, як зауважує Андрухович, значною мірою була спростована восени 1968-го та пізнішими виступами і в жертву принесеними життями за свободу.

Місто Прагу Андрухович називає «квінтисенцією всіх можливих містерій і химерій, переплетінням таємниць, кохань»,¹⁴³ а також це «алхімія великих і дрібних жестів»,

¹⁴⁰ Андрухович Ю. Смерть у Празі // Диявол ховається в сирі. – К.: Критика, 2006. Ст. 113.

¹⁴¹ Там само, ст. 115.

¹⁴² Там само, ст. 114.

¹⁴³ Андрухович Ю. Місце зустрічі Germaschka // Диявол ховається в сирі. – К.: Критика, 2006. Ст. 268.

«одне з тих нечисленних на мапі Світового театру місць, де реальність і сюрреальність, фізичне і метафізичне творять якусь аж надто нерозривну єдність».¹⁴⁴

Європа Андруховича – це спільний дім, колыска цивілізації найдивовижнішої культури світу. Кожна з націй є її частиною і водночас неповторним, єдиним у своєму роді проявом ментальності і культури. Це і раціональна, охайна Німеччина, зі своєю тенденцією раз на рік звільняти назовні стримувані емоції; це Італія, «карнавальний варіант європейського ландшафту»,¹⁴⁵ зі своїми незмінними «спазматичними обіймами Життя і Смерті»;¹⁴⁶ Швейцарія, зі своїм «чесним сиром» сироварних кооперативів, оазисом «середньовічного соціалізму», що бореться з процесами глобалізації;¹⁴⁷ «зачарована смертю, ножами, таємними різницькими ритуалами»¹⁴⁸ Іспанія, країна, що «за географічними обрисами нагадує розстелену шкуру бика»¹⁴⁹ – це Європа, спільний дім, який «має досить вигадливу архітектуру, це справжня суміш епох і стилів, що її спроектувати як цілість міг лише який-небудь вигадливий Супер-Гауді: безліч рівнів, ярусів і закамарків, а також флігелів, мансард, виступів, балконів, терас і галерей. З півдня він повитий диким виноградом і лавром, але іноді все це замітає червоним африканським піском. З півночі натомість він майже вічно засипаний лапландським снігом. [...] Його західна половина переважно щільно обжита й доглянута, коридори, зали й покої аж блищать після чергового євроремонту. Але в той же час в ній настільки стерильно, що страшенно хочеться влаштувати пияцький дебош. Східна ж половина являє собою радше руїну з повибиваними вікнами й позриваними з петель дверима. По ній гуляють протяги і смерчі, носиться перекотиполе. [...] Обидві половини по-своєму прекрасні».¹⁵⁰

---

¹⁴⁴ Там само.

¹⁴⁵ Андрухович Ю. Вступ до географії // Дезорієнтація на місцевості. – Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 1999. Ст. 38.

¹⁴⁶ Там само.

¹⁴⁷ Андрухович Ю. Швейцарська Швейцарія // Диявол ховається в сирі. – К.: Критика, 2006. Ст. 298.

¹⁴⁸ Андрухович Ю. Шкура бика, розжоване серце // Дезорієнтація на місцевості. – Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 1999. Ст. 105.

¹⁴⁹ Там само.

¹⁵⁰ Андрухович Ю. Таємниця. – Х.: Фоліо, 2007. Ст. 415.

5.3. Апологія Австрії

Тема Австро-Угорської імперії та її стосунку до культурного життя Західної України посідає особливе місце в творчості Ю. Андруховича, як і багатьох інших західноукраїнських письменників. Роман Дубасевич у статті «Made in Habsburg» пов'язує виникнення габсбурзького міфу в українській літературі передусім із пошуками власної історії та ідентичності:

[...] габсбурзький міф [...] виникає не ізольовано, а у поєднанні з цілою низкою концепцій. Так, габсбурзька ностальгія тісно переплітається з відкриттям власної центральноєвропейської ідентичності та традицій. Витворюється своєрідний символічний трикутник, який задає рамки для дискусії: Габсбурги – Центрально-Східна Європа – Галичина (як її невід'ємна частина).¹⁵¹

Ностальгію за часами Австро-Угорської імперії Р. Дубасевич трактує також як тугу за Європою, європейськими стандартами. Звернення до габсбурзького міфу, за його словами, ніби повертає Західну Україну в інший геополітичний контекст, «з позиції якого як і кордони ЄС, так і, вибачте, України, виглядають тим, чим мали б виглядати – тимчасовими конструкціями». До цього можна додати намагання відмежуватися від «азіатської» Росії, особливо, що стосується випадку Ю. Андруховича.

В есеї «Ерц-герц-прец» Ю. Андрухович висуває наступні п'ять основних тез на захист Австро-Угорського періоду в західноукраїнській історії:

Апологія небіжки Австрії [...] для мене починається зі твердження, що саме завдяки їй у безмежному мовно-національному різноманітті збережено український складник. Це сталося, можливо, й попри її волю, однак нас уже не було б сьогодні, якби не вона. Людство було б на одну культуру, одну ментальність, одну мову бідніше. Гадаю, вже тільки за це найясніший Прохазка, цісар Франц Йосиф I, заслуговував би на Нобелівську премію неосфери, якби така премія присуджувалась посмертно і взагалі присуджувалась.¹⁵²

До заслуг Австро-Угорської імперії Андрухович відносить також збереження всередині самої мови дивовижного діалекту, наповненого «смаковитими виразними германізмами», що особисто йому, Андруховичу, є особливо необхідним як письменнику. Одним з надзвичайно вагомих внесків Габсбурзької династії до

¹⁵¹ Р. Дубасевич. Made in Habsburg. <http://www.zaxid.net/article/12571/> (5.06.09).

¹⁵² Андрухович Ю. Ерц-герц-прец // Дезорієнтація на місцевості. – Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 1999. Ст. 7.

становлення демократичного суспільства письменник вважає збереження полікультурності:

Вона [Австрія] змушена була обрати для себе свободу і плюралізм, даючи притулок практично всім – від хасидів до старообрядців, від таємничих караїмів до цілком буденних марамороських циган – переслідування за расовими, національними чи релігійними ознаками вона почала згортати, либонь, першою.¹⁵³

Наступним вартим подяки внеском Австро-Угорщини Андрухович вважає збереження «інакшої» і «різної» архітектури Галичини:

[...] вона [Австрія] [...] зберегла інакші міста, зберегла право стійкості за цими містами, внаслідок чого вони вперто не хочуть руйнуватися попри всі передумови для руйнування і завдяки цьому мій Станіслав усе-таки (хвала Богові!) відрізняється від Дніпропетровська, Кривого Рогу чи Запоріжжя, які в свою чергу нічим не відрізняються між собою.¹⁵⁴

Австро-Угорщина, стверджує Андрухович, відкрила для українців нові географічні можливості, навчила дивитися на Захід з любов'ю. Письменника захоплює перспектива існування в одному топографічному і культурному вимірі зі Західною Європою:

Подумати тільки – були й такі часи, коли моє місто належало до єдиного державного утворення не з Тамбовом чи Ташкентом, а з Венецією та Вісною! Тоскана й Ломбардія перебували в межах, єдиних із Галичиною та Трансильванією. На початку століття я не потребував би візи для того, щоби зустрітися з Рільке або, скажімо, Густавом Клімтом, а для того, щоби зійти з потяга у Кракові, Празі, Зальцбурзі чи Трієсті, потрібен був би лише квиток на означений потяг. Усіх, хто в цьому сумнівається, запрошую дивитися на вже згадувану мною мапу цісарсько-королівських залізничних сполучень.¹⁵⁵

Як зауважує С. Сімонек, «Punkt fünf der Lobrede auf das alte Österreich umfaßt schließlich einen kulturgeographischen Rahmen, der eindeutig nach Westen gerichtet ist und der am Beispiel von Wien und Venedig auf der einen und der in der ehemaligen Sowjetunion liegenden Städte Tambow und Taschkent auf der anderen Seite die europäische Zugehörigkeit Galiziens hervorhebt; dies geschieht eben im Umweg über die Donaumonarchie, die so als Modell der Vergangenheit für die Erwartungen der Zukunft steht. Bezeichnenderweise greift Andruchovych in seiner Vorleibe für dokumentarisches,

¹⁵³ Андрухович Ю. Ери-гери-гери // Дезорієнтація на місцевості. – Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 1999. Ст. 8.

¹⁵⁴ Там само.

¹⁵⁵ Там само.

von ihm freilich als ästhetisch rezipiertes Quellenmaterial auch hier wieder auf die Fahrpläne der Eisenbahn zurück – die freie, von keinerlei Grenzen unterbrochene Fahrt aus dem galizischen Stanislau in diverse Städte Mitteleuropas läßt sich als Vexierbild interpretieren, das zwischen einer nostalgischen kaiserlich-königlichen Vergangenheit und den längerfristigen europäischen Perspektiven des gegenwärtigen ukrainischen Staates oszilliert».¹⁵⁶

Андрухович зауважує, що п'ять означених ним тез не вичерпують всієї вагомості внеску Австро-Угорської імперії до культурних надбань українського народу.

Апологія Австро-Угорської імперії та її політики у творчості Ю. Андруховича викликала значну кількість критичних відгуків, що, як правило, негативно характеризують ностальгічно-утопічне звернення автора до Австрійського минулого та критикують ідеалізацію цього періоду української історії. Така ідеалізація досить часто трактується як безпідставна, оскільки, як зазначають опоненти, «поєднуючи багато народів регіону, Австро-Угорщина не вирішила національних проблем абсолютної більшості народів. Там були державотворчі (німці й угорці) народи та інші нації [...] незважаючи на всі демократичні свободи, українці у своїй масі були одними з найбідніших жителів імперії, що яскраво відбито в прозі Стефаніка, Мартовича, Черемшини».¹⁵⁷ Наступними доказами недосконалості форми правління Австро-Угорської імперії називають ті факти, що виборче право було надане лише австрійській половині імперії, а під час першої світової війни проти неї воювала значна кількість її ж підданих (чехословацькі і югославські легіони в складі Антанти), крім того, по закінченню війни жоден з підданих народів імперії не зробив спроби збереження єдиної держави на новій основі.¹⁵⁸

Незважаючи на дискусії про культурні впливи та політичну досконалість/недосконалість Австро-Угорської імперії, фактом залишається її незаперечно вагомий внесок до збереження культури та ментальності української нації. А що стосується габсбурзької ностальгії в українській літературі, то вона, як

¹⁵⁶ Simonek S. Zur Darstellung Wiens in der ukrainischen Gegenwartsliteratur aus Galizien // Annali dell'universita degli studi di Napoli „L'Orientale“. – 2004. – N. S. XIV. – 1-2. – Napoli: Sezione Germanika. S. 228-229.

¹⁵⁷ Що таке центрально-європейська ідентичність і чи належить Україна цивілізаційно до Центральної Європи. (Анонс програми «Наголос» (УТ-1); ведучий: Погребинський М., гості програми: Андрухович Ю., Фінько А, Пасхавер О). <http://www.analitik.org.ua/nagolos/40c6fd634b08c/> (5.06.09).

¹⁵⁸ Там само.

слухно зауважує Р. Дубасевич, виконує принаймні одну досить важливу функцію – реанімацію культурної пам'яті.

5.4. Деконструкція західноєвропейського міфу

Письменник Юрій Андрухович досить часто наголошує на змінах, які відбуваються в ньому як особистості, що виявляється у змінах поглядів і переконань автора. Це не слід розглядати як форму нестійкості або невизначеності, у випадку Ю. Андруховича це, швидше, вияв авторської багатогранності. Мінливість і модифікаційність Андруховича як автора є чи не найпотужнішим чинником, що притягує до нього і його творчості реципієнтів. Як у свій час зауважила О. Гнатюк, Андрухович інтригує власне своєю багатозначністю.¹⁵⁹

Останнім часом значних змін зазнали погляди письменника щодо Західної Європи, її культурного розвитку і ментальності. Пізніші враження Андруховича від його західних поїздок можна охарактеризувати як розчарування. Це розчарування стосується, головним чином, не культури західноєвропейських країн, а, швидше, ментальності їх сучасних суспільств. Особливо гострих модифікацій зазнало ставлення Андруховича до його давньої мрії – Австрії, що відобразилось в пізніших романах письменника – «Дванадцять обручів» і «Тасмания». У «Дванадцяти обручах» головний герой австрієць Карл-Йозеф Цумбуннен наділений багатьма позитивними рисами і навіть уособлює романтичну маску Орфея – улюблений міфічний герой Андруховича. Однак, як відмічає М. Павлишин, «роман, малюючи портрет симпатичного Цумбуннена, все одно розмасковує в ньому колонізатора [...]».¹⁶⁰ Павлишин наголошує, що на тлі агресивності, продажності, педантизму та варварства інших персонажів «Цумбуннен виглядає майже як шаблон цивілізованої та врівноваженої поведінки [...] Він зображений як чоловік гуманний, і взагалі, толерантний [...]».¹⁶¹ Але при цьому, продовжує дослідник, «він грішить на первородний гріх, що його Едвард Саїд назвав орієнталізмом, запрошуючи думати про це як про «спосіб західної проєкції на Схід і тверду волю керувати ним». Орієнталізм привласнює собі права на творення знання про культурно віддалене

¹⁵⁹ Гнатюк О. Пережити народження двох країн. <http://postup.brama.com/usual.php?what=47484> (24.04.09).

¹⁶⁰ Павлишин М. «Дванадцять обручів» Юрія Андруховича, або Туга за серединою // Сучасність. – 2004. – № 7-8. Ст. 76.

¹⁶¹ Там само.

Інше, з тенденцією підкорювати його інтересам своєї метрополії, свого центру».¹⁶²
Як докази цьому Павлишин наводить приклади з листів Цумбруннена:

У своїх листах додому Цумбруннен, як новітній Боппан чи Лассота, вдається до неточно поінформованих, зате впевнено стверджуваних узагальнень. «Ця країна мала чудові шанси змінитися, і від стану перманентної потворности й олігофренічної безпорадности майже блискавично перестрибнути до стану принаймні нормальности», пише він, утворюючи авторитетне «знання» про дике поле з не меншою зухвалістю, як легіон західних дослідників-советологів на початку 1990-років [...].¹⁶³

В іншій фразі Цумбруннена про українців – «всі вони часом здаються однією велетенською й безмежно розгалуженою родиною» – Павлишин вбачає «характерне для аутсайдерського невігластва спрощення» та «русоїстичне прагнення втиснути слабо вивчені й тому незрозумілі чужі культури в шаблон «благородного дикунства».¹⁶⁴ Колонізаторський імпульс австрійського фотографа, відмічає Павлишин, проявляється також у «припущенні, що місцеві ресурси повинні бути готові до його використання тоді і так, як він цього бажає. Українські реалії, зафіксовані на його фотографіях, повинні без протесту вписуватися в інтерпретаційні схеми, продиктовані зацікавленнями культурного ареалу, з якого походить він. А на рівні персональному, Рома Воронич повинна погодитися жити з ним на його батьківщині, залишивши свою (і свого чоловіка й дочку), тому що він цього бажає».¹⁶⁵ Аналогію Цумбруннена з міфічним Орфеем Павлишин тлумачить по-новому: Цумбруннен, як і Орфей, «увійшов до чужого йому світу, озброєний перевагою приналежности до сильних і багатих. Але він по-орієнталістськи не зрозумів цього Іншого світу, з недостатньою пошаною – по колоніальному, хоч і не свідомо, взявся шукати там свій інтерес. І за це його покарано»¹⁶⁶ – підсумовує Павлишин. Смерть Цумбруннена як покарання підтверджується і самим автором. В одному з пізніших інтерв'ю Андрухович зізнається:

Ursprünglich wurde Österreich von mir idealisiert, heute bin ich von Österreich tief enttäuscht. Anfang der neunziger Jahre lernte ich den k. u. k. Mythos kennen. Die mitteleuropäische Idee war ganz neu für mich, ich schrieb damals meine ersten Essays zu diesem Thema, wie zum Beispiel «Erz-Herz-Perz». Heute grenzt sich Österreich

¹⁶² Там само.

¹⁶³ Там само.

¹⁶⁴ Там само.

¹⁶⁵ Там само.

¹⁶⁶ Там само.

scharf von der habsburgischen Tradition ab [...] Die Leute sagen: Das ist uninteressant und veraltet. Österreich ist ein kaltes Land, von dem ich viel geträumt habe und in dem ich kein Verständnis gefunden habe. Für diese Gleichgültigkeit habe ich mich literarisch gerächt: Möglicherweise habe ich deshalb in meinen Romanen die österreichischen Protagonisten umkommen lassen und damit gewissermaßen den Österreicher in mir umgebracht.¹⁶⁷

Якщо в «Дванадцяти обручах» головний герой наділений, загалом, багатьма позитивними рисами, і його найбільша вада проступає в романі лише опосередковано, то в «Тасмниці» автор уже відкрито говорить про всі негативні риси австрійського суспільства. Характеризуючи Відень, автор ніби навмисно зображує його в негативному світлі, аби хворий батько письменника, для якого призначена розповідь, не жалкував за європейським світом, якого йому не довелося пізнати:

Відень – це тільки звук, до того ж не зовсім пристойний, поверхня – до того ж добряче вичовгана, бо насправді це така непробивна містечковість, що хочеться вити [...] Я ніде не зустрічав стільки фальшу, навіть у Львові. А ця їхня скупість, так феноменально втілена у нічим, крім снобізму, необґрунтованій дорожнечі! Ця схильність до дроблення життя на малесенькі, завбільшки з кавовий наперсток, ковточки! Це вдаване смакування тістечок! Ця звичка подавати вино ахтелями! Уявляєш собі – одна восьма вина? У них ніколи й нічого не буває вдосталь – ані вина в келихах, ані тепла в помешканнях. Ані тепла загалом – тепла як такого. Яка там нестерпна легкість – нестерпна депресія! І це ще в найкращому разі, бо переважно просто нудьга.¹⁶⁸

Доповнюючи цю характеристику коментарем, не призначеним для батька, автор ніби намагається спростувати цю вбивчу версифікацію Відня, але, зрештою, обмежується лише зауваженням :

Хоч, якщо чесно, то у Відні мені не було аж так зле. Я мешкав у 10-му окрузі серед балканців і турків, тож навіть уявлення не мав про те, як у дійсності виглядає справжня віденська депресія.¹⁶⁹

На проблемі сучасного стану духовності та культури західного суспільства Ю. Андрухович детально зупиняється в романі «Перверзія». Цей роман Т. Гундорова називає романом про Європу:

Це погляд з України, цих «обплъованих маргінесів Європи», на постмодерний Захід, що паразитує на своєму минулому, розкладений на паралельні дискурси та світи.¹⁷⁰

¹⁶⁷ Am Ende der Maskenspiele. <http://www.nzz.ch/2007/03/05/fe/articleEWAQC.html> (5.06.09).

¹⁶⁸ Андрухович Ю. Тасмниці. – Х.: Фоліо, 2007. Ст. 383.

¹⁶⁹ Там само, ст. 384.

Водночас, за словами дослідниці, роман стає трактатом про пошуки культурної та європейської ідентичності.¹⁷¹

Одну з найкращих інтерпретацій проблематики роману «Перверзія» запропонувала Р. Харчук:

[...] в «Перверзії» прозаїк шукає вихід із того глухого кута, в якому опинився не тільки він сам через кризу середнього віку чи українська інтелігенція – внаслідок розпаду звичної для неї імперської системи, а й європейська інтелектуальна традиція перед викликами глобалізації, міграції, прогресуючого споживання, демографічної кризи і навіть глобального потепління.¹⁷²

На думку Р. Харчук, у цьому творі Ю. Андрухович «не тільки декларує власну належність до європейської культури, а й ревізує європейську інтелектуальну традицію, що на теперішній момент завершилася таким неоднозначним явищем як постмодернізм».¹⁷³ Дослідниця наголошує на блискуче-іронічному зображенні письменником європейських інтелектуалів, що зібралися на конференції з промовистою назвою «Посткарнавальне безглуздя світу: Що на обрії?». Деталізованим зображенням псевдо-конференції, її учасників, назвами та прикладами доповідей («Світ після всього і світ перед усім з погляду на світ старого як світ венеціанця»; «Химера Хореографії як Танцююча Примара в затінку Світового Дерева»; «Постмодернізм у політиці. Сараєво як цитата»; «Секс без київ, або Червона Шапочка на добрій дорозі» і т. п.) досягається десакралізація міфу авторитетного світу європейської культури як стабільної, константної основи. Як стає зрозумілим з додатку до запрошення на семінар, автором якого є «почесний», «вчений карнаваліст» Леонардо ді Казалегра, проведення семінару зумовлене ситуацією сучасного посткарнавального (постмодерного) суспільства – «бездуховним духом нашого часу», що стало, на думку Казалегри та інших учасників семінару, наслідком втрати Карнавалу, вірніше, його істинності, справжності («Чи ми ще здатні любити, сміятися, плакати? Чи достатньо живі, щоб жити?»¹⁷⁴). Як слушно зауважує С. Лизова, «автором додатку у стислій, реферативній формі викладаються основні параметри посткарнавальної [...] ситуації,

---

¹⁷⁰ Гундорова Т. Післячорнобильська бібліотека: Український літературний постмодерн. – К.: Критика, 2005. Ст. 86.

¹⁷¹ Там само, ст. 89.

¹⁷² Харчук Р. Сучасна українська проза: Постмодерний період. – К.: ВЦ «Академія», 2008. Ст. 137.

¹⁷³ Там само.

¹⁷⁴ Андрухович Ю. Перверзія. – Л.: Класика, 1999. Ст. 39.

добре відомі з досліджень західних культурологів та дещо конкретизуються цілі венеційського зібрання: *говорити, міркувати, думати*, не виходячи за межі мовної сфери, простору словесної гри, при цьому практично нічого не робити для порятунку Карнавалу. Виявляється, єдина дія, на яку здатні ці постмодерністські герої, – це перетинання міжтекстових меж під різними іменами, блукання з тексту в текст, подібно до процесу запозичення цитат». ¹⁷⁵

Як зауважує Т. Гундорова, декадентській Європі Андрухович, посередництвом свого героя Перфецького, протиставляє віталізм народів-кочівників, котрі заселяли простори сучасної України та «опонує пересиченій і культурно-зниженій Європі орфічною містерією любові чоловіка і жінки: «там, де закінчується любов, починається «безглуздя світу» (с.24), – стверджує він». ¹⁷⁶

Аналізуючи роман, М. Шкандрій зауважує:

Попри увесь наголос на кумедності й карнавальності, в романі є й тривожний підтекст [...] йдеться про проблему інтеграції з Заходом, що лишається глухим і переймається тільки собою. «Приєднавшись до Європи», начебто каже автор, українські письменники тепер дедалі більшою мірою виявляються складовою частиною «європейської» немочі й постають перед новими дилемами. Проект культурної деміфологізації і творення ідентичності тепер треба здійснювати на широкій і непевній культурній арені». ¹⁷⁷

Марта Міцуро назвала «Перверзію» переконливою спробою «відшукування і вказання вічних елементів, які творять фундамент понадкультурного розуміння. Ними є: власна традиція разом із тисячолітньою традицією християнства, музика і любов, про що Андрухович знаходить переконливі аргументи». ¹⁷⁸

Аналізуючи позитивні та негативні сторони західноєвропейського світу, Андрухович апелює до колосальних культурних надбань Європи та вказує на гострі проблеми сучасних західноєвропейських суспільств і необхідність звернення до них.

---

¹⁷⁵ Лизлова С. Гра в постмодерністському творі: на матеріалі творчості Ю. Андруховича. Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук. – Донецьк, 2003. Ст. 139.

¹⁷⁶ Гундорова Т. Післячорнобильська бібліотека: Український літературний постмодерн. – К.: Критика, 2005. Ст. 89.

¹⁷⁷ Шкандрій М. В обіймах імперії. Російська і українська літератури новітньої доби. – К.: Факт, 2004. Ст. 407.

¹⁷⁸ Marta Mizuro. *Slowo Polskie*. Цитовано за: Андрухович Ю. *Перверзія*. – Л.: Класика, 1999. Зворотня сторона палітурки.

6. Українське питання

6.1. Центрально-Східна Європа

Центрально-Східна Європа, як культурний феномен (а відповідно і її географічні чинники, оскільки, за означенням самого письменника, географію він вважає відповідальною за культуру) довгий час притягує увагу Юрія Андруховича:

Протягом десятка років я стало повертаюся до цього поняття, намагаюся знаходити для нього все нові й нові виміри, влаштовую ревізії своєму про нього попередньому уявленню.¹⁷⁹

До питання Центральної Європи зверталися до Андруховича ряд науковців: Єжи Клочковські, Мілан Кундера, Петр Вандич, Тімоті Гартон Еш та інші. Кожен з них по-своєму визначає географічні рамки Центральної Європи та висуває власну концепцію щодо її ідентичності. Проте всіх їх об'єднує думка про доцільність вивчення цієї частини Європи, оскільки, за словами Клочовського, «вона дає ключ до розуміння Європи як цілого, вона є відкритою на Схід і на Захід [...] врешті решт вона являє собою міст, що з'єднує дві так часто роз'єднувані частини».¹⁸⁰

Термін «Центральна Європа» вперше був вживаний під час першої світової війни Фрідріхом Науманом¹⁸¹ для виправдання німецьких планів імперської експансії. Чітких критеріїв щодо кордонів центральноєвропейськості не існує. Більшість дослідників цього питання говорять про простір між Росією з одного боку та Німеччиною з її північними і південними сусідами з іншого, деякі з них відносять сюди також частину Німеччини та балканські країни.

Найбільш відомою стала концепція Центральної Європи Мілана Кундери, сформульована у його творі «Украдений Захід, або трагедія Центральної Європи» (1983 р.). Вона наголошує на феноменальності культури Центральної Європи, що характеризується особливими рисами, відмінними від Європи Заходу і Сходу. Центральноєвропейську культуру Кундера називає «серцем європейської культури, її найбільш живим джерелом». Кундера висуває думку про Центральну Європу як зону «малих народів, що живуть між Німеччиною та Росією». За його (Кундери)

¹⁷⁹ Андрухович Ю. Атлас. Медитації // Диявол ховається в сирі. – К.: Критика, 2006. Ст. 117.

¹⁸⁰ Kłoczowski J. Wprowadzenie // Historia Europy Środkowo-Wschodniej / Red.: J. Kłoczowski, t. 1. – Lublin: Instytut Europy Środkowo-Wschodniej, 2000. S. 10.

¹⁸¹ Нім. – Mitteleuropa.

визначенням, малий народ – це народ, чиє існування щохвилини може бути поставлене під питання, який може зникнути і знає про це.¹⁸²

Здійснивши ретельний аналіз центральноевропейського дискурсу у книжці «Прощання з імперією», О. Гнатюк намагається знайти відповіді на питання про його роль у сучасному геополітичному та геокультурному просторі:

[...] з одного боку, можемо говорити про дискурс домінування, пов'язаний зі зміцненням національної ідентичності і переконанням про необхідність культурної гомогенізації, яке супроводжує такий процес. Цей дискурс посів важливе місце, зокрема у тих національних культурах, які у попередній період перебували під особливим зовнішнім тиском (наприклад, словацькій, хорватській, українській). З іншого ж боку, звертання до західних культурних зразків, принаймні в перші роки після переломного 1989-го, принесло зачарування постмодернізмом, а разом з тим – похвалу розмаїттю як самоцінній вартості. І хоча дискусія навколо того корисного й шкідливого, що впливає з прищеплення постмодернізму в культурі нашого регіону, збурює не менше емоцій, ніж у ХІХ столітті – дискусії між прибічниками «рідної» культури та речниками «космополітизму», залишається безсумнівним, що той, хто піддався спокусі використати цей взірць у перетворенні рідної культури, створив нові і надзвичайно привабливі цінності.¹⁸³

Візія Центрально-Східної Європи Андруховича, або, як він називає, «приватна концепція», окреслює географічний простір «від Естонії до Албанії», який об'єднується визначальним чинником – посттоталітарною реальністю. Отож, сюди входять також Латвія і Литва, Молдавія, Болгарія, Сербія з Чорногорією, Хорватія і Македонія. Андрухович підкреслює, що до його Центральної Європи не повинні входити «колишня» Західна Німеччина (мається на увазі частина Німеччини, що до 1989 року перебувала по західну сторону Берлінської стіни), Австрія та Швейцарія, тобто країни, які не відчули на собі явищ тоталітаризму та посттоталітаризму. Але там обов'язково мають бути видними моря – Балтійське, Чорне й Адріатичне. Андрухович зауважує, що його концепція має відчутний східний ухил, але в ній немає місця тому, що зробило б її «вже надто Східною і надто не Європою» – Росії. Отож, основною об'єднавчою ознакою Центрально-Східної Європи за концепцією

¹⁸² Kundera M. Zachód porwany albo tragedia Europy Środkowej.
http://www.milankundera.webpark.pl/wariacje/zachod_porwany.htm (12.10.09).

¹⁸³ Гнатюк О. Центральна Європа в дебатах. Розділ з книги «Прощання з імперією. Українські дискусії про ідентичність». <http://www.potyah76.org.ua/potyah/?t=49> (12. 09. 09).

Андруховича є посттоталітарна кон'юнктура. Здійснюючи спробу ідентичності Центрально-Східної Європи, Андрухович окреслює її як:

територія виняткових історичних напруг, зокрема масових депортацій і виселень, а навіть і кількох геноцидів
простір, у якому відчуття кривди донині є категорією фізичною на кшталт атмосферного тиску і може бути виміряне в якихось, досі не запроваджених одиницях
частина світу, де прийнято безпідставно пишатися тим, з чого насправді слід було б сумувати – своїм перебуванням *між Сходом і Заходом*...
смуга частоті зміни державних утворень, перехідна міжімперська сейсмічна зона
територія між *росіянами й німцями*, до 1 травня 2004 р. – між Росією та Європейським Союзом
простір, у якому безслідно розчиняються вкрадені в ЄС автомобілі і – почасти – отримані з ЄС гранти
мала батьківщина нелегальної робочої сили, т. зв. польських сантехніків, а також не тільки польських танцівниць, стриптизерок і повій
зона експорту внутрішніх органів людського тіла і покинутих невідомими батьками дітей
територія перетину культурно-генетичних впливів, де селяни все ще ходять у капелюхах, а селянки в хустках
терен переважно жакливо кепських доріг – у цьому сенсі відверто антиримська (позаримська) цивілізація
терен, на якому узбіччями цих жакливо кепських доріг завжди пересуваються якісь пішоходи, погоничі домашніх тварин
частина світу, на три чверті слов'янська, себто неминуче схильна до сталого вживання міцного алкоголю
частина світу, де перед вереснем 1939 року все ще вільно говорилося середньовічною німецькою мовою, по-іншому званою ідиш
територія, де все ще знають російську, але часто вдають, ніби не знають
простір, у якому загалом говорить надто багатьма мовами, щоб можна було вважати його простором хоч якої-небудь спільної ідентичності, крім вавилонської
територія, де не тільки естонці не можуть зрозуміти споріднених з ними угорців, а навіть серби – більш ніж споріднених з ними хорватів
територія, де ніхто не розуміє циган, через що вони покидають її в західному напрямку малими музичними групами
територія, де ніхто нікого не розуміє, себто вічно тимчасово окупована територія
територія, де кожен завжди розуміє кожного, якщо йдеться про шматок хліба, цигарку, склянку вина
простір межової і хронічної екзистенційної непевності, через яку його прийнято вважати вкрай релігійним (та й сам себе він таким вважає).¹⁸⁴

¹⁸⁴ Андрухович Ю. Атлас. Медитації // Диявол ховається в сирі. – К.: Критика, 2006. Ст. 119.

Аналізуючи події 1 травня 2004 року – приєднання до Європейського Союзу більшої частини країн Центрально-Східної Європи – Андрухович зауважує, що Центрально-Східна Європа внаслідок цієї події почала зазнавати витіснення зі своєї канонічної території:

Це витіснення м'яке, але воно послідовно неухильне і справді не залишає для неї простору. Амбівалентність *буття поміж* зникає на всіх рівнях – від уніфікації ландшафтів до прагматизації ментальності.¹⁸⁵

Отож, на думку автора, країни, що вступили до ЄС, починають втрачати свою центрально-східно-європейську самобутність, з часом вони стануть частиною Заходу. Країнами між Сходом і Заходом на сьогоднішній день залишились Україна, Білорусь і Молдова, причому Україна, зауважує письменник, – з усіх трьох найвиразніше: «вона таки фактично незалежнилася від Росії (Сходу), але все ще не дістала ані запрошення, ані жодної обіцянки такого запрошення від Заходу».¹⁸⁶ Цей факт викликає неоднозначні почуття письменника – з однієї сторони переважає туга за Європою, відчуття перебування осторонь, з іншої – досить відчутними є думки про можливість збереження центрально-східно-європейської ідентичності в умовах перебування в складі ЄС. На цій особливості наголошує Штефен Хеншен у статті «Mittleuropa redivivus?»:

Ost- und Mittleuropa befinden sich in einer Phase der Verbreitung von Symbolen, Mythen und Idealen der Massengesellschaft. Dieser Modernisierungsprozeß wird von seinen Intellektuellen mit Mißtrauen aufgenommen [...] Das ist der Grund, warum Stasiuk und Andruchovyč mit ihrem poetisch-geschichtlichen Instrumentarium Mittleuropa erforschen. Ihre Identitätsverortung geht dabei weiter als nationalistische Abgrenzungspolitik. Daß eine solche nur in kultureller Armut endet, ist ihnen bewußt. Sie versuchen, eine eigene Sprache zu finden, in der die Unterschiedlichkeit und Besonderheit der eigenen Situation ihren Platz finden, und zeichnen eine neue kulturelle Karte, ein System von Trennlinien und Bezugspunkten, die nicht von Ethnien bestimmt und folglich auch nicht unbedingt mit der eigenen Herkunft verbunden ist. Denn leben, so Andrzej Stasiuk, sollte man dort, wo man sich wohl fühlt.¹⁸⁷

---

¹⁸⁵ Там само, ст. 126.

¹⁸⁶ Там само, ст. 127.

¹⁸⁷ Hänschen. S. Mittleuropa redivivus? Stasiuk, Andruchovyč und der Geist der Zeit // Osteuropa. – 2004. – № 54/1. S. 56.

6.2. Національна ідентичність

У складній ситуації політичної та культурної невизначеності Андрухович робить спробу самоідентифікації України та українців.

На думку Андруховича, найхарактернішою ознакою, що стала визначальною для найсуттєвіших факторів українського минулого і сучасного, є, звичайно, її «історична розірваність» між Сходом і Заходом, тобто, Росією та Європою. Це становище «розірваності», як географічної так і політичної, чи, іншими словами, її приналежності і до Сходу і до Заходу, стало визначальним не лише для культурно-політичного становища країни, але й значним чином позначилося на ментальності української нації. З однієї сторони, українці є досить близькими до російської нації, довготривале перебування в одній країні, в умовах одного політичного режиму сприяло процесам духовного зрощення, не кажучи вже про цілеспрямоване «стирання граней» між націями радянською політикою. «Росія та росіяни давно вже стали суттєвою частиною нас самих»¹⁸⁸ – погоджується Андрухович. Проте з іншого боку, значну роль для України історично відіграла також її приналежність до Європи, роки перебування Правобережної України у складі Австро-Угорської імперії, а пізніше Польщі не могли не позначитись на культурі та ментальності українців, способі їх мислення та життя. Цей фактор «розірваності» і спричинив сьогodнішню кон'юнктуру індиферентності значної частини українського суспільства, оскільки поділ України на Східно-проросійську та Західно-проєвропейську можна вважати досить умовним. Більша частина українців залишається невизначеною стосовно своїх політичних і культурних орієнтирів навіть сьогодні, майже 20 років після катаклістичних процесів руйнації однієї держави і зародження іншої. Стан невизначеності українського суспільства сприймається Андруховичем гостро-негативно:

Понад половина народу, згідно з усіма соціологічними й таке інше опитуваннями, зазвичай ніколи з *відповіддю не визначається*. І то з будь-якою відповіддю на будь-яке запитання. Схвалюєте чи засуджуєте? Любите чи не

---

¹⁸⁸ Андрухович Ю. ...Но странною любовью // Диявол ховається в сирі. – К.: Критика, 2006. Ст. 81.

любите? Хотите чи не хочете? Живете чи виживаєте? Є ви чи вас немає? З відповіддю не визначилися...¹⁸⁹

Позиція самого письменника є чітко диферентною, його Україна має бути самостійною, самодостатньою країною, однозначно поза будь-якими політичними зв'язками з Росією, як країною, що історично довела і продовжує повсякчас доводити свої колонізаторські тенденції. За орієнтир має бути обрана Європа, як цивілізована, самодостатня і стабільна основа, а не Росія з її азіатською, антигуманною спрямованістю. З позиції власного чіткого європейського спрямування Андрухович особливо негативно відмічає серед рис української ментальності нерішучість і нездатність до радикальних змін, навіть якщо їх необхідність є очевидною. Окреслення негативних рис українського національного характеру спостерігаємо в есеї «Ерц-герц-перц». Письменник звертається до старого галицького анекдоту про навчання мілітарній справі галицького рекрута в австрійському війську. В примітивній винахідливості українського рутена-рекрута автор вбачає характерну українську селянськість, іронічність, рустикальну хитруватість у ставленні до всього чужого й чужомовного, грайливе «швейкування». Анекдот набуває гіркої присмаку, оскільки письменник бачить в ньому ще й набуту недорікуватість українців, «фатальне тупцювання на порозі Європи з неспроможністю рушити далі і ввійти, пророцтво, в якому карикатурність і пародійність усього, що робимо в мистецтві, політиці, економіці».¹⁹⁰ Андрухович визначає ці якості не як органічно характерні українцям, а як набуті і відносить їх до наслідків колоніального минулого.

До негативних рис сучасних українців Андрухович відносить і так званий «посттоталітарний синдром». Часи «радянщини» давно залишилися в минулому, але суспільство чомусь і досі неспроможне відкинути цю мертву культуру із свого життя. «Совкізм» занадто міцно вріс в ментальність українського суспільства, і на теренах тоталітаризму запанувала культура, або радше антикультура, посттоталітаризму. Це проявляється в захопленні українського суспільства російською поп-музикою, примітивними фільмами на бойову тематику та іншими запозиченими речами, що не мають будь-якої культурної цінності і послідовно переймаються із життя росіян. Представники цього суспільства вичерпно зображені

¹⁸⁹ Андрухович Ю. Принагідна не-лекція // Диявол ховається в сирі. – К.: Критика, 2006. Ст. 47.

¹⁹⁰ Андрухович Ю. Ерц-герц-перц // Дезорієнтація на місцевості. – К.: Критика, 2006. Ст. 9.

в «Дванадцяти обручах» в образах режисера Ярчика Волшебніка та дівчат легкої поведінки Лілі та Марлени.

Проте дедалі частіше зустрічаємо в Андруховича висловлення про позитивні зрушення у цьому напрямку:

Головною позитивною зміною, що відбувається в українському суспільстві, мені видається відчутне навернення дедалі більшої кількості людей до власної, тобто української ідентичності. Її розуміють у різних регіонах значною мірою по-різному, але вже знайдені спільні знаменники, тобто базові уявлення. Іншими словами – відбувається поступове зменшення «совкового» сегменту [...] ми з нашими суперскладними історичними й соціальними нашаруваннями, з нашою надзвичайно плутаною і сповненою внутрішніх суперечностей самосвідомістю являємо собою живу й пульсуючу частину Європи. І вона, ця «інша Європа», увесь час шукає себе і при цьому балансує поміж виродженням та відродженням. Тобто ми – драматична країна, і тут у нас багато в чому вирішується доля всього континенту.¹⁹¹

Вичерпну характеристику української ментальності знаходимо в одному з листів Карла Цумбруннена:

[...] чого в них аж ніяк не можна відняти – це їхня добра, горілчана теплота. За якимось найвищим рахунком вони взагалі незмірно людяніші від нас. Під людяністю я розумію здатність несподівано розкриватися, бачити навіть у незнайомому когось найближчого. Так, відстань у 400 – 500 кілометрів, що її наші інтерсіті-експреси долають за неповні чотири години, тутешні потяги вміють розтягнути годин на тринадцять. Зате при цьому у своїх незручних і як навмисне тісних вагонних відділеннях люди розкладають їжу й питво, знайомляться, діляться кожним шматком хліба, розповідають найважливіші, часом цілком інтимні речі. Життя все одно надто коротке – куди квапитися? Моменти найглибінніших емоційних зрушень, коли торкаєшся зненацька відкритої горілчано-теплої істини, значно важливіші від офіційно-ділового поспіху та замкнутої фальшивої чемності, під якими лише порожнеча і взаємна байдужість. Мені подобається, що всі вони часом здаються однією велетенською і безмежно розгалуженою родиною. Пропонуючи вам свою їжу й горілку, вони будуть навіть нестерпно, нестримно настирливі, якщо ви почнете відмовлятися. І я гадаю, не тому, що їжа й горілка тут значно дешевші, як у нас, а тому, що ці люди дійсно щиріші і щедріші душею. Отже, відмовляючись від їхнього почастунку, ви наче відбираєте в них право на порозуміння.¹⁹²

¹⁹¹ Юрій Андрухович: «Ми – пульсуюча частина Європи». <http://see-you.in.ua/ua/publication/content/982.htm> (20.05.09).

¹⁹² Андрухович Ю. Дванадцять обручів. – К.: Критика, 2003. Ст. 17-18.

З наведеної цитати постає образ українців, як безмежно людських, відкритих, щирих і душевних. Не дивлячись на те, що М. Павлишин вбачає в даній характеристиці виключно орієнталізм,¹⁹³ безперечним залишається факт захоплення жителя Західної Європи Цумбруннена притаманною українському суспільству відвертістю, затишком «горілчаної теплоти» і здатністю жити немов великою родиною, в кожному зустрічному вбачати когось близького, рідного. Саме цієї «теплоти» шукає Цумбруннен в українському суспільстві, який стомився від притаманних західному суспільству «офіційно-ділового поспіху та замкнутої фальшивої чемності, під якими лише порожнеча і взаємна байдужість».

На основі всього вище сказаного можна зробити висновок, що до аналізу своєї етнічної групи Андрухович підходить критично і об'єктивно, без будь-яких елементів етноцентризму. Викриваючи недоліки українського національного менталітету, Андрухович щоразу зауважує, що українській нації є чого повчитись в інших етнічних груп, наприклад, коли при характеристиці росіян зауважує наявність інтелектуально-душевної широти, глибини і відваги, яка не є типовою для українців, або коли згадує написи на вірменських кладовищах, де висловлені «речі безмежно мудрі і нам абсолютно необхідні».¹⁹⁴

Водночас безумовним, доконаним фактом для Ю. Андруховича є європейськість українців. Українське суспільство багато в чому розчаровувало письменника, який, зрозуміло, хотів бачити його досконалішим, оскільки це його, Андруховича, етнічна група. Події 2004 року дали можливість Андруховичу захоплюватись цим суспільством і повірити в нього:

Року 2004 в Україні сталося чудо: суспільство, яке упродовж цілого десятиліття здавалося млявим, пасивним і роз'єднаним, раптом спромоглося на консолідований, ненасильницький і красивий виступ. «Малі» українці виявилися значно більшими, ніж про них думала їхня – і не тільки їхня – влада. Банальній геополітиці вони протиставили свою креативну геопоетику [...] Помаранчевий став кольором прориву всіх можливих блоkad. Кольором вибуху людського в

¹⁹³ Павлишин М. «Дванадцять обручів» Юрія Андруховича, або Туга за серединою // Сучасність. – 2004. – № 7-8. Ст. 76.

¹⁹⁴ Андрухович Ю. Місто-корабель // Дезорієнтація на місцевості. – Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 1999. Ст. 27.

людях. Упродовж 16 днів активного супротиву Майдан Незалежності в Києві явив собою перемогу людського над владною технологією...¹⁹⁵

Письменник обґрунтовує європейську приналежність української нації на основі утвердження спільного розуміння та обстоювання визначальних цивілізаційних цінностей свободи, гідності, незалежності, демократії:

Українці, які голосують за свободу, правову державу і толерантність, нітрохи не задумуються над тим, чи ці цінності європейські – їм достатньо того, що це їхні цінності і заради них вони готові не тільки днями й ночами стояти на грудневу холоді чи йти з квітами в руках на озброєний до смерті спецназ.¹⁹⁶

6.3. Характеристика регіонів України

«Український поет, автор романів та есеїст Юрій Андрухович живе в Івано-Франківську неподалік Карпат і настільки захоплююче, з таким розмахом пише про свою батьківщину, що нам стає лячно від власної провінційності» – зауважила у свій час Ільма Ракуса.¹⁹⁷ Ю. Андруховича можна справедливо назвати знавцем людських душ, ментальності окремих народів та духовної сутності певних територій. Після кожної з численних мандрівок Андруховича з'являлись трактати-відгуки про побачені землі та народи. Численні часово-просторові ревізії окремих регіонів України стали незамінною складовою частиною для ознайомлення з регіональними особливостями Галичини, Закарпаття, південних та східних територій України.

Безумовно, левина доля в творчому доробку Андруховича належить рідній Галичині. Галичина Андруховича постає мов містерія, дивовижна, сакральна, фантастична. Насичені глибокою емоційністю описи рідного краю несуть в собі болючі, полівалентні почуття. Почуття образи за «споконвіку підозрювану і зневажану частину світу», на чию долю випало бути «буфером», «санітарною зоною», заміщуються почуттями невдоволення недосконалістю рідного краю та його занепадаючої культури, які в свою чергу поступаються апологетизації:

¹⁹⁵ Юрій Андрухович: Врятувати «прокляту» Україну. Виступ Юрія Андруховича на слуханнях парламентської асамблеї Ради Європи в Страсбурзі. <http://artvertep.com/print?cont=459> (25.05.09).

¹⁹⁶ Там само.

¹⁹⁷ Ilma Rakusa. Neue Zürcher Zeitung. Цитовано за: Андрухович Ю. Перверзія. – Л.: Класика, 1999. Зворотня сторона палітурки.

Є регіони справжні, цілісні навіть у своїй зруйнованості та потворності. Галичина ж – наскрізь штучна, зшита до купи білими нитками псевдоісторичних домислів і політиканських інтриг [...] Галичина вся іронічна й іморальна, тому це вічне відступництво і пристосуванство, перманентне уніатство, продані в Америку діти. Галичина – це показна й поверхова, як накладні манжети, панськість, кумедне розшаркування навсідіч, цілування ручок і клямок з так і невизбутим селянським причмокуванням, це безконечні й напівсонні, з тяжкою пообідньою оскоминою, розмови про Європу, Європу, Еуропу, про європейськість, європейське значення-призначення, європейську культуру і кухню, про шлях до Європи, про те, що «і ми в Європі» – тим часом уся т. зв. «духовна продукція» Галичини здатна поміститися в одному-єдиному львівському чемодані середніх розмірів. Галичина тільки й може, що натужно наслідувати Європу, яка, до речі, сама по собі вже давно нічого не може (Шпенглер ще коли про це сказав!). Галичина – це плагіат, тим жалюгідніший, що плагіатор обрав для плагіату наймертвотніший з можливих об'єктів [...] Усе інше – це кава, домашні лікери, торти й тістечка, диктат домогосподарок, вишивання серветок, це також повідла і джеми, рушники, килими, несмак і кіч, словом, цвітіння галицького міщанства у повний зріст [...] Але я маю іншу перспективу. Точніше, не маю її, бо перебуваю тут, усередині, це моя територія, це мій підозрюваний і зневажуваний світ, фортечні мури навколо нього давно повалено, рови засипано історичним хламом і культурним сміттям, якоюсь битою порцеляною, чорною гаварецькою керамікою, гуцульськими кахлями, моя лінія оборони – це я сам, але в мене немає іншого виходу, як тільки боронити цей шматок, цей клопот, ці клепті, що розлазяться навсідіч.¹⁹⁸

За висловленням А. Вольдана, «Galizien weist für den Autor eine erstaunliche Affinität zur Poetik der Postmoderne auf – es ist ein künstliches Konstrukt, ein Collage von Versatzstücken und Zitaten [...] Die Poetik des Fragments, wie sie die postmoderne Collage gerade aus dem „gesunkenen Kulturgut“ entwickelt, eignet sich auch zur Konstruktion der eigenen Identität, Galizien als historischer Begriff zur Benennung einer zeitgenössischen, synkretistischen Synthese».¹⁹⁹

Пристрасне зацікавлення письменника-постмодерніста викликають й інші території, прилеглі до структури Карпат: «Буковина, Покуття, Гуцульщина і Мараморщина, Ціскарпатія, а відтак і Транскарпатія, Трансильванія, Потисся, Подунав'я...»:²⁰⁰

¹⁹⁸ Андрухович Ю. Час і місце, або моя остання територія // Дезорієнтація на місцевості. – Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 1999. Ст. 121 – 123.

¹⁹⁹ Woldan A. Regionale Identität am Beispiel von Andrzej Stasiuk und Juri Andruchowitsch // Die Ukraine, Polen und Europa. Europäische Identität an der neuen EU-Ostgrenze / Hrsg. v. R. Makarska u. B. Kerski. – Osnabrück: fibre Verlag, 2004. S. 254.

²⁰⁰ Андрухович Ю. Carpathologia cosmopolita // Дезорієнтація на місцевості. – Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 1999. Ст. 17.

Ця структура, попри її позірне місцезнаходження в деякому географічному центрі, завше була межею, краєм, околицею імперій, околицею культур і цивілізацій [...] Саме тут, по лінії Крпат, пройшло розмежування латинського та візантійського світів, унаочнене в розмежуванні західного та східного обрядів.²⁰¹

Ментальність жителів цих регіонів Андруховичу досконало вдається передати через опис музики їх етнічних жителів:

Нелегко знайти в цьому світі музику, більш земну від гуцульської. За рівнем біологічної напруги, тілесності, сексу і смерті може їй дорівнювати хіба що румунська музика. Або циганська. Або музика гуралів. Або мадярів. Або словаків. Або лемків [...] Здається, гуцульська музика ще є, хоч уже завтра її може не бути. Більшість із нас навіть не зауважить цього, насамперед самі гуцули [...] Музика – чи не єдина реальність у примарній структурі Центральної Європи. Музика надає сенсу розмовам про єдність і унікальність. Вона перебуває поза всіма хронічними конфліктами і стереотипами. Її сюжети мандрівні, а персонажі універсальні. Безумовно, цієї музики ніколи б не було на світі, якби не Карпати. Можлива і зворотна залежність: не було б Карпат, якби не ця музика.²⁰²

Не менш загадково постає у творах Андруховича сусіднє Закарпаття, казковий край, що за іронією долі виявився підвладним історико-політичним перепетіям реальності. Регіональну складність Закарпаття Андрухович пояснює передусім тим, що «цей шматок переважно гористої землі з власним нарцисовим мікрокліматом є справжньою есенцією Центрально-Східної Європи, де всі ознаки її покрученості виявили себе в екстремально чистому вигляді. Серед інших – і постійне перебування *поміж*, також *під*, у чужій системі, під пануванням когось далекого, за обставин, коли тебе пригнічують, лише використовують, нічого тобі не даючи, бо тебе нікому не шкода. Влада де-небудь там, за горами – у Будапешті, Відні, Празі, Москві чи Києві, а ти тут – наодинці з цими горами й цим бездоріжжям, завжди – незалежно від того, де сидить влада, у Відні чи Москві – на периферії, чи то східній, чи то західній, завжди приречений на відчуття відірваності й непотрібності. В тебе є лише ці гори, за якими живуть чужі – ті, що не розуміють».²⁰³

Природа закарпатського регіону передається як квінтесенція дикої, далекої від цивілізації XXI століття краси, що лише зрідка доповнюється «етнографічними

---

²⁰¹ Там само.

²⁰² Там само, ст. 23-24.

²⁰³ Андрухович Ю. Живокіст серцевидний // Диявол ховається в сирі. – К.: Критика, 2006. Ст. 306.

скелетами» напіврозвалених старих хат. Тому в цих місцевостях складається враження зупинки часу:

Ще того самого надвечір'я ми рушили в гори, щоб побачити більше. І то я зрозумів, що насправді місце, куди ми потрапили, – одне з найгарніших у світі. Досить лише трохи над ним піднятися. Напевно, уся справа в особливій прозорості цих останніх днів літа. До того ж у запахах (різнотрав'я, глини, води, ягід, ялівцю) [...] нам трапились якісь напіврозвалені старі хати, етнографічні скелети, оточені рештками здичавілого саду. Коли їх покинуто – п'ять, п'ятдесят чи п'ятсот років тому? І чому їх покинуто? Від тиші боліли вуха. «Гірська місцевість – пастка для часу», – написала знайома поетка. Мені здається, я знаю, що вона мала на увазі.²⁰⁴

Південно-східні регіони України – Сарматію – Ю. Андрухович характеризує як виклик щодо решти українських регіонів:

Для України як цілості Сарматія є викликом, бо степова і посушлива [...] говорить переважно російською [...] густо, анахронічно й депресивно індустріалізована [...] пролетаризована і традиційно криміналізована [...] завжди була і залишається територією втікачів – наприклад, з турецької неволі, а відтак – бездомних рецидивістів, безробітних збирачів конопель і маку та інших безбожних анархо-православних типів (котрі, втім, переважно лояльні до влади загалом, поки вона не чіпає їхніх пролетарських пам'ятників) [...] легко піддається політичним маніпулюванням у зв'язку з чорно-білою візією світу [...] п'є горілку «Шахтарську» з пивом «Сармат» [...] не любить або принаймні недолюблює всього, що західне – Європа для неї надто далека, надто сита, затишна і надто вигадана, Європу вигадали в Кисві, щоб морочити голову, Європи для неї не існує, бо Європа може хіба що зрадити [...] являє собою нерозривну сукупність зон – промислових, в'язничних, закритих, заборонених, вільних економічних [...] натякає на Dreamland – велику протокультурну пустку, що її дуже хочеться чимось заповнювати [...] Але чим її можна заповнити?²⁰⁵

Отож, східно-південні регіони України, зі своєю перманентною культурно-політичною невизначеністю, хаотичністю і незрозумілою навіть для них самих ідентичністю, автор сприймає як однозначно проросійські, кардинально відмінні від західноукраїнських. Тут вкотре відчувається думка про розірваність України, у зв'язку з якою Андрухович проголошує свою найзаповітнішу мрію – пам'ятник

²⁰⁴ Там само, ст. 309-310.

²⁰⁵ Андрухович Ю. Атлас. Медитації // Диявол ховається в сирі. – К.: Критика, 2006. Ст. 125-126.

кайзеру Францу Йозефу у Донецьку,²⁰⁶ що має символізувати об'єднання двох конфронтуючих регіонів України.

Поліський край Ю. Андрухович ставить також в опозицію до західноукраїнських регіонів, зокрема Галичини, і характеризує його як «космічну поганську колиску»:

[...] басейн Прип'яті та Десни з його арійською чистотою коренів і древлянською нескаламученістю джерел, з його визначальними генетично-культурними кодами, з найархаїчнішим фольклором, епосом, діалектами, озерами, трофовищами, готичними соснами, з пастками на тварин і людей, з підраними вовками, Полісся – це національний субстрат, це чорнобильський вибір України, це сама справжність, це сокирна автентика і щирість, каральний похід месії Онопрієнка уздовж залізничних колій та шосейних шляхів. Полісся – це повільність і понурість, це доведений майже до повної зупинки час, це повзуча комуністична вічність, що зусібіч обклала ненависний сторозтлінний Київ, це сама глибинна чорна українськість...²⁰⁷

Неважко зауважити, що в інтерпретації Андруховича кожен з регіонів радикально відрізняється від інших, це немов різні світи, кожен з яких захоплює своєю загадковістю і винятковістю. Помітним є виразне занепокоєння хаотичністю та неоднозначністю культурно-політичних настроїв різних регіонів України. Проте на запитання про кардинальність різниці між різними регіонами України в одному з інтерв'ю Андрухович відповів:

Це добре, що в різних частинах країни своя культурна і суспільна аура. Більше речей поєднує схід і захід, ніж роз'єднує. Відмінності звичайно, є, але їх можна ставити в конфліктному плані, а можна вчитись толерувати.²⁰⁸

У своєму дослідженні про літературознавство як науку, споріднену з науками про простір, Сільвія Сассе зупиняється на творчості Ю. Андруховича, зокрема його внеску до вищезначеної галузі. Дослідниця звертається до розвиненої Андруховичем концепції щодо геопоетики – галузі знання, яке ставить за ціль розгляд географії не з політичної, а з поетичної, естетичної точки зору:

Er nimmt die permanente Aneignung des Territoriums der Ukraine zum Ausgangspunkt, um nach deren territorialer Verschiebung in den Bereich der Literatur,

²⁰⁶ Andruchovych J. Desinformationsversuch // Das letzte Territorium. – Frankfurt a.M.: Suhrkamp, 2003. S. 75.

²⁰⁷ Андрухович Ю. Час і місце, або моя остання територія // Дезорієнтація на місцевості. – Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 1999. Ст. 121 – 122.

²⁰⁸ Дрючкова У. Загадка постмодернізму / Тасмний Юрій Андрухович. <http://rama.com.ua/AMS+print.storyid+3719.htm> (16.09.09).

Phantastik und Mythologie zu suchen. Geopoetik als Schreibweise meint bei Andruhovych deshalb vor allem eine Relektüre und Neukonstruktion des ästhetischen Territoriums Ukraine, weniger eine Lektüre der tatsächlichen Orte und Landstriche.²⁰⁹

Як зауважує дослідниця, зображені Андруховичем місцевості та населені пункти перебувають у паралельній щодо географічної літературній екзистенції, що розширюються інтертекстуально та імагінарно за рахунок сітки цитат та засобами уяви.²¹⁰ Сільвія Сассе наголошує на особливому способі писемності Андруховича, що він сам називає «Дезорієнтацією на місцевості»:

Diese Desorientierung besteht vor allem darin, die Grenze zwischen geographischen Fakten und Fiktionen nicht deutlich zu markieren. Andruhovych nennt seine Variante der Geopoetik deshalb auch „fiktive Landeskunde“.²¹¹

«Фіктивне краєзнавство» Андруховича виявляється набагато інформативнішим, об'ємнішим і повнішим, оскільки подає не лише сухі факти і цифри, а передає атмосферу певної території, її живу, пульсуючу версифікацію. Сільвія Сассе вживає поряд з терміном геопоетика інший термін – геолітература, що якнайточніше характеризує один з основних напрямів творчої діяльності Ю. Андруховича.

6.4. Полікультурність українського суспільства

За словами Ю. Андруховича, про фактор полікультурності українського суспільства на сьогоднішній день говориться багато, часто і доречно, тільки насправді ця полікультурність уже є минулим, зараз вона після-полікультурність, до нас дійшли лише її сліди, відбитки:

Маємо руїни (замків, святинь, фабрик, мостів, обсерваторій, найбільше руїн цвинтарів, адже немає нічого простішого, ніж захопити покинуті втікачами помешкання, але хто доглядатиме чужі могили?). Маємо руїни, це знаки «нашарування культур», це також знаки «нашарування антикультур», це вимушені ландшафтні колажі [...] Маємо цитати – втрачених мов, письмен,

²⁰⁹ Sasse S. Literaturwissenschaft // Raumtheorie / Hrsg. v. Günzel S. – Frankfurt a.M.: Suhrkamp, 2009. S. 237.

²¹⁰ Там само.

²¹¹ Там само, ст. 238.

діалектів, спалених рукописів, уривки віршів – фрагменти втраченої цілості[...].²¹²

Така гірка констатація фактів є спробою заклику до збереження та відродження культурних надбань усіх національностей, що населяють Україну.

В есеї «Місто-корабель» йдеться про місто Львів як колиску багатонаціональних культур.

Описуючи архітектуру Львова, письменник підкреслює, що остання тяжіє більш до західного стилю, вона є «радіше латинською, радіше романською, радіше бароковою». Львів повниться атмосферою середземноморської культури – її потрібно лише віднайти. Це і окрилений лев св. Марка на будинку венеційського консула, і флорентійський двір, і смарагдова соррола Домінікани.

Романські акценти доповнюються та врівноважуються візантійсько-грецькими, які письменник вбачає не лише у візантійській обрядовості української церкви, а в особливій візантійській ментальності, котра, зауважує автор, є, можливо, найсуттєвішою перешкодою для входження України до Європи, чи, може, найсуттєвішим захистом від цього входження.

Орієнтальний первень у Львові створюється предусім вірменською частиною населення, яка реемігрувала сюди переважно з Криму. Кількома лаконічними накресленнями передається особлива атмосфера орієнтальної частки Львову:

Перські килими львівського виробництва вважалися гарнішими від власне перських, не кажучи вже про пахощі, про різноманіття ароматів – імбиру, кардамону, шафрану, перцю, мускусу, цинамону; саме вірмени спричинилися до прянощів львівського міського життя [...] Ніхто не дешифрував і не прочитав нагробних написів на старому вірменському цвинтарі, хоч, за чутками, там висловлено речі безмежно мудрі і нам абсолютно необхідні.²¹³

Особливе місце серед львівського національного багатоманіття відводиться єврейській нації. Письменник говорить про те мудре єврейство, з особливим

²¹² Андрухович Ю. Час і місце, або моя остання територія // Дезорієнтація на місцевості. – Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 1999. Ст. 124.

²¹³ Андрухович Ю. Місто-корабель // Дезорієнтація на місцевості. – Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 1999. Ст. 27.

етнічним шармом, серед якого були вчені талмудисти й астрологи, чорнокнижники, знавці халдейської мудрості, власники таємних знань.

Німці, або як їх у Львові називали «шваби», залишили по собі слід у вигляді перекручених назв львівських передмість. Далі йде перелік всіх інших національностей, який поступово переходить у типову для Андруховича словесну гру, що А. Вольдан називає «Die Poetik des Benennens», die sich «in den Verfahren der Reihung und Häufung äußert»:²¹⁴

[...] Серби, далматинці, арнаути, аргонавти, татари, турки, араби, шкоти, чехи, маври, баски, скіфи, караїми, хозари, асирійці, етруски, хетти, готи, білі й чорні хорвати, кельти, анти, алани, гунни, курди, ефйопи, циклопи, агріпи, лестригони, андрогени, аріяни, цигани, кінокефали, елєфантофаги, африканці, мулати й метиси, малороси, москвофіли й мазохісти [...].²¹⁵

Опис культурних нашарувань міста Львів просякнутий нотами трагічності і смутку за втраченим: кінець вірменської громади внаслідок ліквідування більшовиками вірменсько-католицького архієпископату, знищення гебреїв нацистами в 40-ві роки. Печальний розділ про вже неіснуючі святині Львову містить книга Івана Крип'якевича «Історичні походи по Львові», автор з гіркотою роздумує, наскільки довшим був би цей розділ, якби його було написано тепер, майже століття пізніше. «Ми люди є створіннями нерозважними і невдячними, приреченими на те, аби вічно щось тратити. Ніколи недооцінюємо того, що маємо, чим обдаровані згори»²¹⁶ – констатує сумну істину автор.

Письменник висуває тезу про неможливість щасливого співіснування багатьох культур:

Ідилічне й безболісне нашарування культур є міфом. І я не певен у тому, чи цей міф не шкідливий [...] Нашарування культур це не тільки свято стертих кордонів – це також і кров, бруд, етнічні чистки, людоджерство, депортації. Напевно, я

²¹⁴ Woldan A. Regionale Identität am Beispiel von Andrzej Stasiuk und Juri Andruchovyč // Die Ukraine, Polen und Europa. Europäische Identität an der neuen EU-Ostgrenze / Hrsg. v. R. Makarska u. B. Kerski. – Osnabrück: fibre Verlag, 2004. S. 250.

²¹⁵ Андрухович Ю. Місто-корабель // Дезорієнтація на місцевості. – Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 1999. Ст. 28.

²¹⁶ Там само.

обмовився і повинен був говорити про «нашарування антикультур». Адже й воно неминуче у поліетнічних середовищах.²¹⁷

Тому Андрухович скептично ставиться до твердження про неподільність культури:

Культура Півночі й культура Півдня, культура Сходу й культура Заходу (зважмо при цьому, що існують також Північний Схід і Південний Захід, і вони мають своїх антиподів, і все це має безліч нюансів) є поняттями настільки ж невизначеними, наскільки й непокєднуваними. І тільки доброю милістю Того, Хто Роздає Географію, часом вдається щось із чимось покєднати.²¹⁸

Проте основна думка твору – ідея єдності: ми всі є пасажирами корабля, який пливе, як нам здається, у загалом передбачуваному напрямі. Йдеться про місто-колиску багатонаціональних культур, але поряд виникає ще й інша асоціація – з культурами народів усього світу, які перебувають на одному кораблі – нашій планеті – і рухаються в одному напрямі.

6.5. Між Сходом і Заходом

У статті «Zwischen Ost und West»²¹⁹ О. Гнатюк виділяє три провідні погляди у дискурсі про Україну між Сходом і Заходом. До першого вона відносить бачення української культури як межової культури між Сходом і Заходом, «чиї гетерогенні, між собою переплетені складові частини визначають її сутність».²²⁰ Дослідниця пов'язує його започаткування з працею американського візантиста І. Шевченка «Україна між Сходом і Заходом», який трактує українську культуру та історію як синтез елементів двох цивілізацій – римської та візантійської. За цією концепцією Схід не ототожнюється безпосередньо з Росією, під ним розуміється візантійство та східне християнство. Впливи обох культур розглядаються як рівноцінні і гармонійні. О. Гнатюк зауважує, що один із прибічників даної теорії (Толочко О.) навіть звертає увагу на суб'єктивність категорій «Схід» і «Захід», оскільки вони несуть в собі емоційне навантаження і утверджують стереотипи: Захід традиційно асоціюється з цивілізованим світом, прогресом, а Схід сприймається як варварство, регрес, отож,

²¹⁷ Андрухович Ю. Місто-корабель // Дезорієнтація на місцевості. – Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 1999. Ст. 29.

²¹⁸ Там само, ст. 30.

²¹⁹ Hnatiuk O. Zwischen Ost und West / Die Ukraine, Polen und Europa. Europäische Identität an der neuen EU-Ostgrenze / Hrsg. v. R. Makarska u. B. Kerski. – Osnabrück: fibre Verlag, 2004.

²²⁰ Там само, ст. 91.

як зауважує О. Гнатюк, йдеться про соціологічні категорії «свого» і «чужого». Саме з такої точки зору розглядають українську культуру прибічники другої, виділеної О. Гнатюк, теорії, які говорять про зіткнення двох чужих і навіть ворожих між собою цивілізацій. При цьому Схід асоціюється з Росією і розглядається гостро негативно, з наголосом на азіатському характері з усіма приналежними до нього властивостями: деспотизм, жорстокість, керування примітивними інстинктами. В цій теорії домінують аргументи «західності» української культури і за ціль обирається акція під гаслом «повернення додому до Європи». Третя течія, як зазначає дослідниця, утворюється з двох вищеназваних інтерпретацій, хоча не є до них схожою. Вона виносить на передній план відмінності між Східною та Західною Україною, що призводить до розколу ідентичності української нації і перешкодженню її консолідації. Таким чином, Україна асоціюється з головою Януса з двома обличчями, одне з яких звернене до Сходу – Росії, а друге до Заходу – Польщі. Найяскравішим представником цієї теорії є український політолог М. Рябчук. У своїй пізнішій праці «Verschwommenes Grenzgebiet. Die ukrainische Identität am Scheideweg von Ost und West»²²¹ М. Рябчук здійснює чергову спробу дослідження амбівалентної сутності українського суспільства. Провідною в даній праці є думка про дві України, оскільки Схід і Захід України сприймаються як два різні світи. Однак Рябчук наголошує на існуванні особливого парадоксу в українському суспільстві: усі говорять про існування двох Україн, але ніхто не в змозі чітко окреслити кордони між цими двома Українами, оскільки обидва регіони є все ж таки міцно поєднаними між собою:

Die Ukraine war der Russifizierung und anschließend der Sowjetisierung schrittweise ausgesetzt, Region für Region, über dreihundert Jahre. Die „zwei Ukrainen“, die „sowjetische“ und die „europäische“, sind miteinander verbunden und „verwachsen“, sie überlappen sich gegenseitig. Beide Teile durchdringen sich so tief, daß man selbst in Lemberg auf Überbleibsel der sowjetischen Zivilisation stoßen kann, während man umgekehrt in Donezk Elemente der „originär ukrainischen“ oder „europäischen Kultur“ finden kann.²²²

До того ж, зауважує дослідник, багато регіонів України перебувають у політичному і культурному розумінні на півдорозі між Львовом і Донецьком (ці два міста М.

²²¹ Riabtschuk M. Verschwommenes Grenzgebiet. Die ukrainische Identität am Scheideweg von Ost und West // Die Ukraine, Polen und Europa. Europäische Identität an der neuen EU-Ostgrenze / Hrsg. v. R. Makarska u. B. Kerski. – Osnabrück: fibre Verlag, 2004.

²²² Там само, ст. 124.

До того ж, зауважує дослідник, багато регіонів України перебувають у політичному і культурному розумінні на півдорозі між Львовом і Донецьком (ці два міста М. Рябчук називає символами відповідно Заходу і Сходу). Там існують поряд у різноманітних пропорціях різні елементи: українські, російські, європейські, радянські. Тому для таких регіонів особливо важко дається остаточне визначення між Сходом і Заходом. Цей факт М. Рябчук називає наступним парадоксом у питанні двох Україн, оскільки, фактично йдеться не про дві України, а про багато Україн, отже, не амбівалентність, а полівалентність української ідентичності.

Повертаючись до праці О. Гнатюк про дебати щодо української ідентичності, слід зазначити, що дослідниця висуває ще дві подальші теорії у дискурсі про Україну між Сходом і Заходом. Це теорія, що базується на внесенні власне української культури до контексту культури Заходу та теорія про Україну як центр Європи. Щодо останньої, О. Гнатюк зауважує, що вона є надто неоднозначною, її іманентні тези викликають певні суперечності. Отож, дослідниця ґрунтовно зупиняється лише на перших трьох названих течіях.

Щодо позиції Ю. Андруховича в означеному дискурсі, неважко зауважити, що найближче письменник перебуває до другої течії, оскільки за своїми поглядами і переконаннями, що виразно проявляється у його творчості, Андрухович виявляє стійкі тенденції до прозахідного, європейського спрямування. Також досить часто письменником наголошуються тези про політично-культурну роз'єднаність України, що перегукуються з тезами М. Рябчука. Проте, як зауважує О. Гнатюк, Андруховичу вдається підмітити досить суттєві річі, а саме: фактори для інтеграції України, що базуються на наявності єдиного державного механізму. Визначальним є, справедливо зауважує О. Гнатюк, спостереження Андруховича щодо життєвого стилю як Східної так і Західної України. Письменник відмічає, що обидві України об'єднує передусім однаковий спосіб життя, що визначається посттоталітарною сутністю українського суспільства: як жителі русифікованого Сходу, так і громадяни націоналізованого Заходу платять приблизно ті самі хабарі службовцям за ті самі послуги, п'ють більш чи менш однакової якості горілку з більш чи менш однаковими наслідками, слухають ту саму жахливу музику російського походження, пояснюють собі існування за допомогою тих самих кліше, а передусім, однаково вболівають за

достатньо вагомими як об'єднавчий фактор. Спосіб життя, або на посттоталітарному етапі спосіб виживання, визначає базуючі особливості менталітету нації в усіх регіонах України.

6.6. Візія Ю. Андруховича подальшого розвитку подій у стосунках західного та східного суспільств

Отримавши премію за європейське взаєморозуміння, письменник Ю. Андрухович досить часто наголошує на складності такого порозуміння. В есеї «Центрально-східна ревізія» Андрухович звертає увагу на ідеологічні розходження між інтелектуалами Сходу та Заходу. На численних зустрічах, присвячених з'ясуванню різних актуальних питань – про «падіння Стіни та культуру без кордонів», про «зближення і протистояння ментальностей», про «нові шати старих націоналізмів», про «духовну архітектуру Європи в третьому тисячолітті»²²⁴ і т.п., як зауважує письменник, «місцями увиразнюються непринципові розходження, такі собі камінчики спотикання. Це легко пояснити багатолітнім (споконвічним?) існуванням у цілком різних системах, яке фактично триває і досьогодні. Це так само можна пояснювати всілякими іншими стінами та бар'єрами розуміння, як, наприклад, «візантійська свідомість», «протестантська етика», «постколоніальний синдром», «постмодерна вичерпаність».²²⁵ Ю. Андрухович наводить приклад дискусії між східними і західними інтелектуалами з приводу історіоцентризму. Якщо постколоніальні країни, здобувши врешті можливість для розгляду власної історії в її автентичному світлі, вбачають у такому зверненні шлях для реконструкції нації, суспільства і держави, то представники західних країн гостро відмежовуються від власної історії – «Ми не маємо потреби знати свою історію, бо ми ніколи до неї не апелюємо. Щасливі спільноти не мають потреби в історії»²²⁶ – та проголошують історіоцентризм причиною всіх нещасть східних постколоніальних суспільств: «вам [...] варто перш усього позбутися своєї ментальности. Вона залишається тоталітарною, й це означає, що ваші нетривкі демократії перебувають під сталою загрозою. Замість ксенофобського копірвання в міфах історії ви краще б робили що-

²²⁴ Андрухович Ю. Центрально-східна ревізія. <http://www.liter.net/=/Andrukhovich/revizija.htm> (3.08.09).

²²⁵ Там само.

²²⁶ Там само.

тоталітарною, й це означає, що ваші нетривкі демократії перебувають під сталою загрозою. Замість ксенофобського копірвання в міфах історії ви краще б робили щонебудь із мафією та корупцією в своїх країнах. За такого стану речей ви не можете розраховувати на близьку перспективу приєднання до Внутрішньої Європи з її ліберально-космополітичними та консумптивно-гедоністичними вартостями. Отже, ви самі домуровуєте стіну, яка, здавалося, – ми так домовились! – мусить бути повалена».²²⁸ На що «нещасливі» спільноти відповідають: «Вам ніколи не зрозуміти нас [...] У вас атрофувався той орган, яким розуміють інших. Ваші супермаркети і шістсот шістдесят шість каналів телебачення зробили вас зарозумілими й самовдоволеними. Добром ви не кінчите, мав рацію Шпенглер».²²⁹

З наведеного дискурсу ще раз підтверджується характеристика Андруховича сучасних західноєвропейських суспільств як раціональних, добре влаштованих, здатних досконало регулювати матеріальний стан речей, але занадто прагматичних, збайдужілих до духовних аспектів людського життя, що, на думку Андруховича, зумовлено відходом від власної історії. Отож, запорукою цілковитого благополуччя кожного суспільства Андрухович вважає генетичний зв'язок з тим культурно-історичним кодом, з якого воно постало. Таким чином, письменник наголошує на необхідності європейського вектора для українського (та інших посттоталітарних) суспільства, але, безумовно, не відходячи від власної духовності. Іншими словами, як то сформулювала О. Пахльовська, «якщо ми прийдемо на такий Захід [...], забувши «наших мертвих», то з культурного небуття під ідеологічною диктатурою (де все ж культура мобілізувалася для опору) перейдемо в культурне небуття в умовах глобалізованого демократичного суспільства, – але вже без надії на відродження».²³⁰

Незважаючи на окреслені ідеологічні розбіжності, майбутнє українського суспільства Андрухович бачить однозначно європейським, у Європі і разом з Європою. Не лише тому, що це несе в собі значний економічний потенціал для України, а передусім тому, що Європа й Україна гармонійно взаємодоповнюються у

---

²²⁸ Там само.

²²⁹ Там само.

²³⁰ Пахльовська О. Українська культура у вимірі «пост»: посткомунізм, постмодернізм, постангардизм. <http://www.ukrcenter.com/library/read.asp?id=2050> (3.08.09).

Україна є викликом для ЄС. При цьому Європа [...] цього українського виклику потребує як повітря. Тому що вона у кризі. Україна ж – так само як повітря – потребує європейської перспективи...²³⁰

[...] без нас вона просто не може, вона без нас неповна, недовершена, недо-Європа.²³¹

У своєму виступі на слуханнях парламентської асамблеї Ради Європи у Стразбурзі Андрухович проголосив:

Я хотів би виразно почути з Європи [...], що Європа чекає нас, що вона не може без нас, що Європа без України не відбудеться у своїй повноті. Мої фантазії, шановні Європейські парламентарі, не знають меж. Я маю тисячу проектів для культурної співпраці і тисячу друзів по всій Європі, з якими ці проекти можна було б утілювати в реальність. Ми зробимо – сподіваюся, з вашою допомогою – безліч кроків до взаємного зближення, щоб денонсувати той «санітарний кордон», котрий нині ділить одну Європу від іншої [...] На завершення дозвольте мені ще одну поетичну метафору. Вона впливає безпосередньо з розглядання географічних мап. Усі вони демонструють нам одне й те саме: в Україні немає ані краплі води, яка б не належала Атлантичному басейнові. Це означає, що вона всіма артеріями й капілярами пришита саме до Європи.²³²

²³⁰ Андрухович Ю. Атлас. Медитації // Диявол ховається в сирі. – К.: Критика, 2006. Ст. 129.

²³¹ Там само, ст. 132.

²³² Юрій Андрухович: Врятувати «прокляту» Україну. <http://artvertep.dp.ua/news/459.html> (4.08.09).

7. Висновки

Результати проведених досліджень дають підстави вважати, що:

1. У творчості письменника Ю. Андруховича присутня індивідуальна реінтерпретація особливостей ментальності і культури західного та східного суспільств; контрастивність характерних рис, притаманних тому чи іншому суспільству, передається через використання своєрідних імагем, що включають в себе тонко підмічені і відтворені особливості, типові для певного суспільства, які в своїй сукупності становлять певну імаготему, що сприяє утворенню тих чи інших стереотипів та образів; за допомогою відбору точних, безпосередньо відповідних імагем досягається відтворення автентичної картини світу певного суспільства чи етносу, наголошується контрастність (наприклад: регламентованість, розважливість, раціональність баварців – спонтанність, непередбачуваність, щирість росіян).
2. Схід Андруховича представлений через призму систем тоталітаризму та посттоталітаризму. Світ тоталітаризму привертає увагу письменника як антипод демократичного суспільства із наголосом на абсурдності та ірраціональності першого; посттоталітаризм трактується як викривлена форма тоталітаризму, його продовження у новій різновидності, що уособлює в собі перейняту від попередньої системи базу мислення і світогляду, доповнену запозиченими та викривленими уявленнями західного світу; Росія та росіяни інтерпретуються в бінарній опозиції: негативізм імперської сутності Російської держави протиставляється величі та глибині російського менталітету.
3. Модель західного світу Андруховича будується з наголосом на колосальних тисячолітніх надбаннях матеріальної і духовної культури та загрозі її втрати під впливом дії механізмів глобалізації; підсилена увага до етнічного чинника здійснюється з метою наголосу загрози стирання національно-культурних меж, що в результаті може призвести до втрати національної ідентичності, а з нею і константних елементів духовних цінностей; за кодуванням постмодерної гри виступає апелювання письменника до сучасників щодо необхідності звернення до актуальних проблем сьогодення та пошуків їх розв'язання.

4. Визначення української національної самоідентичності Андруховичем безпосередньо пов'язане з центрально-східно-європейською ідентичністю, що в баченні Андруховича визначається її постколоніальним минулим; на думку письменника, Україна залишається на сьогодні однією з небагатьох центрально-східно-європейських країн, які зберігають свою ідентичність, оскільки ті країни, що вже увійшли до складу Європейського Союзу, поступово піддаються процесам асиміляції і через кілька років вже не будуть нічим відрізнятися від решти західноєвропейських країн.
5. Визнаючи наявність значної частки спільного в українській ментальності з російською нацією, Андрухович наголошує на її відмінностях від російського, польського і будь-якого іншого суспільства та інтерпретує українське суспільство як самодостатнє, єдине в своєму роді, зріле для демократичної форми існування; водночас письменник однозначно вписує українську культуру до європейського контексту як його невід'ємну частину.
6. Майбутнє української нації Андрухович бачить виключно з Європою, провідною тезою його творчості є відмежування України від імперіалістично налаштованої Росії та обрання демократичного європейського вектора; при цьому наголос ставиться на необхідності збереження генетичного зв'язку з власним культурно-історичним кодом, що письменник бачить запорукою протидії негативним процесам глобалізації.
7. Візія Андруховича іманентних шляхів розвитку суспільних та державних процесів України пов'язана з апелюванням до об'єднання; доказом спільної національної ідентичності українського суспільства Сходу і Заходу Андрухович висуває серед іншого його колоніальне минуле та пануючу однаковою мірою в усіх регіонах ситуацію посттоталітаризму. Міжрегіональні культурні відмінності розглядаються письменником в позитивному плані, наголошується необхідність збереження типових для кожного окремого регіону особливостей культурного та суспільного середовища, а також збереження фактора полікультурності.
8. Провідне місце в творчості Андруховича займає теза про складність порозуміння між Сходом і Заходом, що постає на основі ментальних відмінностей, які письменник окреслює у зв'язку з контрастними напрямками у схемах мислення та світомоделей, що у випадку західного суспільства

базується на основі раціонального, а у випадку східного – на основі почутевого елементів.

9. Подальші стосунки між східним та західним суспільствами Андрухович бачить у процесах взаємозближення та інтенсивної співпраці, за означенням письменника, Схід і Захід потребують одне одного в усіх відношеннях; необхідність такого зближення наголошується особливо стосовно проблематики культурно-духовного рівня сучасних суспільств як Сходу так і Заходу; таке зближення, за Андруховичем, має призвести до взаємодоповнення та гармонійного співіснування двох частин Європи.

8. Список використаних джерел

1. «Аве, «Крайслер» // Бу-ба-бу: Вибрані твори / За ред. В. Габора. – Л.: ЛА «Піраміда», 2007.
2. Андрухович Ю. Автобіографія // Ю. Андрухович. Рекреації. – К.: Видавництво «Час», 1997.
3. Андрухович Ю. Апологія блазенади. (Дванадцять тез до себе самих) // Бу-ба-бу: Вибрані твори / За ред. В. Габора. – Л.: ЛА «Піраміда», 2007.
4. Андрухович Ю. Дванадцять обручів. – К.: Критика, 2003.
5. Андрухович Ю. Дезорієнтація на місцевості. – Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 1999.
6. Андрухович Ю. Диявол ховається в сирі. – К.: Критика, 2006.
7. Андрухович Ю. Московіяда: роман жахів. – Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2006.
8. Андрухович Ю. Перверзія. – Л.: Класика, 1999.
9. Андрухович Ю. Постмодернізм – не напрям, не течія, не мода // Слово і час. – 1999. – № 3.
10. Андрухович Ю. Рекреації. – К.: Видавництво «Час», 1997.
11. Андрухович Ю. Таємниця. – Х.: Фоліо, 2007.
12. Андрухович Ю. Центрально-східна ревізія.
<http://www.liter.net/=/Andrukhovich/revizija.htm> (3.08.09).
13. Аникин В. Народная игра как художественный феномен // Филологические науки. – 1996. – № 3.
14. Бахтін М. Творчество Франсуа Рабле и народная культура средневековья и Ренессанса. www.philosophy.ru/library/bahtin/rable.html (16.05.09).
15. Білоцерківець Н. «Бу-ба-бу» та ін. Український літературний неоавангард: портрет одного року // Слово і час. – 1991. – № 1.
16. Білоцерківець Н. Література на роздоріжжі // Критика. – 1998. – № 1.
17. Бойчук Б. «Перелом» Юрія Андруховича // Кур'єр Кривбасу. – 2003. – № 169.

18. Большой энциклопедический словарь.
<http://dic.academic.ru/contents.nsf/enc3p/> (25.05.09).
19. Бондар-Терещенко І. Апорія постмодерну // Слово і час. – 1999. – № 3.
20. Борис С. Іронія і самотворення ідентичності в романах Юрія Андруховича. <http://www.ji.lviv.ua/n26texts/borys/htm>. (10.04.09).
21. Бубабістський хронопис Віктора Неборака: ще одна інтрига з приводу сучасної української літератури. <http://ukrart.lviv.ua/poetskr414.html> (10.04.09).
22. Бу-Ба-Бу. Т.в.о. /.../ри. – Львів: Каменяр, 1995.
23. Будін П. А. Кінець імперії: роман Ю. Андруховича «Московіада» // Слово і час. – 2007. – № 5.
24. Гаврилів Т. Карнавал, постмодерн і література; Топографія сучасної української прози // Гаврилів Т. Знаки часу: спроби прочитання. – Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2001.
25. Гассан І. Культура постмодернізму // Вікно в світ. – 1999. – № 5.
26. Гиршман М. Литературное произведение: теория и практика анализа: Учебное пособие. – М.: Высшая школа, 1991.
27. Гнатюк О. Пережити народження двох країн.
<http://postup.brama.com/usual.php?what=47484> (24.04.09).
28. Гнатюк О. Прощання з імперією: Українські дискусії про ідентичність. – К.: Критика, 2005.
29. Гундорова Т. «Бу-ба-бу», Карнавал і Кіч // Критика. – 2000. – № 7-8.
30. Гундорова Т. Кітч і Література. Травестії. – К.: Факт, 2008.
31. Гундорова Т. Післячорнобильська бібліотека: Український літературний постмодерн. – К.: Критика, 2005.
32. Гундорова Т. Постмодерністська фікція Андруховича з постколоніальним знаком запитання // Сучасність. – 1993. – № 9.
33. Денисова Т. Феномен постмодернізму: контури й орієнтири // Слово і час. – 1995. – № 2.
34. Дидье Ж. Философский словарь: Пер. с франц. – М.: Международные отношения, 2000.
35. Дрючкова У. Загадка постмодернізму. Таємничий Юрій Андрухович.
<http://rama.com.ua/AMS+print.storyid+3719.htm> (20.04.09).

36. Дубасевич Р. Made in Habsburg. <http://www.zaxid.net/article/12571/> (5.06.09).
37. Эко У. Заметки на полях «Имени розы» // Имя розы. – М: Книжная палата, 1989.
38. Енциклопедія української літератури. <http://proza.com.ua/enc/index.php?> (20.04.09).
39. Єшкілев В. Постмодерністична «машина вживання» і українська культурна традиція. <http://www.ji-magazine.lviv.ua/seminary/2000/sem12-12.htm> (10.05.09).
40. Іздрик Ю. Ізоморфність ландшафту. www.lib.proza.com.ua/book/572 (10.04.09).
41. Ільницький О. Трансплантація постмодернізму: Сумніви одного читача // Сучасність. – 1995. – № 10.
42. Інший формат: Юрій Андрухович / Упор.: Тарас Прохасько. – Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2003.
43. Ірванець О. Весна патріарха // Бу-ба-бу: Вибрані твори / За ред. В. Габора. – Л.: ЛА «Піраміда», 2007.
44. Квіт С. У межах, поза межами і на межі // Слово і час. – 1999. – № 3.
45. Кравченко І. Пріоритет критики // Літературна Україна. – 2001. – № 3.
46. Лаврінович Л. Сучасний український постмодернізм – напрям? стиль? метод? // Слово і час. – 2001. – № 1.
47. Літературознавчий словник-довідник / За ред. Р.Т.Гром'як, Ю.І.Ковалів та ін. – К.: Академія, 1997.
48. Лизлова С. Гра в постмодерністському творі: на матеріалі творчості Ю. Андруховича. Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук. – Донецьк, 2003.
49. Малый академический словарь. <http://dic.academic.ru/contents.nsf/mas/> (25.05.09).
50. Мережинська Г. „Східноєвропейська” модифікація постмодернізму // Філологічні семінари. – 2002. – № 5.
51. Москалець К. Незадоволення твором // Сучасність. – 1993. – № 9.
52. Неборак В. Введення у Бу-Ба-Бу (хронопис кінця тисячоліття). – Львів: Класика, 2001.

53. Неборак В. Літаюча голова: Вірші. – К: Молодь, 1990.
54. Неборак В. Юрко і Сашко, Сашко і Юрко // Бу-ба-бу: Вибрані твори / За ред. В. Габора. – Л.: ЛА «Піраміда», 2007.
55. Невидимі книжки та підземні майстерні. (Розмова Юрія Андруховича з Александром Гаталіцею. Спеціально для газети „Данас”, 2002).
<http://www.rastko.rs/rastko-ukr/umetnost/jandruhovic-ukrinter.html>
(5.06.09).
56. Павлишин М. «Дванадцять обручів» Юрія Андруховича, або Туга за серединою // Сучасність. – 2004. – № 7-8.
57. Павлишин М. Канон та іконостас: Літературно-критичні статті. – К.: Час, 1997.
58. Павлишин М. Українська культура з погляду постмодернізму // Сучасність. – 1992. – № 10.
59. Пахльовська О. Українська культура у вимірі «пост»: посткомунізм, постмодернізм, поставангардизм.
<http://www.ukrcenter.com/library/read.asp?id=2050> (3.08.09).
60. Пиркало С. Андрухович: перш за все треба писати добре.
www.bbc.co.uk/ukrainian/entertainment/story/2005/12/051130_books_andruhovich_ie.shtml#top (8.06.09).
61. Постмодернізму час настав? (Розмова Н. Білоцерківець з М. Павлишиним) // Критика. – 1998. – № 4 (6).
62. Семків Р. Постмодернізм та іронія (типологізація нетипового) // Слово і час. – 2000. – № 6.
63. Серце, кинуте в юрбу... (Інтерв'ю з Наталкою Госик).
<http://www.potyah76.org.ua/potyah/?t=195> (25.04.09).
64. Стефаненко Т. Етнопсихология.
http://www.gumer.info/bibliotek_Buks/Psihol/stef/13.php (20.04.09).
65. Страда В. Модернизация и постмодернизация // Вікно в світ. – 1999. – № 2.
66. Сулима М. Роман-учта: Про роман Ю. Андруховича «Московіада» // Слово і час. – 1993. – № 10.
67. Харчук Р. Сучасна українська проза: Постмодерний період. – К.: ВЦ «Академія», 2008.

68. Чижевський Д. Історія української літератури. – Тернопіль: Феміна, 1994.
69. Шкандрій М. В обіймах імперії. Російська і українська літератури новітньої доби. – К.: Факт, 2004.
70. Що таке центрально-європейська ідентичність і чи належить Україна цивілізаційно до Центральної Європи.
<http://www.analitik.org.ua/nagolos/40c6fd634b08c/> (5.06.09).
71. Юрій Андрухович: Врятувати «прокляту» Україну. Виступ Юрія Андруховича на слуханнях парламентської асамблеї Ради Європи в Страсбурзі. <http://artvertep.com/print?cont=459> (25.05.09).
72. Юрій Андрухович: «Ми – пульсуюча частина Європи». <http://see-you.in.ua/ua/publication/content/982.htm> (20.05.09).
73. «Як воно було...» (Інтернет-розмова про «Бу-Ба-Бу») // Бу-ба-бу: Вибрані твори / За ред. В. Габора. – Л.: ЛА «Піраміда», 2007.
74. Am Ende der Maskenspiele.
<http://www.nzz.ch/2007/03/05/fe/articleEWAQC.html> (5.06.09).
75. Andruchovych J. Desinformationsversuch // Das letzte Territorium. – Frankfurt a.M.: Suhrkamp, 2003.
76. Arend I. Die Verteidigung des Flickenteppichs.
<http://www.freitag.de/2005/11/05111301.php> (10.08.09).
77. Hänschen. S. Mitteleuropa redivivus? Stasiuk, Andruchovych und der Geist der Zeit // Osteuropa. – 2004. – № 54/1.
78. Hnatiuk O. Zwischen Ost und West // Die Ukraine, Polen und Europa. Europäische Identität an der neuen EU-Ostgrenze. / Hrsg. v. R. Makarska u. B. Kerski. – Osnabrück: fibre Verlag, 2004.
79. Kłoczowski J. Wprowadzenie // Historia Europy Środkowo-Wschodniej / Red.: J. Kłoczowski, t. 1. – Lublin: Instytut Europy Środkowo-Wschodniej, 2000.
80. Kundera M. Zachód porwany albo tragedia Europy Środkowej.
http://www.milankundera.webpark.pl/wariacje/zachod_porwany.htm (12.10.09).

81. Logvinov M. Studia imagologica: zwei methodologische Ansätze zur komparatistischen Imagologie.
<http://www.daad.ru/wort/wort2003/Logvinov.Druck.pdf> (15.09.09).
82. Moser W. Faustisches Spiel mit dem Unbekannten und Ungeahnten.
<http://www.sandammeer.at/rezensionen/Andruchovyč-ringe.htm>. (5.08.09).
83. Moss C. Des Schriftstellers beißende Kritik.
<http://www.handelsblatt.com/journal/kultur-lifestyle/des-schriftstellers-beissende-kritik;1050052> (10.08.09).
84. Radisch I. Zug 76 ins alte Europa // Die Zeit. – 24.07.2003. – № 31.
85. Rainer L. Die Ukraine zwischen Russland und der EU. Anmerkungen zu einer aktuellen Debatte // Die Ukraine, Polen und Europa. Europäische Identität an der neuen EU-Ostgrenze / Hrsg. v. R. Makarska u. B. Kerski. – Osnabrück: fibre Verlag, 2004.
86. Riabtschuk M. Verschwommenes Grenzgebiet. Die ukrainische Identität am Scheideweg von Ost und West // Die Ukraine, Polen und Europa. Europäische Identität an der neuen EU-Ostgrenze / Hrsg. v. R. Makarska u. B. Kerski. – Osnabrück: fibre Verlag, 2004.
87. Sasse S. Literaturwissenschaft // Raumtheorie / Hrsg. v. Günzel S. – Frankfurt a.M.: Suhrkamp, 2009.
88. Simonek S. Zur Darstellung Wiens in der ukrainischen Gegenwartsliteratur aus Galizien // Annali dell'universita degli studi di Napoli „L'Orientale“. – 2004. – N. S. XIV. – 1-2. – Napoli: Sezione Germanika.
89. Spigel H. Der Mond ist ein Punkt in den Karpaten // Frankfurter Allgemeine Zeitung. – 16.03.2005. – Nr. 63.
90. Sprache und Literatur der Ukraine zwischen Ost und West / Hrsg. v. J. Besters-Dilger, M. Moser und S. Simonek. – Bern: Peter Lang, 2000.
91. Stasiuk A. Die Welt hinter Dukla. – Frankfurt a.M.: Suhrkamp, 2000.
92. Stasiuk A. Galizische Geschichten. – Frankfurt a.M.: Suhrkamp, 2000.
93. Stasiuk A. Wie ich Schriftsteller wurde. – Frankfurt a.M.: Suhrkamp, 2001.
94. Świdarska M. Studien zur literaturwissenschaftlichen Imagologie. Das literarische Werk Dostojewskijs aus imagologischer Sicht mit besonderer Berücksichtigung der Darstellung Polens. – München: Sagner, 2001.

95. Woldan A. Interkulturelle Beziehungen in den Literaturen Galiziens // Germanistische Erfahrungen und Perspektiven der Interkulturalität / Hrsg. v. Franciszek Grucza, Hans-Jörg Schwenk u. Magdalena Olpinska. – Warszawa: Euro Edukacja, 2005.
96. Woldan A. Regionale Identität am Beispiel von Andrzej Stasiuk und Juri Andruchovyč // Die Ukraine, Polen und Europa. Europäische Identität an der neuen EU-Ostgrenze / Hrsg. v. R. Makarska u. B. Kerski. – Osnabrück: fibre Verlag, 2004.

9. Zusammenfassung in deutscher Sprache

9.1. Einleitung

In der vorliegenden Arbeit soll versucht werden, eine gründliche Analyse der schöpferischen Leistung des ukrainischen postmodernistischen Schriftstellers Jurij Andruchovyč hinsichtlich der in seinen Werken dargestellten geokulturellen und geopolitischen Problematik vorzunehmen.

Das Hauptaugenmerk hierbei wird vor allem auf den Beziehungen zwischen den west- und osteuropäischen Ländern, sowie auf der Identitätsproblematik eines der jungen europäischen Staaten, der Ukraine, die eine Vergangenheit voll von dynamischen Modifikationen und Kollisionen hinter sich hat, liegen.

In seinem Schaffen beschäftigt sich Jurij Andruchovyč mit den akuten Problemen des 21. Jahrhunderts. Dabei setzt er sich vor allem mit Fragen der Globalisierung, Geopolitik und Geokultur auseinander. Er befasst sich intensiv mit der kulturellen Vergangenheit und der Zukunft der europäischen Gemeinschaft und legt dabei besonderes Augenmerk auf die Position der Ukraine. Schon vor Andruchovyč gab es sowohl im Westen als auch im Osten viele literarische Abhandlungen, die sich mit kulturellen Verhältnissen auseinandersetzten. Und auch heutzutage wird immer wieder heftig über die Probleme des Bewahrens und der Entwicklung des Kulturgutes hinsichtlich der dynamischen Dekonstruktion des ehemals standfesten Wertesystems debattiert. Etwas anders stellt sich die Situation mit den Studien über die ukrainische Kultur im Westen dar. Es haben zwar bereits mehrere westliche Wissenschaftler versucht, diese Frage zu erörtern, sie ist jedoch bis heute nicht ausreichend untersucht und erforscht worden.

Zu den Zielen der vorliegenden Arbeit gehören:

- das ausführliche Kennenlernen der Kultur des Westens und des Ostens in der literarischen Interpretation von Jurij Andruchovyč;
- das Feststellen von Gemeinsamkeiten und Zusammenhängen zwischen ukrainischer und westeuropäischer Kultur einerseits und ukrainischer und östlicher Mentalität andererseits, wobei mit der Bezeichnung Osten die Länder der ehemaligen Sowjetunion und besonders Russland gemeint sind;

- das Ermitteln von kulturellen Gemeinsamkeiten und Unterschieden zwischen westlichen und östlichen Gesellschaften am Beispiel des Schaffens von J. Andruchovyč;
- das Erforschen von weiteren Möglichkeiten des kulturellen Zusammenlebens der west- und osteuropäischen Völker und eventuelle Ergebnisse aufgrund der kulturellen Beeinflussungen.

Die Realisierung der angegebenen Ziele verlangt die Erfüllung folgender Aufgaben:

- die Charakterisierung der unten angegebenen Quellen – Prosawerke von J. Andruchovyč – und ihre weitere Analyse bezüglich der Problematik der internationalen Kulturen und deren gegenseitiger Beeinflussungen;
- die Darlegung der Ansichten und Überzeugungen des Schriftstellers hinsichtlich der Position der ukrainischen kulturellen Gemeinschaft im aktuellen europäischen Raum;
- die Erläuterung der Stereotypen bezüglich kultureller und politischer Entscheidungen der Ukraine;
- der Versuch einer Prognose in Bezug auf künftige interkulturelle europäische Beziehungen aufgrund der durchgeführten Forschungen.

Forschungsobjekt dieser Arbeit sind sämtliche Prosawerke von J. Andruchovyč, vor allem die Romane „Moskowiada“ und „Zwölf Ringe“ sowie die Essayistik des Schriftstellers. Als Forschungsgegenstand werden die Phänomene der ethnischen Charaktere und Kulturen der Ukrainer, Russen und deren westlicher Nachbarn herangezogen.

Unter den literaturwissenschaftlichen Methoden schreibt man der Imagologie eine besondere Rolle zu, da sie nicht nur das Erforschen von fremden Kulturen und Ethnien zum Ziel hat, sondern auch eine bessere Selbstanalyse durch Untersuchung des „Fremden“ anstrebt.

Deshalb wird in den ersten Kapiteln dieser Arbeit eine kurze Übersicht zum Thema der Imagologie als eine der literaturwissenschaftlichen Methoden, die bei der Interpretation angewendet werden soll, präsentiert. Es werden ihre Funktionen und die von den Forschern vorgeschlagene Terminologie erläutert, sowie ein Überblick über die Besonderheiten des ukrainischen literarischen Postmodernismus, der eine Hauptströmung im Schaffen von

Jurij Andruchovyč ist und einen direkten Bezug zu den betriebenen Forschungen hat, gegeben.

Praktische Anwendung können die Ergebnisse der Forschungen beim Erlernen der interkulturellen Strukturen am Beispiel des Schaffens einzelner Schriftsteller, beim Schreiben von Referaten, Monographien, Jahres- und Diplomarbeiten sowie für Prognosen bezüglich der interkulturellen Beziehungsentwicklung zwischen Ost und West finden.

Die Struktur der Arbeit ist von den Zielen und Aufgaben der Forschung vorausbestimmt und umfasst folgende Teile: Einleitung, 5 Kapitel, Zusammenfassungen, Literaturverzeichnis und Resümee auf Deutsch.

9.2. Die Charakteristik des Ostens

Russen und Russland bei J. Andruchovyč

Unter den Literaturwissenschaftlern, die sich mit dem Schaffen Jurij Andruchovyč auseinandergesetzt haben, sind mehrmals Gedanken über Voreingenommenheit, Negativität und Feindlichkeit bezüglich seiner Beschreibungen der Russen aufgetaucht. Eine der wichtigsten Aufgaben bei der Analyse des Schaffens von Andruchovyč ist die Feststellung, ob die Annahme, dass der Schriftsteller gegenüber den Russen als Nation fremdenfeindlich eingestellt sei, begründet ist. Die Vorwürfe der Xenophobie werden vor allem aufgrund seines Romans „Moskowiada“ laut, wo die Verurteilung der imperialistischen Politik Russlands ihren Höhepunkt erreicht. Wie Andruchovyč selbst erwähnt, entstand sein Schreckensroman aufgrund des Kontrastes zwischen der westlichen Idylle in Bayern, wo er diesen Roman geschrieben hat, auf der einen Seite und Erinnerungen an die Moskauer Realität, die noch frisch in seinem Gedächtnis waren, auf der anderen Seite. Noch eklatanter würde die Situation infolge der Bedrohung einer eventuellen Wiederherstellung der Sowjetunion. Die Tatsache, dass „Moskowiada“ zu einem Schreckensroman geworden ist, war größtenteils durch den Warnungsversuch, keine neuerlichen schrecklichen Fehler zu begehen, bedingt.

Seine Gefühle Russland und den Russen gegenüber versucht der Schriftsteller im Essay „Mit einer seltsamen Liebe...“ darzustellen. Als positive Eigenschaften der Russen nennt Andruchovyč „eine intellektuelle und seelische Innigkeit, Tiefe und Mut“, „eine wunderbare Fähigkeit, nicht von dieser Welt zu sein“, „eine besondere anarchische

Fähigkeit, über den Alltag und Kleinigkeiten zu fliegen“, „eine unbestreitbare kulturelle Selbstzulänglichkeit und Intensivität“. Die negativen Charakterzüge zeigen sich in „einem polizeilichen, spezialdienstlichen Regierungscharakter“, in „manipulativ-desinformatorischen Mitteln der Massenmedien“, einem „zynisch-technologischen Politikum“, „xenophobisch-rassistischer, nationaler und religiöser Intoleranz“.²³⁴

Anhand der eben dargestellten Charakterisierung wird offensichtlich, worauf der Schriftsteller hinweisen will – nämlich auf die Tatsache, dass das gesamte Positive mit dem Individuellen, mit einzelnen Persönlichkeiten und das gesamte Negative mit allem Gesellschaftlichen, mit dem System als Ganzes korreliert. Somit wird das Stereotyp bestätigt, dass die Russen eine Begeisterung als einzelne Menschen, aber eine Abneigung als ein in die staatliche Ordnung eingegliedelter Organismus hervorrufen. Dies führt zu der Schlussfolgerung, dass die negativen Stereotypen bezüglich Russlands als eine politische und rechtliche Einheit meist auf die Russen als Nation übertragen werden. Folglich werden die Russen oft unbewusst z.B. als „inhuman“ wahrgenommen, aufgrund des Einflusses des Stereotyps Russlands als ein inhumaner Staat. Somit werden aus den negativen Emotionen gegenüber Russland (bzw. gegenüber seinen imperialistischen Strukturen) auch negative Emotionen gegenüber den Russen als solche.

Das inoffizielle Moskau ist aber bei J. Andruchovyč mit angenehmen Assoziationen verbunden:

... Москву без московської прописки, де на нікчемно малу квартирну площу іноді набивається так багато вільних і щедрих людей, що ходиш серед них увесь, просто обдарований і щасливий: ще крок – і почнеться: гітари, цигани, ведмеді, непояснимий душевний свербіж із приставленим до скроні пістолетом, велика загадка безмежно складної психічної структури з її переможним «А це тобі за Севастополь!» у фіналі.²³⁵

[... das Moskau ohne Meldezettel, wo sich auf einer nichtig kleinen Wohnfläche manchmal so viele freie und herzliche Menschen aneinander drängen, dass man dabei einfach beschenkt und glücklich ist: noch ein Schritt – und es geht los: Gitarren, Zigeuner, Bären, ein unerklärlicher seelischer Juckreiz mit einer Pistole an der Schläfe, das große

²³⁴ Андрухович Ю. ...Но странною любовью// Диявол ховається в сирі. – К.: Критика, 2006. Ст. 84.

²³⁵ Ebenda, S. 85.

Rätsel einer unendlich komplizierten psychischen Struktur mit ihrem siegenden „Und das ist für dich, für Sevastopol!“ im Finale.]

Die angegebenen Imageme (nach M. Świderska) – Gitarren, Zigeuner, Bären, Pistole an der Schläfe – kennzeichnen die inoffizielle Gesellschaft von Moskau als herzlich, innig, vertraulich, wo jeder zu jedem Zeitpunkt freundlich und in jeder Situation hilfsbereit ist, auch wenn es sich um vollkommen fremde Menschen handelt. Spontanität und die Fähigkeit zu unüberlegten Handlungen weisen auf eine besondere psychologische Tiefe der „russischen Seele“ hin.

Die Gefühle des Schriftstellers gegenüber Russland als Land in seiner Gesamtheit sind deutlich polyvalent. Er spricht auch von Gefühlen der Liebe, obwohl es schwierig ist, Russland in dieser Form zu lieben. Daher fordert er eine nichtimperialistische Variante Russlands, die sich durch folgende elementare Dinge auszeichnen sollte: die Einstellung des Genozides und die Anerkennung von Tschetschenien; den Stop des Einwirkens auf die Ukraine (und Ähnlichem) bezüglich ihrer Entscheidungen. Außerdem sollte sich Russland auf sich selbst, anstatt auf die westliche Expansion konzentrieren. Diese Liste wird noch durch einige „elementare Dinge“, die nach Meinung des Autors absurd und unrealistisch sind, ergänzt. Deshalb nennt Andruchovyč seine Liebe zu Russland eine „mitteleuropäische Liebe“. Diese Liebe trägt die Erinnerung an Missetaten, an jede Gasattacke der Vergangenheit in sich, aber sie lehnt die Hoffnung nicht ab.²³⁶ Dabei bleibt unbestreitbar, dass Andruchovyčs Ablehnung des imperialistischen Wesens Russlands nichts mit Bekundungen von Xenophobie die Russen als eine Nation betreffend gemein hat.

Kritik des totalitären Systems

Zu einer ausgeprägten Darstellung der antitotalitären und antiimperialistischen Thematik mit einer besonderen Betonung auf antihumane Strukturen des Systems wurde der Roman „Moskowiada“, den der Autor als Schreckensroman bezeichnet. Im autobiografischen Roman „Moskowiada“ geht es um die Studienjahre des Schriftstellers an einem Literaturinstitut in Moskau, wobei die Haupthandlung auf den letzten Tag vor der Abfahrt in die Heimat konzentriert ist. Die Erzählung ereignet sich, als die Sowjetunion bereits in

---

²³⁶ Ebenda, S. 88.

der Phase des Zusammenbrechens ist. Die Handlung findet im Zentrum des großen Imperiums – der Hauptstadt Moskau – statt. M. Škandrij deutet „Moskowiada“ vor allem als einen persönlichen Abschied des Autors von der sowjetischen Hauptstadt, aber auch als eine Abrechnung mit der gesamten imperialistischen Periode der ukrainischen Geschichte. Das Leben des Protagonisten zeigt ein ekelhaftes und langweiliges Bild einer Gesellschaft im Zerfallsprozess, betont der Forscher, das die wichtigsten Postulate der kolonialen Ideologie zunichte macht und die Hauptstadt als ein Zentrum der Eleganz und Kultur entmythologisiert:

Андрухович зображує літературне життя й Москву взагалі як непривабливий світ, де заправляють кар'єризм і лицемірство. Блага панівної культури мають вади, або ж цих благ, як і іграшок у «Дитячому світі», просто немає. Фактично, культура метрополії обмежена та реакційна. [...]. Міжнародну позицію панівної культури та її цивілізаційну роль, пов'язану з претензіями режиму накинати регіонові *Pax Sovieticus*, поставлено під сумнів [...]. Культурне життя зображене як неавтентичне й поверхове, суміш штампів, зібраних з різних культур.²³⁷

[J. Andruchovyč stellt das Literaturleben und das gesamte Moskau als eine unattraktive Welt dar, wo Karrierismus und Heuchelei herrschen. Die Güter der herrschenden Kultur haben Nachteile oder sie fehlen genauso wie das Spielzeug in „Kinderwelt“. Tatsächlich ist die Kultur der Metropole begrenzt und reaktionär [...] Die internationale Position der herrschenden Kultur und ihre Zivilisationsrolle, die mit den Ansprüchen des Regimes, der Region die „Pax Sovieticus“ aufzudrängen, verbunden ist, wurde in Frage gestellt [...] Das Kulturleben wird als unauthentisch und oberflächlich dargestellt, eine Mischung aus von verschiedenen Kulturen gesammelten Klischees.]

Ein weiterer Aspekt der Dekonstruktion der sowjetisch-imperialistischen Ideologie ist im Roman die Aufdeckung des im System herrschenden Zustands der Unfreiheit, der Unterdrückung und der Depression. Die KGB-Vergangenheit des Protagonisten beschreibt ausführlich die Situation eines durch das System unterdrückten Individuums. Dabei werden alle möglichen Methoden gekonnt angewandt: Erpressung, psychische und körperliche Folter, Erniedrigung, Zerstörung der sozialen Position (Proklamieren der „Volksfeinde“ zu Stalins Zeiten, was später etwas weichere Formen annahm). Das gesamte

---

²³⁷ Шкандрій М. В обіймах імперії. Російська і українська літератури новітньої доби. – К.: Факт, 2004. Ст. 402, 403.

System wurde auf den Prinzipien des Verbots, sowie der strengen Kontrolle und Bestrafung aufgebaut.

In einem totalitären System ist ein Menschenleben nichts wert. Dieses System duldet tausende Opfer, um die Ideologie aufrecht zu erhalten. Darin erweist sich seine direkte Gegensätzlichkeit in Bezug auf demokratische Systeme, die auf einem Apriori-Wert des Menschenlebens aufgebaut sind. J. Andruchovyč demonstriert in seinem Roman die Schärfe der Differenz zwischen diesen beiden Begriffen.

Die inhumane Politik des totalitären Systems wurde von J. Andruchovyč hinsichtlich der verbrecherischen Führung und des Festhaltens am kommunistischen Regime in Tschechien und Polen mehrmals veranschaulicht: einerseits durch den bekannten „Prager Frühling“ von 1968, andererseits durch die analogen Verhältnisse in späteren Jahren in Warschau.²³⁸

In Andruchovyčs Roman „Zwölf Ringe“ wird man mit schrecklichen Bildern der Folter, die zum Alltag der totalitären Gesellschaft gehören, konfrontiert. Sehr einprägsam demonstriert der Autor dies an der Geschichte des alten Observatoriums. Exakt und beeindruckend stellt er die Brutalität des Direktors des Sportkomplexes Malafjej, der sich im Laufe der Erzählung zu einem Diktator entwickelt, dar. Dieser unterdrückt seine Kollegen und Zöglinge und übt enorme Gewalt über sie aus, so dass sie ihm schließlich demütig gegenüber treten und ihm vollständig gehorsam sind. Als der abscheuliche Direktor die Unbegrenztheit seiner Macht spürt, lässt er seinen tierischen Instinkten freien Lauf und wird schließlich zu einem Alkoholiker und Vergewaltiger. Zunächst sind seine Opfer rechtlose und wehrlose Lehrerinnen der Sportschule. Schließlich übertritt er die letzten gesetzlichen Grenzen und zwingt einige Schülerinnen zu dem „verbotenen Turnen“.

Die antitotalitäre Thematik wird mehr oder weniger in fast jedem Werk von J. Andruchovyč veranschaulicht. Der Schriftsteller betont die Notwendigkeit, die authentische Geschichte zu erläutern, um nicht Gefahr zu laufen, die schrecklichen Fehler der Vergangenheit in der Zukunft zu wiederholen.

---

²³⁸ Андрухович Ю. Смерть у Празі // Диявол ховається в сирі. – К.: Критика, 2006. Ст. 114; Андрухович Ю. Таємниця. – Х.: Фоліо, 2007. Ст. 288-291.

Posttotalitarismus

Der Roman „Zwölf Ringe“ wurde zu einem der charakteristischsten und eindrucksvollsten Beispiele der Darstellung der postkolonialen Gesellschaft. Eine gründliche Analyse und hervorragende Interpretation sämtlicher Problemstellungen des Romans bietet der Artikel „Zwölf Ringe oder eine Sehnsucht nach der Mitte“ von M. Pavlyšyn. Eines der wichtigsten Probleme, die im Roman behandelt werden, ist der kulturelle Untergang der postsowjetischen Gesellschaft, was am Beispiel der Ukrainer gezeigt wird. Nach Erlangen der so lange ersehnten Freiheit stand die ukrainische Gesellschaft plötzlich vor einem neuen Problem: die Menschen, deren Leben von Unterwürfigkeit und Gefügigkeit geprägt war, waren für die Freiheit nicht bereit. Dieser permanente Zustand des blinden Gehorsams und die Gewohnheit, jedes Mal Befehle und Koordination diktiert zu bekommen, führten während der ersten Etappe der Unabhängigkeit zu einer Unfähigkeit, die gesellschaftlichen Prozesse selbstständig zu koordinieren.

Die Handlung des Romans ereignet sich in einem malerischen Teil der Westukraine, in den Karpaten. In einem ehemaligen Observatorium, das in den Besitz eines Oligarchen kam, der es in ein Hotel umbauen ließ, treffen sich die Vertreter zweier sozialer Schichten der ukrainischen Gesellschaft – die Intelligenz und die soziale Unterschicht. Zur ersten Gruppe gehören die Familie Pepa-Voronyč und der Literaturprofessor Doktor, die soziale Unterschicht ist vertreten durch den Regisseur Jarčyk Volšebnik und die jungen Frauen Lilja und Marlena – „halb Schulmädchen, halb Filmsternchen, Fotomodels und Prostituierte“.²³⁹ Die Gesellschaft wird von einem österreichischen Fotografen, Karl-Joseph Zumbrunnen, ergänzt, der schon seit einigen Jahren in die Frau von Artur Pepa, seine Dolmetscherin Roma Voronyč verliebt ist. Zumbrunnen nimmt eine zentrale Position im Roman ein, denn eine seiner Funktionen ist die Betrachtung der ukrainischen posttotalitären Gesellschaft mit den Augen eines Ausländers.

M. Pavlyšyn weist auf die folgenden im Roman erläuterten Aspekte hin, die ausführlich die gesellschaftliche und politische Realität der posttotalitären Ukraine charakterisieren: „Die Figur eines mächtigen Unternehmers, der mit der Miliz genauso wie mit Verbrechern in Verbindung steht; die Darstellung der Gewalt als ein Bestandteil des persönlichen und

---

²³⁹ Spiegel H. Der Mond ist ein Punkt in den Karpaten // Frankfurter Allgemeine Zeitung. – 16.03.2005. – № 63. S. L1.

öffentlichen Alltags; nur leicht übertriebene Sujets des Werbespots, wo Folklorelemente mit Sex und Patriotismusaufrufen gnadenlos vermischt werden, alles im kommerziellen Interesse der neuen Elite; überall anwesende Alkoholismusbewegungen; offen genannte politische Morde an Journalisten; Dialoge der handelnden Personen, die nicht zur Intelligenz gehören, wo das Surrogat mit dem bürokratischen Klischee konkurriert – diese und andere Elemente des Textes bilden ein dichtes und eingehendes [...] Porträt der postsowjetischen ukrainischen Gesellschaft“.²⁴⁰

In der Interpretation von J. Andruchovyč verlor die Ukraine auf dem Weg zu einem demokratischen Staat die zum Ziel führende Orientierung und blieb irgendwo auf dem Weg stehen, indem sie sich aus einem totalitären System in ein korruptes Polizeisystem transformierte. Die Miliz übernahm die brutalen Methoden und Prinzipien des vorangegangenen politischen Regimes, da sie weiterhin allmächtig und kriminell handelte und die durchschnittlichen Bürger nach wie vor unterdrückt wurden. Dies wird am besten am Beispiel der Verhaftung von Arthur Pepa ersichtlich.

Die Kritik des permanenten Zustands der posttotalitären Gesellschaft und des Staates bei J. Andruchovyč hat vieles mit den Thesen über die ukrainische Kultur in der „post“-Dimension von O. Pacht'ovs'ka gemein:

Парадокс – чи, може, закономірність, - у тому, що в період хай і відносної, але все ж свободи культура невідомо імпортувала імперативні механізми дії тоталітарного суспільства.²⁴¹

[Ein Paradoxon oder vielleicht auch eine Gesetzmäßigkeit liegt darin, dass in einer Zeit der relativen, aber doch immerhin vorhandenen Freiheit die Kultur unbewusst die imperativen Mechanismen aus der totalitären Gesellschaft importierte.]

Der Roman „Zwölf Ringe“ sollte unter anderem als Aufruf an die Mitbürger mit dem Ziel, die Notwendigkeit von Veränderungen im Staat und der Gesellschaft zu erkennen und umzusetzen, verstanden werden. Heutzutage gibt es Grund für die Annahme, dass dieser Roman eine wesentliche Rolle im Zuge der „Orangen Revolution“ spielte.

²⁴⁰ Павлишин М. «Дванадцять обручів» Юрія Андруховича, або Туга за серединою// Сучасність. – 2004. - № 7-8. Ст. 78.

²⁴¹ Пacht'ovs'ka О. Українська культура у вимірі «пост»: посткомунізм, постмодернізм, поставангардизм <http://www.ukrcenter.com/library/read.asp?id=2050> (3.08.09).

9.3. Die Charakteristik des Westens

Die ethnische Charakteristik der westeuropäischen Völker

Die Darstellung Westeuropas im frühen Schaffen von J. Andruchovyč ist von Begeisterung und Euphorie erfüllt. Die Apologie der westeuropäischen Kultur und Gesellschaft erreicht ihren Höhepunkt im Essay „Die Einleitung in die Geographie“. Durch die Bezeichnung der Bayern im Essay betont der Autor sehr treffend Besonderheiten, die für die ethnische Gruppe typisch sind, eben, ihre Liebe zu sich selbst, die mit „Hüten und Stutzen“ anfängt und mit „Rilke und Wagner“ endet. Dazu gehören auch noch „unendlich viele von den anderen Werten, wie zum Beispiel das Heilige Römische Reich, Weintrauben, Bier, Blasorchester, „Carmina Burana“, Porzellan aus Nymphenburg, Schloss Neuschwanstein von Ludwig II., noch einmal Bier, viel Bier, Bier und Barock, und Tausende von Kaffeehäusern und schließlich das, wie die Luft, überall anwesende „Grüß Gott!“.²⁴²

Hüte und Stutzen, Weintrauben, Blasorchester, Bier, Barock usw. erfüllen im Text die Funktion von Imagemen, die in ihrer Gesamtheit ein Imagothem bilden, das zur Entwicklung bestimmter Stereotypen, die diese Nation betreffen, führt: Selbstgenügsamkeit, höchstes Ordnungsvermögen, Bedachtsamkeit, ästhetisches Einfühlungsvermögen, Vernunft, Rationalität. Somit wird das gesamte Bild der Bayern aufgebaut.

Ein komplett gegensätzliches Bild präsentiert sich uns in der Darstellung des deutschen Karnevals – Fasching. Die eigentlich bedachtsame und rationale Gesellschaft wird nun unter einem anderen Blickwinkel gezeigt. Befreit von den Pflichten und Normen eines anständigen und vernünftigen Lebens, lassen die Menschen in der wilden Karnevalszeit ihren Emotionen freien Lauf. Andruchovyč bezeichnet dies als eine der Funktionen des Karnevals – in dieser bestimmten Zeit und in einem bestimmten Raum kann man Leichtsinnigkeiten und Dummheiten freien Lauf lassen, die außerhalb dieser Grenzen ein Tabu bleiben.

---

²⁴² Андрухович Ю. Вступ до географії // Дезорієнтація на місцевості. – Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 1999. Ст. 35.

Der Karneval zu einer richtigen Zeit und an einem richtigen Ort ist eine besondere Eigenschaft der deutschen Gesellschaft, die stets äußerst rational, ordentlich und genau ist und sich nur ein einziges Mal im Jahr von den unterdrückten Emotionen befreit.

Besondere Aufmerksamkeit schenkt Andruchovyč in seinem Schaffen der polnischen Nation als direkter Nachbar Galiziens. Der Schriftsteller vergleicht die Polen mit den Russen und schreibt dabei ersteren viele negative Eigenschaften zu („die Russen sind offen und aufrichtig - die Polen listig und schmeichlerisch; die Russen - groß und majestätisch, sogar bei ihren Verbrechen – die Polen - kleinlich und hastig, sogar bei ihren Heldentaten; die Russen sind teilnahmsvoll, teilen mit jedem das letzte Hemd – die Polen werden es einem eher wegnehmen“²⁴³). Nichtsdestotrotz ist das gesamte polnische Imagothem bei Andruchovyč von besonderer Sympathie und Begeisterung erfüllt. Er nimmt die Polen als eine romantische Nation wahr, in der Gefühle einen höheren Stellenwert als Pragmatismus haben. Laut Andruchovyč sind die Polen von einem besonderen Charme umhüllt, der auf ihre Fähigkeit, mit „Leidenschaft“ zu leben, ihre Romantik, ihr Kunstvermögen und eine gewisse Plastizität zurückzuführen ist. Bemerkenswert sind außerdem ihr Streben nach Freiheit und die Fähigkeit, das Leben in seiner Ganzheit zu betrachten – „sich ins Amphetamin des Existierens, der Selbsterfüllung, der Selbstbereicherung des Lebens zu stürzen“.²⁴⁴

Auch für die tschechische Nation empfindet Andruchovyč große Sympathie und stellt sie daher sehr positiv dar. Lebensfreude, das Streben nach Freiheit und die Bereitschaft, um diese Freiheit zu kämpfen, sind die Haupteigenschaften, die aus dem tschechischen Imagothem von Andruchovyč resultieren. Schon in seiner Kindheit besuchte der Schriftsteller erstmals die Hauptstadt und diesen Besuch beschreibt er später mit besonders positiven Gefühlen. Die Vorstellungen „Paradies auf Erden“ und „Pulsieren der Freiheit“ sind die markantesten Prag-Assoziationen bei Andruchovyč.²⁴⁵

Das Essay „Tod in Prag“ handelt von drei Selbstmorden, die in der Hauptstadt zu verschiedenen Zeiten begangen werden, deren Zweck sie jedoch verbindet – alle drei Selbstmörder leisten menschlichen Widerstand. Als wichtigstes Charakteristikum des

---

²⁴³ Андрухович Ю. Країна мрій // Диявол ховається в сирі. – К.: Критика, 2006. Ст. 95.

²⁴⁴ Ebenda, S.97-98.

²⁴⁵ Андрухович Ю. Смерть у Празі// Диявол ховається в сирі. – К.: Критика, 2006. Ст. 113.

tschechischen Imagothems bezeichnet Andruchovyč den enormen Drang der Tschechen nach Freiheit und die Bereitschaft, dafür zu kämpfen und das eigene Leben zu opfern.

Prag bezeichnet Andruchovyč als „Quintessenz von allen möglichen Mysterien und Schimären, verflochtenen Geheimnissen, Liebesgeschichten“, „Alchemie der großen und kleinen Gesten“, „einen von den wenigen Plätzen auf der Karte des Welttheaters, wo Realismus und Surrealismus, Physisches und Metaphysisches eine viel zu enge Einheit bilden“.²⁴⁶

In Andruchovyčs Augen ist Europa ein gemeinsames Haus, die Wiege der Zivilisation einer der bewundernswertesten Kulturen der Welt. Jede Nation ist ein Teil dieses wunderbaren Ganzen und gleichzeitig eine einmalige und einzigartige Erscheinung. So gibt es einerseits das rationale und ordentliche Deutschland mit seiner Tendenz, sich einmal im Jahr von den unterdrückten Emotionen zu befreien; und andererseits Italien, eine „Karnevalversion der europäischen Landschaft“²⁴⁷; außerdem befindet sich in diesem einzigartigen Europa die Schweiz mit ihrem „ehrlichen Käse“ der Käsereikooperativen – „Oase des Mittelaltersozialismus“ –, die mit den Globalisierungsprozessen kämpft²⁴⁸, und auch das „von Tod, Schwertern und Schlachtritualen bezauberte Spanien“²⁴⁹ ist Teil dieser Kultur. All das ist Europa, ein gemeinsames Haus, das „eine phantastische Architektur hat, ein richtiges Epochen- und Stilgemisch [...] Im Süden ist es mit wilden Weintrauben und Lorbeer gerankt, [...] im Norden fast immer mit Lapplandschnee überschüttet. [...] Ihre westliche Hälfte ist meist gründlich bewohnt und gepflegt, Korridore, Hallen und Zimmer glänzen nach der letzten Renovierung. Aber zugleich ist sie so steril, dass man am liebsten ein schwelgerisches Gelage veranstalten will. Die östliche Hälfte stellt eher eine Ruine mit zerschlagenen Fenstern und abgerissenen Türen dar. Da streift der Wind durch die Gemäuer [...] Beide Hälften sind auf ihre eigene Weise wunderschön.“²⁵⁰

²⁴⁶ Андрухович Ю. Місце зустрічі Germaschka // Диявол ховається в сирі. – К.: Критика, 2006. Ст. 268.

²⁴⁷ Андрухович Ю. Вступ до географії // Дезорієнтація на місцевості. – Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 1999. Ст. 38.

²⁴⁸ Андрухович Ю. Швейцарська Швейцарія // Диявол ховається в сирі. – К.: Критика, 2006. Ст. 298.

²⁴⁹ Андрухович Ю. Шкура бика, розжоване серце // Дезорієнтація на місцевості. – Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 1999. Ст. 105.

²⁵⁰ Андрухович Ю. Таємниця. – Х.: Фоліо, 2007. Ст. 415.

Dekonstruktion des westeuropäischen Mythos

In J. Andruchovyčs letzten Werken werden Westeuropa und seine kulturelle Entwicklung von einem neuen Blickwinkel aus betrachtet. Die späteren Eindrücke seiner Reisen in den Westen können als Enttäuschung bezeichnet werden. Diese Enttäuschung betrifft nicht die Kultur Westeuropas, sondern die Entwicklung der Mentalität der modernen westeuropäischen Gesellschaften. Von dieser Veränderung sind besonders seine Ansichten über sein ehemaliges Traumland, Österreich, betroffen, was sich deutlich in seinen späteren Romanen „Zwölf Ringe“ und „Geheimnis“ widerspiegelt. Im Roman „Zwölf Ringe“ ist der österreichische Protagonist Karl-Joseph Zumbrunnen mit vielen positiven Eigenschaften ausgestattet, er personifiziert sogar die romantische Maske des Orpheus – die mythologische Lieblingsfigur von J. Andruchovyč. Trotzdem, wie M. Pavlyšyn bemerkt, enthüllt er in der Figur des Zumbrunnen einen Kolonisator. M. Pavlyšyn betont, dass Zumbrunnen im Vergleich zu den anderen Figuren, die sich durch Aggression, Bestechlichkeit, Pedanterie und Brutalität auszeichnen, das Ideal eines zivilisierten und beispielhaften Verhaltens verkörpert. „Er ist als ein humaner und äußerst toleranter Mann dargestellt“. Aber dabei, stellt der Forscher fest, „sündigt er mit einer Sünde, die Edward Said Orientalismus nennt“ – „eine Westprojektion auf den Osten mit einem festen Willen, ihm eigene Regeln zu diktieren“. Dies erweist sich in dem Versuch, ein eigenes „Wissen“ über das kulturell entfernte „Andere“ zu schaffen mit der Tendenz das Fremde den eigenen Interessen unterzuordnen.²⁵¹

Während in „Zwölf Ringe“ der Protagonist im Großen und Ganzen mit vielen positiven Eigenschaften ausgestattet ist und seine größten Nachteile kaum bemerkbar sind, redet der Autor in „Geheimnis“ schon ganz offen über alles Negative der österreichischen Gesellschaft. Andruchovyč rückt die österreichische Hauptstadt in ein sehr negatives Licht, beschreibt sie als eine „stark abgenutzte Oberfläche“ mit „versteifter Spießbürgerlichkeit“, viel Heuchelei, Gier und Snobismus, wo man keine Wärme und Innigkeit finden kann.²⁵²

Dem Problem der aktuellen Kulturentwicklung und Mentalität der westlichen Gesellschaft wendet sich Andruchovyč noch ausführlicher in seinem Roman „Perversion“ zu. Diesen

---

²⁵¹ Павлишин М. «Дванадцять обручів» Юрія Андруховича, або Туга за серединою// Сучасність. – 2004. – № 7-8. Ст. 76.

²⁵² Андрухович Ю. Тасмниця. – Х.: Фоліо, 2007. Ст. 383.

Roman nennt T. Hundorova „einen Roman über Europa“, „ein Blick aus der Ukraine auf den postmodernen Westen, der in parallele Diskurse und Welten geteilt ist und auf seiner Vergangenheit parasitiert“²⁵³. Gleichzeitig definiert T. Hundorova „Perversion“ als ein Traktat über das Suchen nach der europäischen Kultur und Identität.²⁵⁴

Nach der Meinung von R. Charčuk deklariert Andruchovyč in „Perversion“ „nicht nur die eigene Angehörigkeit zu Europa, sondern stellt auch die europäische intellektuelle Tradition unter Revision, die heutzutage zu so einer uneindeutigen Erscheinung wie dem Postmodernismus kam.“²⁵⁵ Die Forscherin betont die glänzende ironische Darstellung des Schriftstellers von europäischen Intellektuellen, die sich bei einer Konferenz, die den markanten Titel „Postkarnevaler Unsinn der Welt: Was ist am Horizont?“ trägt, versammeln. Durch die detaillierte Darstellung der Pseudo-Konferenz, ihrer Teilnehmer und aussagekräftiger Auszüge von Vorträgen („Die Welt nach dem Alles und die Welt vor dem Alles aus dem Blick auf die Welt eines wie die Welt alten Venezianers“, „Sex ohne Queue, oder Rotkäppchen auf dem guten Weg“ usw.) wird eine Entsakralisierung des Mythos über Europa als eine Welt der Autorität mit stabiler Basis erreicht. Aus der Beilage zur Seminareinladung (der Autor der Beilage ist der „gelehrte Karnevalist“ Leonardo di Kasalegra) geht hervor, dass das Seminar der aktuellen Situation der modernen postkarnevalen (postmodernen) Gesellschaft gewidmet sein wird und von dem „Geistlosen Geist unserer Zeit“ vorausbestimmt ist. Nach der Meinung Kasalegras und der anderen Seminarteilnehmer ist die geistige Verarmung, die aktuell zu beobachten ist, auf den Verlust des Karnevals in seiner authentischen Form zurückzuführen. Kasalegra stellt in diesem Zusammenhang folgende rhetorische Fragen: „Sind wir noch fähig zu lieben, zu weinen, zu leben? Sind wir lebendig genug, um zu leben?“ Nach einer berechtigten Bemerkung von S. Lyzlova, „fasst der Autor der Beilage in einem kurzen Referat die grundlegenden Parameter der [...] postkarnevalen Situation zusammen, die aus den Forschungen der westlichen Kulturologen gut bekannt sind, und konkretisiert die Ziele der venezianischen Versammlung: reden, überlegen, nachdenken, ohne die Sprachgrenzen, den Sprachspielraum zu überschreiten, und dabei praktisch nichts für die Rettung des Karnevals tun. Wie offensichtlich wird, ist die einzige Aktion, zu der diese postmodernen

---

²⁵³ Гундорова Т. Післячорнобильська бібліотека: Український літературний постмодерн. – К.: Критика, 2005. Ст. 86.

²⁵⁴ Ebenda.

²⁵⁵ Харчук Р. Сучасна українська проза: Постмодерний період. – К.: ВЦ «Академія», 2008. Ст. 137.

Figuren fähig sind, das Überschreiten der zwischentextlichen Grenzen unter verschiedenen Namen, das Umherwandern von einem Text zum anderen, ähnlich wie der Prozess der Zitatentlehnung.²⁵⁶

In seiner Analyse des Romans „Perversion“ weist M. Škandrij darauf hin, dass sich hinter dieser betont komischen und karnevalesken Darstellung ein beunruhigender Subtext befindet, der das Problem der Integrität der ukrainischen Intelligenz im modernen, gleichgültigen und kalten Westen anspricht, wodurch „die ukrainischen Schriftsteller immer mehr zu einem Bestandteil der europäischen Kraftlosigkeit werden und vor neuen Dilemmata stehen. Das Projekt der kulturellen Entmythologisierung und Identitätsschaffung muss man jetzt in einem breiten und unsicheren Rahmen verwirklichen.“²⁵⁷

Im Zuge seiner Analyse der westlichen Welt, in der er sowohl positive als auch negative Seiten aufzeigt, betont Andruchovyč das gigantische Kulturgut Europas und weist auf die akuten Probleme der modernen westeuropäischen Gesellschaft und die Notwendigkeit, diese zu behandeln, hin.

9.4. Die Frage der Ukraine

In der komplizierten Situation der kulturellen und politischen Indifferenz macht Andruchovyč einen Versuch, die Identität der Ukraine und ihrer Bevölkerung zu bestimmen. Seiner Meinung nach ist das kennzeichnendste Charakteristikum der Ukraine ihre „historische Zerrissenheit“ zwischen Osten und Westen, Russland und Europa. Diese Tatsache hat entscheidenden Einfluss auf vergangene und gegenwärtige Ereignisse und Entwicklungen genommen, nicht nur auf die kulturelle und politische Position der Ukraine, sondern auch auf die Mentalität der ukrainischen Nation. Einerseits stehen die Ukrainer der russischen Nation sehr nahe: Das permanente Zusammenleben in einem Land unter denselben politischen und sozialen Bedingungen führte zum Prozess des „geistigen Zusammenwachsens“. „Russland und die Russen sind schon lange zu einem Bestandteil

---

²⁵⁶ Лизлова С. Гра в постмодерністському творі: на матеріалі творчості Ю. Андруховича. Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук. – Донецьк, 2003. Ст. 139.

²⁵⁷ Шкандрій М. В обіймах імперії. Російська і українська літератури новітньої доби. – К.: Факт, 2004. Ст. 407.

von uns selber geworden“²⁵⁸, gibt Andruchovyč zu. Andererseits spielte für die Ukraine historisch gesehen ihre Angehörigkeit zu Europa eine wichtige Rolle. Jene Jahre, in denen die Westukraine Bestandteil des Österreichisch-Ungarischen Reiches und später des polnischen Staates war, wirkten sich selbstverständlich auf die Kultur und Mentalität der Ukrainer, auf ihre Denk- und Lebensweise aus. Dieser Faktor der „Zerrissenheit“ bewirkte die heutige Indifferenzkonjunktur des wesentlichen Teils der ukrainischen Gesellschaft, da die Teilung der Ukraine auf östlich-prorussisch und westlich-proeuropäisch lediglich relative Gültigkeit hat. Der größte Teil der Ukrainer hat sich sogar heute, fast 20 Jahren nach dem Zusammenbruch des einen und dem Entstehen des anderen Staates, hinsichtlich seiner politischen und kulturellen Orientierung noch nicht endgültig entschieden. Diese Situation der Indifferenz wird von Andruchovyč sehr negativ betrachtet, seine Position macht er unmissverständlich klar: Er wünscht sich, dass die Ukraine ein selbstständiges Land ist, das politisch unabhängig von Russland ist, denn Russland hat seine kolonialisatorischen Tendenzen historisch bewiesen und beweist sie weiterhin. Orientieren sollte sich die Ukraine an Europa, das eine zivilisierte und stabile Struktur aufweist.

Von Andruchovyč wurde eine neue Version bezüglich der ukrainischen Identität entwickelt: Er sieht die Ukraine als einen Bestandteil Mitteleuropas und stützt sich dabei auf die Konzeption von Milan Kundera. Laut O. Hnatjuk, „erkannte Jury Andruchovyč vollkommen diesen mitteleuropäischen Code und identifiziert aufgrund der österreichisch-ungarischen Vergangenheit Galizien mit Mitteleuropa. Er redet deswegen von einer modernisierten Identität, da sie die Bruch Erfahrungen der gemeinsamen Existenz der Ukraine mit dem Russischen Imperium hat [...] Gerade dieser Schriftsteller erläutert die ukrainische Identität sehr neu und attraktiv.“²⁵⁹ – bemerkt die Forscherin. Der Schriftsteller nimmt also eindeutig eine proeuropäische Position ein und er hebt die Unentschlossenheit und Unfähigkeit zu radikalen Veränderungen, auch wenn ihre Notwendigkeit offensichtlich ist, als negative Charakteristika der ukrainischen Mentalität hervor. Zu den negativen Eigenschaften der Ukrainer zählt Andruchovyč auch das sogenannte „posttotalitäre Syndrom“. Die sowjetischen Zeiten liegen schon lange in der Vergangenheit, aber die Gesellschaft ist nicht imstande, diese tote Kultur aus ihrem Leben

---

²⁵⁸ Андрухович Ю. ...Но странною любовью // Диявол ховається в сирі. – К.: Критика, 2006. Ст. 81.

²⁵⁹ Гнатюк О. Пережити народження двох країн. <http://postup.brama.com/usual.php?what=47484> (24.04.09).

zu verbannen. Der „Sowkismus“²⁶⁰ ist zu fest in der ukrainischen Mentalität verankert und wo ehemals Totalitarismus herrschte, entwickelte sich eine neue Kultur, besser gesagt eine Antikultur, der Posttotalitarismus. Die typischen Vertreter dieser Gesellschaft sind im Roman „Zwölf Ringe“ in den Figuren des Regisseurs Jarčyk Volšebnik und Lili-Marlen sehr authentisch dargestellt. In letzter Zeit findet man jedoch bei Andruchovyč immer öfter Aussagen, die auf eine positive Entwicklung im Hinblick auf eine eigene ukrainische Identität hinweisen: immer mehr Menschen wenden sich vom „Sowkismus“ ab und besinnen sich wieder auf das Eigene.²⁶¹

Aus der Darstellung der ukrainischen Mentalität durch Andruchovyč kann man schließen, dass der Schriftsteller die Situation seiner eigenen ethnischen Gruppe kritisch, objektiv und ohne jegliche Elemente von Ethnozentrismus analysiert. Der Schriftsteller wurde in vielerlei Hinsicht von dieser Gesellschaft enttäuscht. Selbstredend will er diese ethnische Gruppe vollkommener sehen, da es seine eigene ist. Die Herbstereignisse des Jahres 2004, die Orange Revolution, eine gewaltlose und friedliche Protestbewegung, geben dem Autor Grund zur Hoffnung. Er beginnt wieder an diese Gesellschaft zu glauben und sieht begeistert ihre positive Entwicklung.

Gleichzeitig betrachtet Andruchovyč die Verbindung der Ukrainer mit Europa als eine endgültige Tatsache. Der Schriftsteller begründet die Angehörigkeit der ukrainischen Nation zu Europa mit dem Argument, dass beide dieselben Werte, nämlich Freiheit und Demokratie, als Basis einer funktionierenden Gesellschaft ansehen.

9.5. Die Vision von J. Andruchovyč hinsichtlich der weiteren Entwicklung der Beziehungen zwischen West und Ost

Obwohl J. Andruchovyč einen Preis für europäische Verständigung²⁶² bekam, betont er immer wieder die Schwierigkeit einer solchen Verständigung. Im Essay „Die mittelöstliche Revision“ behandelt J. Andruchovyč die ideologischen Divergenzen zwischen östlichen und westlichen Intellektuellen. Bei den zahlreichen Treffen, bei denen aktuelle Fragen der West-Ost-Beziehungen, wie „der Sturz der Trennwand und Kultur ohne Grenzen“, die

---

²⁶⁰ Eine Bezeichnung für sowjetischen Lebensstil, lässt sich nicht übersetzen; kommt vom Begriff „Sovok“.

²⁶¹ Юрій Андрухович: «Ми – пульсуюча частина Європи» <http://see-you.in.ua/ua/publication/content/982.htm> (20.05.09).

²⁶² Der Buchpreis zur europäischen Verständigung der Leipziger Buchmesse 2006.

„Annäherung und Gegenüberstellung der Mentalitäten“, die „geistige Architektur Europas im dritten Jahrtausend“ usw. erörtert werden, gehen die Meinungen oftmals auseinander. „Das kann man leicht als Folge der langjährigen Existenz in komplett unterschiedlichen Systemen betrachten, was tatsächlich auch heutzutage noch fortbesteht. Das kann man auch in Bezug auf andere, verschiedene Wände und Barrieren des Verständnisses erklären, wie z.B. „byzantinisches Bewusstsein“, „protestantische Ethik“, „postkoloniales Syndrom“, „postmoderne Erschöpfung“²⁶³, meint der Autor. Als Beispiel wird im Essay der unterschiedliche Umgang mit der Vergangenheit angeführt. Während die postkolonialen Länder, die endlich die Möglichkeit bekamen, ihre authentische Geschichte zu erlernen, darin einen Weg zur Rekonstruktion der Nation und des Staates sehen, grenzen sich die Vertreter der westlichen Länder vollkommen von ihrer Geschichte ab – „Wir brauchen unsere Geschichte nicht zu kennen, weil wir nicht an sie appellieren. Die glücklichen Gesellschaften brauchen keine Geschichte.“²⁶⁴ – und nennen als Grund des ganzen Unglücks von postkolonialen Ländern ihren Historizismus: „Anstatt des xenophoben Wühlens in historischen Mythen solltet ihr besser irgend etwas gegen die Mafia und Korruption in euren Ländern tun. Bei solchen Verhältnissen könnt ihr nicht mit der Aussicht auf ein schnelles Beitreten zu Mitteleuropa mit seinem liberal-kosmopolitischen und konsumtiv-hedonistischen Werten rechnen.“ Darauf antworten die unglücklichen Gesellschaften: „Ihr werdet uns niemals verstehen [...] bei euch atrophierte das Organ, womit man die Anderen verstehen kann. Eure Supermärkte und 666 Fernsehsendungen machten euch eingebildet und selbstzufrieden.“²⁶⁵ Der eben angeführte Diskurs betätigt noch einmal Andruchovyčs Einstellung den westlichen Gesellschaften gegenüber, die zwar mit den besten Fähigkeiten ausgestattet seien, um die materiellen Verhältnisse zu regulieren, denen er jedoch vorwirft, viel zu pragmatisch und gleichgültig den geistigen Aspekten des menschlichen Lebens gegenüber zu sein, was nach Meinung des Autors durch das Abgrenzen von der eigenen Geschichte vorausbestimmt ist. Andruchovyč hält also das sich Besinnen auf eigene historische und kulturelle Codes für einen Pfeiler des vollkommenen Wohls einer Gesellschaft. Deshalb betont der Schriftsteller auch die Notwendigkeit eines europäischen Vektors für die ukrainische und

---

²⁶³ Андрухович Ю. Центрально-східна ревізія. <http://www.liter.net/=/Andrukhovich/revizija.htm> (3.08.09).

²⁶⁴ Ebenda.

²⁶⁵ Ebenda.

andere posttotalitäre Gesellschaften, aber unter der Bedingung, dass sie sich nicht von der eigenen Geschichte abwenden. O. Pacht'ov's'ka formulierte dies folgendermaßen: „Wenn wir zu solch einem Westen ohne „unsere Toten“ kommen [...], dann geraten wir aus einer kulturellen Nichtexistenz unter eine ideologische Diktatur (wo die Kultur sich doch für einen Widerstand mobilisierte), in eine kulturelle Nichtexistenz unter Bedingungen der globalisierten demokratischen Gesellschaft - aber ohne Hoffnung auf ein Wiederaufleben.“²⁶⁶

Trotz der eben angesprochenen ideologischen Divergenzen sieht Andruchovyč die Zukunft der ukrainischen Gesellschaft eindeutig in Europa und zusammen mit Europa, nicht nur, weil dies ein beachtliches ökonomisches Potential für die Ukraine bedeuten würde, sondern vor allem deswegen, weil das westliche Europa und die Ukraine sich gegenseitig in Kultur- und Geistesaspekten ergänzen sollten. Fast in jedem seiner Werke betont Andruchovyč die gegenseitige Abhängigkeit des westlichen und östlichen Europas: „Die Ukraine stellt für Europa eine Aufforderung dar. Dabei braucht Europa [...] diese ukrainische Aufforderung wie die Luft. Weil es in einer Krise steht. Die Ukraine braucht auf ihrer Seite genauso dringend die europäische Perspektive...“²⁶⁷; „ohne uns kann es einfach nicht, ohne uns ist es nicht vollständig, nicht vollendet, kein richtiges Europa.“²⁶⁸ In einem Vortrag während der Parlamentsversammlung des Europäischen Rats in Straßburg konfrontierte Andruchovyč die Anwesenden mit einer „poetographischen Metapher“: „In der Ukraine gibt es keinen einzigen Tropfen Wasser, der nicht zum Atlantischen Ozean gehört. Das bedeutet, dass sie mit allen ihren Arterien und Kapillaren mit Europa verbunden ist“²⁶⁹.

9.6. Zusammenfassung

Die Ergebnisse der durchgeführten Forschungen führen zu folgenden Schlussfolgerungen:

1. Im Schaffen des Schriftstellers J. Andruchovyč ist eine individuelle Interpretation der Besonderheiten der Mentalität und Kultur von westlichen und östlichen Gesellschaften präsent. Der Kontrast zwischen verschiedenen Gesellschaften wird

²⁶⁶ Пахльовська О. Українська культура у вимірі «пост»: посткомунізм, постмодернізм, поставангардизм. <http://www.ukrcenter.com/library/read.asp?id=2050> (3.08.09).

²⁶⁷ Андрухович Ю. Атлас. Медитації // Диявол ховається в сирі. – К.: Критика, 2006. Ст. 129.

²⁶⁸ Ebenda, S.132.

²⁶⁹ Юрій Андрухович: Врятувати «прокляту» Україну // <http://artvertep.dp.ua/news/459.html> (4.08.09).

durch den Gebrauch von entsprechenden Imagemen, die bestimmte Besonderheiten und Eigenschaften einer Nation bezeichnen, erreicht. In ihrer Gesamtheit bilden die Imageme ein Imagothem, ein allgemeines Bild, was zur Bildung bestimmter Stereotypen und Vorstellungen über eine Nation führt. Der Autor wählt angemessene und treffende Imageme und erreicht so die Wiedergabe eines authentischen Bildes des „Fremden“ bzw. des „Eigenen“ und betont gleichzeitig deren Kontraste (z.B.: Regelhaftigkeit, Rationalität, Vernunft der Bayern – Spontanität, Unvorhersehbarkeit, Innigkeit der Russen).

2. Der Osten ist bei Andruchovyč durch ein Prisma des Totalitarismus und Posttotalitarismus dargestellt. Die Welt des Totalitarismus zieht das Interesse des Schriftstellers als ein Antipode einer demokratischen Gesellschaft mit Betonung auf dem Absurden und der Irrationalität des Ersteren auf sich. Der Posttotalitarismus ist laut Meinung des Autors lediglich als eine veränderte Form des Totalitarismus anzusehen, seine Fortsetzung, bei der die Weltanschauung und Denkweise des vorherigen Systems übernommen und durch entliehene und verzerrte Vorstellungen der westlichen Welt ergänzt wurden. Russland und die Russen werden als binäre Opposition interpretiert: Der Negativismus des imperialistisch orientierten russischen Staates wird der Größe und der Tiefe der russischen Mentalität entgegengestellt.
3. Bezüglich der westlichen Welt betont Andruchovyč den bemerkenswerten, tausendjährigen Erwerb von Kultur, in Form von materiellen Kulturgütern und geistiger Kulturentwicklung, weist aber auch auf die Gefahr hin, diese infolge der Globalisierung verlieren zu können. Der Schriftsteller warnt vor der Gefahr des Verwischens der national-kulturellen Grenzen, was schließlich zum Verlust der nationalen Identität und folglich auch der konstanten Elemente der ideellen Werte führen könnte. Daher appelliert er an seine Zeitgenossen, die Wichtigkeit solcher Werte zu begreifen, sich den aktuellen Problemen zuzuwenden und Lösungswege zu suchen.
4. Die ukrainische Identität, die, wie der Schriftsteller feststellt, von ihrer postkolonialen Vergangenheit vorausbestimmt ist, verbindet Andruchovyč unmittelbar mit der mitteleuropäischen. Nach Meinung des Autors zählt die Ukraine zu den wenigen mitteleuropäischen Ländern, die ihre Identität bis heute

bewahren konnten, da jene Länder, die der Europäischen Union bereits beigetreten sind, Assimilierungsprozesse durchlaufen, bis sie sich in einigen Jahren durch nichts mehr voneinander unterscheiden werden.

5. Obwohl der Schriftsteller zugibt, dass die ukrainische und die russische Mentalität viele und wesentliche Gemeinsamkeiten aufweisen, betont er doch die Unterschiede, die zwischen diesen Gesellschaften bestehen und hebt die Selbstständigkeit, die Einzigartigkeit und Reife für Demokratie der ukrainischen Nation hervor.
6. Die Zukunft der ukrainischen Nation sieht Andruchovyč ausschließlich im europäischen Kontext. Als Leitthesen und Hauptziele seines Schaffens sind die Abgrenzung der Ukraine vom imperialistisch eingestellten Russland und die Wahl, dem europäischen demokratischen Weg zu folgen, zu nennen. In diesem Zusammenhang betont er jedoch aber die Wichtigkeit und Notwendigkeit, das historisch-kulturelle Erbe zu bewahren und auf diese Weise den negativen Globalisierungsprozessen Widerstand zu leisten.
7. Andruchovyčs Vision von der gesellschaftlichen und staatlichen Entwicklung der Ukraine ist nur unter der Voraussetzung der Vereinigung umsetzbar. Als Gemeinsamkeiten zwischen der westlichen und östlichen ukrainischen Gesellschaft führt der Autor folgende Beweise an: ihre gemeinsame koloniale Vergangenheit und die in den beiden Regionen herrschende Situation des Posttotalitarismus. Zwischenregionale kulturelle Unterschiede werden vom Schriftsteller positiv wahrgenommen und er betont in diesem Zusammenhang noch einmal die Notwendigkeit, die typischen Charakteristika des kulturellen und gesellschaftlichen Umfelds einer jeden Region zu bewahren, und hebt die Vorzüge des Multikulturalismus hervor.
8. Eine bedeutende Rolle im Schaffen Andruchovyčs spielt die These über die Verständnisschwierigkeiten zwischen Ost und West, die aufgrund mentaler Unterschiede entstehen. Laut Meinung des Autors kann man im Falle der westlichen Gesellschaft von einem rationalen Weltmodell und einer rationalen Denkweise sprechen, während die östliche Gesellschaft auf emotionalen Elementen basiert.

9. Die weiteren Verhältnisse zwischen westlichen und östlichen Gesellschaften sieht Andruchovyč in den Prozessen der gegenseitigen Annäherung und intensiver Zusammenarbeit, da sich diese beiden Parteien in vielerlei Hinsicht brauchen, besonders auf geistig-kultureller Ebene. Eine derartige Annäherung soll laut Andruchovyč zur gegenseitigen Ergänzung und einer harmonischen Koexistenz führen.

10. Lebenslauf

Mader Nataliya

Geboren in Andruschovka /Gebiet Shytomyr/, Ukraine, am 11.07.1978.

Jun. 1995 - Schulabschluss mit Reifeprüfung (Ukraine).

Sept. 1995 – Jun. 1997 - Studium der Bibliothekwissenschaft am Kolleg für Kulturwissenschaften in Shytomyr, mit Abschluss (Ukraine).

Sept. 1998 - Jun. 1999 - Arbeit als Assistentin und Organisatorin an einer Mittelschule in Shytomyrer Gebiet (Ukraine).

Sept. 1999 - Jun. 2004 - Studium der slawischen sowie der germanischen Philologie an der staatlichen pädagogischen Universität Schitomir, mit Abschluss (Ukraine).

Sept. 2002 – Jun. 2003 - Arbeit als Lehrerin für die deutsche Sprache an einer Mittelschule in Shytomyrer Gebiet (Ukraine).

Okt. 2004 - (laufend) - Studium der Slawistik an der Universität Wien (Österreich).

Sprachenkenntnisse: Russisch (Muttersprache, fließend in Wort und Schrift), Ukrainisch (Muttersprache, fließend in Wort und Schrift), Deutsch (fließend in Wort und Schrift), Polnisch (Grundkenntnisse).